

ISSN 2522-1205 (Print)
ISSN 2522-1213 (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 70

**ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2022**

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. – Вип. 70. – 128 с. – (Економічні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 70

Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.

Згідно з наказом МОН України № 1643 (Додаток 4) від 28.12.2019 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ від 7.06.2016 р. Серія КВ № 22161-12061 ПР. Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол № 7 від 27 грудня 2022 року.

Редакційна колегія:

Куцик Петро Олексійович, д.е.н., проф. (головний редактор);
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф., (заступник головного редактора);
Перепьолкіна Олена Олександрівна, к.е.н., доц. (відповідальний секретар);
Базилюк Володимир Богданович, д.е.н., проф.;
Васильців Тарас Григорович, д.е.н., проф.;
Воронко Роман Михайлович, д.е.н., проф.;
Ковальчук Світлана Володимирівна, д.е.н., проф.;
Коренюк Петро Іванович, д.е.н., проф.;
Князєва Тетяна В'ячеславівна, д.е.н., доц.;
Копилюк Оксана Іванівна, д.е.н., проф.;
Літвінов Олександр Сергійович, д.е.н., проф.;
Лопашук Інна Афанасіївна, к.е.н., доц.;
Лупак Руслан Любомирович, д.е.н., проф.;
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф.;
Міщук Ігор Пилипович, д.е.н., проф.;
Музичка Олександра Миронівна, к.е.н., доц.;
Поліщук Ірина Ігорівна, д.е.н., доц.;
Полякова Юлія Володимирівна, д.е.н., доц.;
Сафонов Юрій Миколайович, д.е.н., проф.;
Свидрук Ірена Ігорівна, д.е.н., проф.;
Трут Ольга Олексіївна, д.е.н., проф.;
Хлуска Йоланта, Dr hab., проф., (Республіка Польща);
Черкасова Світлана Василівна, д.е.н., проф.;
Шавга Лариса Афанасіївна, д.е.н., проф., (Республіка Молдова);
Шимановська-Діанич Людмила Михайлівна, д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Видання індексується у наукометричних базах:

Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, World Cat

DOI: 10.36477/2522-1205

DOI: 10.36477/2522-1205-2022-70

Електронна версія : <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom>

© Львівський торговельно-економічний університет,
2022

ЗМІСТ

Куцик П. О., Яремко І. Й.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ У СИСТЕМІ
ОБЛКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ
РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....7

Бойко Р. В., Воронко Р. М., Редченко К. І.

ОБЛКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ
ПІДПРИЄМСТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....13

Городня Т. А., Міценко Н. Г., Перепьолкіна О. О., Городній О. А.

ДІАГНОСТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
З УРАХУВАННЯМ ФАКТОРІВ РИЗИКУ.....20

Головацька С. І., Марценюк Р. А.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....27

Медвідь Л. Г., Воронко Р. М., Редченко К. І.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
У ПІДСИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ.....34

Боднар І. Р., Гуперт О., Гуперт О., Ценглевич О.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....42

Novosad Zoriana, Yakubiv Valentyna, Zagorodnyuk Andriy

APPLICATIONS OF CHAOS THEORY TO STATISTICAL MODELS.....48

Яремчук Д. П., Ковтун О. І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЕЛЕМЕНТА ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....57

Шевчик Б. М.

НООЕКОНОМІКА: ЕСХАТОЛОГІЯ ПОЧАТКУ НООСФЕРНОЇ ОЙКУМЕНИ І РОЛЬ УКРАЇНИ...65

Вознюк Т. К.

АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ У МАРКЕТИНГОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПІДПРИЄМСТВА.....71

Шиндировський І. М.

ТОРГОВЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СУЧАСНОГО СТАНУ.....76

Власюк Н. І.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНДЕКСУ СПОЖИВЧИХ ЦІН В УКРАЇНІ.....83

Скаска О. І., Костецька Ю. Р.

МЕТОДИКА АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА.....89

Полякова Ю. В., Шайда О. Є., Миронова М. І.

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ.....94

Демидчук Л. Б.

ІНСПЕКТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА АДМІНІСТРАТИВНИХ БАР'ЄРІВ
У ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....102

Трофименко К. В.

АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ У ТОРГІВЛІ.....108

Грищенко О. В.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ПРОКАТУ МАЙНА СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....115

Сокурєнко С. В.

АРХІТЕКТУРА СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА УМОВ ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ.....120

CONTENT

Kutsyk P. O., Yaremko I. Yo.

TOOLS OF STRATEGIC ANALYSIS IN THE SYSTEM OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT POTENTIAL OF A CONSTRUCTION ENTERPRISE.....7

Boyko R. V., Voronko R. M., Redchenko K. I.

ACCOUNTING OF THE COMPANY'S FIXED ASSETS MANAGEMENT SYSTEM: ORGANIZATIONAL ASPECT.....13

Horodnia T. A., Mitsenko N. G., Perepolkina O. O., Horodnii O. A.

DIAGNOSTICS OF THE EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT THE RISK FACTORS.....20

Golovatska S. I., Martsenyuk R. A.

CURRENT TRENDS OF ENTERPRISE'S REPORTING ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY.....27

Medvid L. G., Voronko R. M., Redchenko K. I.

CLASSIFICATION OF LOGISTICS COSTS OF TRADING ENTERPRISES IN THE MANAGERIAL ACCOUNTING SUBSYSTEM.....34

Bodnar Iryna, Hupert Orest, Hupert Ostap, Tsenhlevych Orest

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S DIGITAL ECONOMY.....42

Новосад З. Г., Якубів В. М., Загороднюк А. В.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ХАОСУ В СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЯХ.....48

Yaremchuk D. P., Kovtun O. I.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FORMATION OF THE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AS AN ELEMENT OF THE STATE ECONOMIC POLICY.....57

Shevchyk B. M.

NOOECONOMICS: THE ESCHATOLOGY OF THE BEGINNING OF THE NOOSPHERIC OIKUMENE AND THE ROLE OF UKRAINE.....65

Voznyuk T. K.,

COMMODITY GOODS ANALYSIS IN THE MARKETING RESEARCH OF THE COMPANY.....71

Shyndyrovskiy I. M.

TRADING ENTREPRENEURSHIP AND FEATURES OF ITS CURRENT STATE.....76

Vlasyuk N. I.

FEATURES OF THE FORMATION OF THE CONSUMER PRICE INDEX IN UKRAINE.....83

Skasco O. I., Kostetska Y. K.

METHOD OF AUDIT OF PRODUCTION STOCKS OF AN ENTERPRISE.....89

Poliakova Yu. V., Shayda O. Y., Myronova M. I.

ECONOMIC DEVELOPMENT AND FOREIGN TRADE OF UKRAINE.....94

Demydchuk L. B.

INSPECTION AS A COMPONENT OF ADMINISTRATIVE BARRIERS
IN THE ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT.....102

Trofymenko K. V.

ANALYSIS OF THE KEY ASPECTS OF THE FORMATION OF THE POLICY OF DIVERSIFICATION
OF THE DEVELOPMENT OF CORPORATE SYSTEMS IN TRADE.....108

Gryshchenko O. V.

ECONOMIC NATURE OF PROPERTY RENTAL BY BUSINESS ENTITIES.....115

Sokurenko S. V.

ARCHITECTURE OF STABILIZATION POLICY UNDER INFLATION TARGETING.....120

УДК 657.338; 658.012.12; 338.4

Куцик П. О.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

д.е.н., проф., ректор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Яремко І. Й.,

i.yaremko@i.ua, ORCID ID: 0000-0003-3556-0609,

д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку та аналізу, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ У СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Досліджено функціональну спрямованість, зміст і складові обліково-аналітичної системи як управлінського інструментарію, зорієнтованого на інформацію про потенціал розвитку підприємства. Визначено, що в умовах сучасного стану національної економіки й з огляду на передумови відновлення національного господарства особливо важливою на теперішньому етапі стає проблематика вироблення превентивних заходів нарощування потенціалу підприємств різних сфер національної економіки. Обґрунтовано, що для інформаційного забезпечення управлінських процесів на вітчизняних підприємствах, особливо будівельної галузі, вкрай важливо створити систему обліково-аналітичного забезпечення, зорієнтовану на управління стратегічним потенціалом. Розкрито значимість і наведено проблемні аспекти аналітичної складової в такого типу інформаційних системах з огляду на потреби стратегічного управління розвитком підприємства. Наведено інструментальний арсенал стратегічного аналізу та обґрунтовано доцільність його використання в системах обліково-аналітичного забезпечення цілеорієнтованої підсистеми управління процесами формування економічного потенціалу будівельного підприємства. Доведено, що використання методів і прийомів стратегічного аналізу сприятиме розробленню науково обґрунтованих оптимальних управлінських рішень. Сформульовано окремі пропозиції для вироблення базових засад й напрямків удосконалення (адаптації) концепції обліково-аналітичного забезпечення управління потенціалом для забезпечення економічного розвитку будівельного підприємства з погляду на масив інформації, що використовується для прийняття рішень, пов'язаних з підтримкою стабільного функціонування і нарощування потенціалу суб'єктом господарювання. Запропонована диспозиція стратегічного аналізу розглянута з погляду системної інтеграції з іншими функціями стратегічного управління. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання, концептуальні положення економічних парадигм сталого розвитку, базові засади теорії стратегічного управління та спеціальні для предметної сфери методи дослідження.

Ключові слова: підприємство, потенціал, управління, економічний розвиток, обліково-аналітичне забезпечення будівельного підприємства, інструментарій стратегічного аналізу.

Kutsyk P. O.,

kutsykpetro@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5795-9704,

Researcher ID: G-9204-2019,

Doctor of Economics, Professor, Rector, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Yaremko I. Yo.,

i.yaremko@i.ua, ORCID ID: 0000-0003-3556-0609,

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University, Lviv

TOOLS OF STRATEGIC ANALYSIS IN THE SYSTEM OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT POTENTIAL OF A CONSTRUCTION ENTERPRISE

Abstract. *The functional orientation, content and components of the accounting and analytical system as a management toolkit, oriented to information about the company's development potential, were studied. It was determined that in the conditions of the current state of the national economy and in view of the prerequisites for the restoration of the national economy, the issue of developing preventive measures to increase the potential of enterprises in various spheres of the national economy is particularly important at the current stage. It is substantiated that for the information support of management processes at domestic enterprises, especially in the construction industry, it is extremely important to create a system of accounting and analytical support, oriented to the management of strategic potential. The significance and problematic aspects of the analytical component in this type of information systems are revealed in view of the needs of strategic management of the development of the enterprise. The instrumental arsenal of strategic analysis is presented and the expediency of its use in the systems of accounting and analytical support of the goal-oriented management subsystem of the processes of forming the economic potential of the construction enterprise is substantiated. It is proven that the use of methods and techniques of strategic analysis will contribute to the development of scientifically based optimal managerial decisions. Separate proposals have been formulated for the development of basic principles and directions for improvement (adaptation) of the concept of accounting and analytical provision of potential management to ensure the economic development of the construction enterprise from the point of view of the array of information used for decision-making related to the support of stable functioning and capacity building by the business entity. The proposed disposition of strategic analysis is considered from the point of view of system integration with other functions of strategic management. The methodological basis of the study was general scientific methods of cognition, conceptual provisions of economic paradigms of sustainable development, the basic principles of the theory of strategic management as well as the research methods specific to the subject area.*

Key words: enterprise, potential, management, economic development, accounting and analytical support of a construction enterprise, tools of strategic analysis.

JEL Classification: M41, G32, F10

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-01>

Постановка проблеми. Суттєві зміни в економіці зумовили формування адекватних до реальних умов підходів до формування потенціалу розвитку суб'єктів господарювання. Значна частина сформульованих принципів у цій сфері впливають із задекларованих положень “реалізації концепції сталого розвитку” і фактів практичного “впровадження діджиталізації”, які, у свою чергу, “обумовлюють трансформацію обліково-аналітичного забезпечення як складової загальної системи управління” [1]. Наслідки світової пандемії та система інших негативних факторів спричинили стагнацію багатьох секторів глобальної й національної економіки, ослабивши потенціал розвитку більшості суб'єктів господарювання. Для вітчизняних підприємств існуючу проблематику в управлінні їх розвитком, особливо будівельної галузі, додатково ускладнило воєнне вторгнення агресора на територію нашої держави. Більшість підприємств зазнали значних втрат і без того невисокого за своїми можливостями потенціалу для очікуваного розвитку.

Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємств відіграє вагомий роль при прийнятті управлінських рішень, зокрема зорієнтованих на формування потенціалу їх стабільного функціонування і розвитку, особливо коли будівельна галузь у період повномасштабної війни на 70% зупинила свою діяльність.

Для ефективного і раціонального управління в умовах очікуваної повоєнної відбудови національного господарства, стабілізації діяльності і розвитку окремих суб'єктів господарювання особливо зростає “потреба у стратегічному аналізі та у впровадженні на їх основі змін в управлінні підприємством будь-якої галузі” [2]. З огляду на потреби суттєвої адаптації до вимог і потреб управління економічним розвитком вітчизняних підприємств актуалізуються дослідження створення підприємством власної якісної й ефективної обліково-аналітичної інформаційної системи, що обґрунтовує напрям дослідження у цій статті, що базується на інформації підприємств будівельної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує затребуваність практикою і, відповідно, актуалізацію теоретико-прикладних розробок адаптивної для сучасної економіки різних за функціональною орієнтацією систем обліково-аналітичного забезпечення. У публікації Н. В. Оляднічук і О. Д. Піддубної обґрунтовано, що “обліково-аналітичне забезпечення виступає надзвичайно вагомим чинником обґрунтування управлінських рішень” [3]. Досліджуючи розвиток теоретичних засад бухгалтерської сфери в умовах становлення глобальної економіки та інформатизації суспільства, Л. В. Кононенко, О. В. Юрченко та О. М. Гай відзначають, що “ускладнення внутрішніх та зовнішніх зв'язків обумовлює трансформаційні

процеси в напрямі вироблення гнучких активно-адаптивних обліково-аналітичних систем” [4].

У більшості тематичних досліджень наголошується на потребі впровадження у досліджувану систему інструментарію стратегічного обліку й аналізу. Наприклад, у публікації К. Є. Нагірської щодо напрямів формування обліково-аналітичного забезпечення для підтримки процесів реалізації стратегії підприємства найбільш адекватною визначена “інтегрована система стратегічного обліку і стратегічного аналізу, яка систематизує інформацію для обґрунтування бізнес-стратегії та сприяє реалізації оперативно-тактичних і стратегічних управлінських рішень” [5]. Напрями формування концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення системи стратегічного управління у дослідженні Л. В. Титенко розглянуті через упорядкування теоретико-методологічних засад, принципів та підходів для адаптування інструментарію цієї системи до потреб стратегічного управління [6], зокрема надання особливої значимості методам стратегічного аналізу.

У монографії за наук. ред. Л. Г. Квасній і І. Л. Татомир стратегічний аналіз підприємства розглянуто як “процес визначення критично важливих ключових понять зовнішнього і внутрішнього середовищ, які можуть вплинути на здатність підприємства досягати своїх цілей як у коротко-, так і довготерміновій перспективі” [7]. У такому ж контексті в колективній монографії Н. М. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха сформулювали напрями “подальшого розвитку теоретико-методологічного базису механізму інформаційно-аналітичного забезпечення вітчизняних суб’єктів господарювання в умовах євроінтеграції” [8]. Загалом у більшості досліджень науковців аргументується необхідність розвитку адаптивної до сучасної економіки концепції обліково-аналітичного забезпечення, ґрунтованої на системному підході та введення у цю систему перспективної інформації.

Невирішена частина загальної проблеми пов’язується з існуючою проблематикою добору в системі обліково-аналітичного забезпечення релевантних даних бухгалтерської системи та проведення на їх основі стратегічного аналітичного опрацювання інформаційних потоків, необхідних для управлінських рішень в процесах управління потенціалом розвитку підприємства, зокрема й будівельної галузі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні параметрів існуючої системи обліково-аналітичного забезпечення процесів управління потенціалом фінансово-економічного розвитку підприємства, формуванні пропозицій стосовно вирішення проблематики використання у цій системі даних стратегічного обліку та інструментарію стратегічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до світової практики на підприємствах національного господарства поступово впроваджуються нові за змістом функції управління, які в тій чи іншій мірі забезпечують базові засади концепції стратегічного розвитку. Обліково-аналітичне

забезпечення традиційно подається як складний механізм, що об’єднує в собі процеси формування того чи іншого масиву інформації в різних підсистемах обліку та її опрацювання відповідними для конкретних управлінських цілей методами фінансового й економічного аналізу.

Система обліково-аналітичного забезпечення менеджменту об’єктивно характеризується такою, що займає важливе місце у загальній інформаційній системі управління підприємством, забезпечуючи інформаційну взаємодію різних структурних підрозділів. З цієї точки зору необхідною умовою є адаптація її інформаційних потоків для системної інтеграції різних функцій управління підприємством. В існуючій практиці масив обліково-аналітичної інформації більшою мірою фокусується на внутрішньогосподарських показниках діяльності, проте ефективність функціонування, зокрема будівельного підприємства, значною мірою залежить від стану загальноекономічного і суспільного середовища, яке істотно впливає на результати діяльності та характер і зміст управлінських рішень.

Орієнтація цієї системи на управління потенціалом розвитку підприємства висуває важливість її аналітичної складової, оскільки саме вона забезпечує основу вироблення прогнозних показників, які, у свою чергу, значною мірою впливають на формування стратегічних орієнтирів розвитку підприємства. Підсистема фінансово-економічного аналізу з використанням економіко-математичних і власних аналітичних методів досліджує динаміку економічних показників, встановлюючи на цій основі ефективність використання задіяного підприємством капіталу (матеріально-фінансових і нематеріальних ресурсів, наприклад у будівельній галузі), а також вплив тих чи тих зовнішніх і внутрішніх факторів на фінансово-економічний стан підприємства.

Очікуваний розвиток підприємницької діяльності в період повоевної відбудови національного господарства в Україні потребує формування та використання адекватної системи управління, яка дозволить максимально результативно використати можливості задекларованих різними державами і компаніями інфраструктурних програм. У таких умовах необхідною стає сформульована і впроваджена на підприємствах, особливо будівельної галузі, адаптивна система обліково-аналітичного забезпечення, яка дасть змогу управлінській системі своєчасно втілювати у практику раціональні стратегії (прийняття у поточному моменті адекватних рішень, націлених на формування потенціалу її розвитку). Саме тому важливим є стратегічний аналіз, який проводиться з метою визначення стратегії розвитку підприємства, досягнення якої забезпечують фінансово-економічні ресурси.

Стратегії розвитку економічних і господарських систем різняться. На вітчизняних підприємствах значною мірою об’єктивно домінує стратегія мінімізації витрат. В оглядовій перспективі для української практики, очевидно, найбільш прийнятною слід розглядати так звану стратегію оперативного (швидкого) реагування, концептуальна

основа якої ґрунтується на принципі зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем, тобто швидкій адаптації своєї діяльності до змін попиту та можливостях інвестиційних вкладень на галузевому ринку.

Магістральна диспозиція побудови стратегічного управління в архітектоніці сучасної економіки лежить в координатах концепції сталого розвитку (гармонізація інтересів суб'єктів господарювання і суспільного середовища). При цьому важливим критерієм управління будівельним підприємством виступає вартісний підхід, тобто нарощування вартості всієї сукупності стратегічного потенціалу (матеріальних і нематеріальних активів). Тому для формування стратегічних цілей і управління процесами формування потенціалу розвитку у сучасній практиці необхідною стає не тільки статистична (минула) інформація, а й використання даних про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підприємства, презентація реально існуючої вартості економічних ресурсів нематеріального типу.

Інформаційні параметри використовуваної в українській практиці обліково-аналітичної системи формуються на основі даних різних видів обліку (фінансового, управлінського, податкового) і впроваджені на підприємстві аналітичної діяльності. Проте об'єктивно існує складність розроблення концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення, зорієнтованої на потреби підсистеми стратегічного управління. Існуюча проблематика полягає в необхідності поєднати у єдиний інформаційний простір відповідного типу облікові та аналітичні інструменти та створити відповідні умови для втілення цієї моделі у практичну діяльність підприємства.

Поліпшення змістових параметрів та використання системної методики обліково-аналітичного забезпечення за рахунок повнішого використання інформації, що надходить до суб'єктів господарювання із зовнішнього середовища, сприятиме обґрунтуванню раціональних процесів управління стратегічним потенціалом. Методична та інструментальна база обліково-аналітичного забезпечення, зорієнтована на процеси формування стратегічного потенціалу, безпосередньо залежить від діючої методології обліку та порядку складання фінансової, управлінської, податкової та, наприклад, звітності про сталий розвиток. Розробка обліково-аналітичної системи управління стратегічним потенціалом вимагає багаторівневої інтеграції підсистем обліку та аналізу щодо процесів формування, використання та розвитку потенційних можливостей підприємства (ідентифікації ринкових можливостей, насамперед у будівельній галузі), а не тільки бухгалтерських даних і результатів аналізу про стан та рух ресурсів підприємства.

Для вітчизняної практики важливим насамперед є визначення місця стратегічного аналізу серед інших видів фінансового та економічного аналізу. У цьому контексті відзначимо, що за допомогою «стратегічного аналізу інтерпретують стратегічну позицію організації шляхом визначення змін, що виникли в економічному середовищі організації,

та визначення їхнього впливу на організацію та її діяльність, а також виявлення переваг і ресурсів організації залежно від таких змін» [9].

З огляду на високу залежність стабільного функціонування вітчизняних підприємств від умов інституційного середовища (підприємство як клітина суспільно-економічної системи) у тематичних розробках зміст і місце стратегічного аналізу в ефективному управлінні розкрито як «системне, комплексне, органічно взаємозв'язане дослідження чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на економічні перспективи господарської одиниці» [10]. З цієї точки зору формат обліково-аналітичного забезпечення розкрито таким, у якому «основу облікової системи вже буде становити не фіксація фактів, а інформаційна модель випереджаючого відображення об'єктів обліку та його оточення» [6].

У моделі стратегічного управління блок стратегічного аналізу та блоки «моніторинг й діагностика» внутрішнього і зовнішнього середовища традиційно виокремлюються, що прямо впливає на сформульовану основу обліково-аналітичного забезпечення. Методики стратегічного аналізу зовнішнього середовища спрямовані на встановлення та оцінку чинників середовища, які становлять загрозу або сприяють розвитку підприємства, та розкриття тенденцій змін, що впливають на поточну діяльність підприємства. Аналітична система управління стратегічним потенціалом підприємства включає в себе [5] підсистему бухгалтерського обліку, що виступає основним джерелом економічної інформації і об'єднує фінансовий, управлінський та стратегічний облік.

У сфері стратегічного аналізу сформульовані чисельні методи, парадигми і моделі, з-поміж яких на практиці найчастіше застосовуються наступні: STEP-аналіз; SWOT-аналіз; SPACE-аналіз; GAP-аналіз; метод аналізу LOTS; PIMS-аналіз; модель GE/McKinsey; система 111–555. Виходячи зі змісту і функціональної орієнтованості застосування цих методів, їх можна використовувати на вітчизняних будівельних підприємствах у процесах розробки програм формування та реалізації системи елементів потенціалу розвитку.

Виходячи із задекларованої державою концепції соціально-економічного розвитку, зростання ролі місцевого самоврядування та окреслених вже на теперішній час орієнтирів територіальної повоєнної відбудови, доцільним можна вважати STEP-аналіз, який за своїм спрямуванням є одним з різновидів аналізу в управлінні економікою як окремих фірм, так і цілих територій (міст, регіонів). Метод STEP-аналізу дозволяє охарактеризувати зовнішню економічну ситуацію комплексно, оцінюючи вплив чинників: суспільних, технологічних, економічних, політичних, правових. Результати STEP-аналізу дозволяють оцінити зовнішню економічну ситуацію, що склалася в галузі виробництва та комерційної діяльності.

Одним із найпоширеніших інструментів стратегічного аналізу позиції підприємства (потенціалу) в конкурентній боротьбі є метод SWOT-аналізу,

застосування котрого, як прийнято вважати, розкриває наявність сильних і слабких сторін підприємства за допомогою порівняльних методів. Метод SPACE-аналізу є похідним від SWOT-аналізу і застосовується для оцінки сильних і слабких сторін діяльності невеликих підприємств, що, очевидно, вказує на його придатність для сучасної української практики. У цьому методі аналітичну оцінку здійснюють за такими групами критеріїв: фінансова сила підприємства (ФС); конкурентоспроможність підприємства (КП); привабливість галузі (ПГ); стабільність галузі (СГ). На основі вивчення ключових критеріїв у складі кожної групи складається матриця спрямованої стратегії в системі координат SPACE.

Метод аналізу GAP спрямований на забезпечення розробки стратегії та методи управління; він може здійснюватися як для бізнес-одиниць окремого підприємства, так і для групи підприємств. Метод аналізу LOTS за своєю концептуальною основою має на меті об'єднати всі елементи цілісного погляду на бізнес, а його задекларованою метою є розробка заходів для найбільш повного задоволення вимог покупців. PIMS-аналіз (Profit Impact of Market Strategy) спрямований на формулювання аналітичної оцінки стосовно рівня впливу обраної стратегії на розмір прибутковості. Він базується на використанні емпіричної моделі, що пов'язує широкий діапазон стратегічних змінних і ситуаційних змінних з розміром прибутковості та здатністю організації генерувати доходи.

Метод PIMS-аналізу полягає у визначенні стратегій, які варто вибирати в конкретних ринкових умовах. Одною з найпопулярніших моделей стратегічного аналізу конкурентоспроможності потенціалу є модель SE/McKinsey, у якій рейтинговий показник конкурентоспроможності є результатом взаємодії таких чинників: стратегії; компетенцій (сукупність навичок та досвіду); загально визначених цінностей; організаційної структури; системи бізнес-процесів і ресурсів; кадрів; стилю дій з реалізації стратегії та ін.

В узагальненому вигляді, незалежно від впровадженості у практику аналітичної роботи інструментарію, завдання стратегічного аналізу потенціалу підприємства полягає в змістовній та формалізованій характеристиці складових потенціалу й виявленні тенденцій його розвитку для прийняття адекватних стратегічних рішень. Тому базові засади стратегічного аналізу як функції управління стратегічним потенціалом мають базуватися на динамічних оцінках та прогностичній інформації.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. В умовах сучасного стану національної економіки й з огляду на передумови відновлення національного господарства особливо важливою на теперішньому етапі стає проблематика вироблення превентивних заходів нарощування потенціалу підприємств різних сфер національної економіки, зокрема й будівельної галузі. Більшість українських підприємств в умовах, що склалися, уникають розгляду реалізації стратегічних проектів, орієнтуючись переважно на тактичні заходи стабілізації своєї діяльності.

Втілені у практику управлінські рішення не забезпечують відтворення потенціалу, що вимагає пошуку адекватних до ситуації підходів до управління стратегічним потенціалом підприємства. Для інформаційного забезпечення такого типу управлінських процесів на вітчизняних підприємствах вкрай важливо створити систему обліково-аналітичного забезпечення, зорієнтовану на управління стратегічним потенціалом. Йдеться про таку систему обліково-аналітичного забезпечення, яка б інтегрувала інформацію на всіх рівнях. У цій системі особливе місце відводиться стратегічному аналізу, функції якого спрямовані на узагальнення існуючої позиції підприємства та конкретизацію напрямів його розвитку на перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко Л. В., Ніколаєва С. П. Трансформація системи обліково-аналітичного забезпечення як складової управління підприємством в умовах сталого розвитку та діджиталізації суспільства. *Економічний простір*. 2022. № 177. С. 69-75.
2. Дмитренко В. Стратегічний аналіз розвитку підприємств будівельної галузі. *Вчені записки Університету "Крок"*. 2020. №3 (59). С. 199-206.
3. Оляднічук Н. В., Підлубна О. Д. Обліково-аналітичне забезпечення економічної діяльності суб'єкта підприємництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". Ужгород, 2020. Вип. 33. Ч. 2. С. 16-21.
4. Кононенко Л. В., Юрченко О. В., Гай О. М. Теорія бухгалтерського обліку в умовах становлення глобальної економіки та інформатизації суспільства. *Економічний простір*. 2021. № 170. С. 83-87. URL: <http://http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/911>.
5. Нагірська К. Є. Обліково-аналітичне забезпечення вибору стратегії підприємства: систематизація наукових поглядів. *Економічні науки*. Серія "Облік і фінанси". 2015. № 12. С. 206-215.
6. Титенко Л. В. Напрями формування концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення системи стратегічного управління. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 28. С. 234-238.
7. Особливості соціально-економічного поступу національної економіки в умовах інформаційно-технологічних викликів : колективна монографія / за наук. ред. Квасній Л. Г., Татомир І. Л. Трускавець : Посвіт, 2020. 338 с.
8. Обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції : монографія / Н. М. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха та ін. Рівне : НУВГП, 2019. 414 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppou_2016_1_36.
9. Разумова К., Кириленко О., Гуріна Г., Новак В. Стратегічний аналіз як інструмент для формування та впровадження стратегії розвитку підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. № 3(34). С. 141-148.

10. Чугрій Г. А. Сутність та роль стратегічного аналізу в системі управління підприємством. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 2.

11. Куцик П. О., Воронко Р. М., Редченко К. І., Воронко О. С. Аналітичне забезпечення управління формуванням фінансових результатів суб'єктів бізнесу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. 2021. № 62. С. 4-11.

REFERENCES

1. Kononenko, L. V. and Nikolaieva, S. P. (2022), Transformatsiia systemy oblikovo-analitychnoho zabezpechennia iak skladovoi upravlinnia pidpriemstvom v umovakh staloho rozvytku ta didzhytalizatsii suspil'stva, *Ekonomichnyj prostir*, № 177, s. 69-75.

2. Dmytrenko V. (2020), Stratehichnyj analiz rozvytku pidpriemstv budivel'noi haluzi, *Vcheni zapysky Universytetu "Krok"*, №3 (59), s. 199-206.

3. Oliadnichuk, N. V. and Pidlubna, O. D. (2020), Oblikovo-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi diial'nosti sub'iekta pidpriemnystva, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seriiia "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"., Uzhhorod, Vyp. 33. Ch. 2, s. 16-21.

4. Kononenko, L. V. Yurchenko, O. V. and Haj, O. M. (2021), Teoriia bukhhalters'koho obliku v umovakh stanovlennia hlobal'noi ekonomiky ta informatyzatsii suspil'stva, *Ekonomichnyj prostir*, № 170, c. 83-87, available at: <http://http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/911>.

5. Nahirs'ka, K. Ye. (2015), Oblikovo-analitychne zabezpechennia vyboru stratehii pidpriemstva: systematyzatsiia naukovykh pohliadiv,

Ekonomichni nauky. Seriiia "Oblik i finansy"., № 12, s. 206-215.

6. Tytenko, L. V. (2017), Napriamy formuvannia kontseptual'noi modeli oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systemy stratehichnoho upravlinnia, *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, № 28, s. 234-238.

7. Osoblyvosti sotsial'no-ekonomichnoho postupu natsional'noi ekonomiky v umovakh informatsijno-tehnolohichnykh vyklykiv : kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. Kvasnij L. H., Tatomyr I. L. (2020), *Posvit, Truskavets'*, 338 s.

8. Oblikovo-analitychne zabezpechennia sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh ievrointehratsii : monohrafiia / N. M. Pozniakovs'ka, S. Ya. Zubilevych, O. L. Miklukha ta in. (2019), NUVHP, Rivne, 414 s., available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppeu_2016_1_36.

9. Razumova K., Kyrylenko O., Hurina H. and Novak V. (2020), Stratehichnyj analiz iak instrument dlia formuvannia ta vprovadzhennia stratehii rozvytku pidpriemstva, *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky*, № 3(34), s. 141-148.

10. Chuhrij, H. A. (2020), Sutnist' ta rol' stratehichnoho analizu v systemi upravlinnia pidpriemstvom, *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho*. Seriiia: Ekonomika i upravlinnia., Tom 31 (70), № 2.

11. Kutsyk, P. O. Voronko, R. M. Redchenko, K. I. and Voronko, O. S. (2021), Analitychne zabezpechennia upravlinnia formuvanniam finansovykh rezul'tativ sub'iektiv biznesu, *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*. Ekonomichni nauky., № 62, s. 4-11.

Стаття надійшла до редакції 07 грудня 2022 року

УДК 657.3

Бойко Р. В.,

rboy@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4044-0217,

Researcher ID: F-2597-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Воронко Р. М.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556,

Researcher ID: F-8536-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Редченко К. І.,

redchenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8234-4074,

Researcher ID: F-3039-2013,

д.е.н., проф., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті проаналізовано поняття обліку основних засобів на підприємстві. Обґрунтовано різні точки зору стосовно трактування сутності поняття “основні засоби”, одним із яких є “основні засоби – засоби виробництва, які беруть участь у виробничому процесі багато разів, не змінюючи натуральної форми, виконуючи одну й ту ж саму функцію протягом декількох виробничих циклів та переносять свою вартість на створений продукт частинами”. Також зазначено трактування даного терміна відповідно до статті 14 Податкового кодексу України. Визначено основні завдання з організації обліку основних засобів. Теоретичні та практичні дослідження процесу експлуатації основних засобів дали можливість виокремити його інформаційні потоки, котрі підлягають документуванню та знаходять своє відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. У статті зображено модель інформаційних потоків у процесі документування операцій із експлуатації (використання) основних засобів. Виходячи з побудованої моделі інформаційних потоків, процес експлуатації основних засобів доцільно розглядати як сукупність організаційних дій щодо ступеня використання об’єктів у господарській діяльності підприємства, які можна згрупувати в активну та пасивну форми. Також перелічено рекомендовані документи, які доцільно було б затверджувати кожен рік. Вказано, що організацію обліку основних засобів потрібно будувати з урахуванням таких основних факторів: довготривалого терміну використання об’єктів, протягом якого їх необхідно обліковувати; технічно складної та багатокомпонентної будови, котру необхідно детально відображати в облікових регістрах; необхідність проведення ремонтів, реконструкції, модернізації основних засобів призводить до зміни їх первісних характеристик, котрі потрібно своєчасно відображати у регістрах обліку; коштовність об’єктів вимагає адекватної організації процесів їх приймання, списання, а також обліку наявності, які б забезпечували їхню цілісність та збереження у робочому стані. Звернено увагу на те, що основними шляхами вдосконалення організації обліку основних засобів є раціоналізація кожної форми документів і регістрів обліку, методів збору, обробки та узагальнення облікової інформації, адаптованих до сучасних умов.

Ключові слова: облік, документування операцій, списання, раціоналізація, амортизація, активи, виробничий цикл.

Boyko R. V.,

rboy@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4044-0217,

Researcher ID: F-2597-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Voronko R. M.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556,

Researcher ID: F-8536-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Redchenko K. I.,

redchenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8234-4074,

Researcher ID: F-3039-2013,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ACCOUNTING OF THE COMPANY'S FIXED ASSETS MANAGEMENT SYSTEM: ORGANIZATIONAL ASPECT

Abstract. *The article analyzes the concept of fixed assets accounting at the enterprise. Different points of view regarding the interpretation of the essence of the concept of "fixed assets" are substantiated, one of which is "fixed assets - means of production that participate in the production process many times, without changing their natural form, performing the same function during several production cycles and transfer their value to the created product in parts." The interpretation of this term according to Article 14 of the Tax Code of Ukraine is also indicated. The main tasks for the organization of accounting of fixed assets are specified. Theoretical and practical studies of the process of operating fixed assets made it possible to single out its information flows, which are subject to documentation and are reflected in the system of accounting accounts. The article depicts a model of information flows in the process of documenting operations on the operation (use) of fixed assets. Based on the built model of information flows, it is advisable to consider the process of operating fixed assets as a set of organizational actions regarding the degree of use of objects in the economic activity of the enterprise, which can be grouped into active and passive forms. In addition, recommended documents that should be approved every year are listed. It is indicated that the Organization of accounting for fixed assets must be built taking into account the following main factors: the long-term period of use of objects, during which they must be accounted for; technically complex and multi-component structure, which must be displayed in detail in accounting registers; the need for repairs, reconstruction, modernization of fixed assets leads to a change in their original characteristics, which must be timely reflected in accounting registers; the value of objects requires an adequate organization of the processes of their acceptance, write-off as well as accounting of availability, which would ensure their integrity and preservation in working condition. Attention was drawn to the fact that the main ways of improving the organization of accounting for fixed assets are the rationalization of each form of documents and accounting registers, methods of collecting, processing and summarizing accounting information adapted to modern conditions.*

Key words: accounting, documentation of operations, write-off, rationalization, depreciation, assets, production cycle.

JEL Classification: M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-02>

Постановка проблеми. Однією з важливих умов та складових функціонування суб'єкта господарювання є наявність основних засобів, адже вони утворюють виробничо-технічну базу та визначають виробничу потужність підприємства. Протягом тривалого часу основні засоби надходять на підприємство і передаються в експлуатацію; зношуються в результаті експлуатації; піддаються ремонту, за допомогою якого відновлюються їхні фізичні якості; переміщуються всередині підприємства; вибувають із підприємства внаслідок недоцільності подальшого застосування. Однак насправді матеріально-технологічні основи та устаткування багатьох українських підприємств є застарілими. Через брак інвестиційних ресурсів та недосконалу законодавчу базу управління корпоративною

діяльністю власники підприємств не модернізують свої основні засоби.

Сформовані на початковому етапі діяльності суб'єкта господарювання основні засоби вимагають постійного управління ними. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень здійснюється в межах бухгалтерського обліку. Тому дослідження проблем питань організації бухгалтерського обліку основних засобів підприємства є особливо важливим, адже воно визначатиме напрямки вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему обліку основних засобів розглядалися багатьма відомими вченими і практиками в галузі бухгалтерського обліку. Проте необхідно виділити і нові дослідження таких вчених-економістів, як:

Дроздова Ю. А., Єлісеєва О. К., Кравченко М. В., Павелко О. В., Романець О. В., Яресько А. М. та багатьох інших.

Постановка завдання. Основними цілями дослідження є: обґрунтування різних точок зору стосовно трактування сутності поняття “основні засоби”; перелічити рекомендовані документи, котрі доцільно було б затверджувати на підприємстві кожен рік; зазначити основні завдання з організації обліку основних засобів на підприємстві; вказати основні шляхи вдосконалення організації обліку основних засобів у суб’єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки однією з умов ефективного функціонування підприємств є їх забезпеченість

основними засобами, оскільки саме основні засоби є тією рушійною силою, за допомогою якої починає функціонувати підприємство, а в подальшому – розширювати свою діяльність [7, с. 246].

Основні засоби – засоби виробництва, які беруть участь у виробничому процесі багато разів, не змінюючи натуральної форми, виконуючи одну й ту ж саму функцію протягом декількох виробничих циклів і переносять свою вартість на створений продукт частинами [4, с. 223].

Дослідження економічної літератури стосовно поняття “основні засоби” має широкую базу трактувань та визначень, деякі з них наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття “основні засоби” у навчальній, довідковій та науковій літературі

Дослідники	Визначення
О. Г. Агрес	Основні засоби – це засоби праці у формі матеріальних активів, які утримує підприємство з метою використання у виробничому процесі або здійсненні адміністративних чи соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання яких становить більше ніж один рік, не змінюючи при цьому своїх форм і розмірів, вартість яких є не меншою від законодавчо встановленого розміру та поступово переноситься в міру фізичного спрацювання та (або) морального старіння на вартість готової продукції проведенням амортизаційних відрахувань
Ю. А. Бабаєв	Основні засоби – це частина майна, використовувана як засоби праці під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг або для управління організацією протягом періоду, що перевищує 12 місяців, або звичайний операційний цикл, якщо він перевищує 12 місяців
Н. Д. Бабяк	Основні засоби – засоби праці, що є матеріально-речовими елементами, грошовим вираженням яких є основні виробничі і невиробничі фонди
Ф. Ф. Бутинець	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року
А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство формує для використання їх у процесі виробництва чи постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних та соціально-культурних функцій і очікуваний термін корисного застосування яких перевищує рік
А. М. Коваленко	Основні засоби – це матеріальні активи з очікуваним терміном корисного використання більш ніж один рік (або протягом операційного циклу, якщо він більше ніж рік), які підприємство утримує в цілях: використання під час виробництва або поставки товарів, надання послуг, надання в оренду іншим особам; виконання адміністративних та соціальних функцій
В. Кузнецов, О. Михайленко	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва чи поставки товарів, надання послуг, здачі в оренду іншим особам чи для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (чи операційного циклу, якщо він перевищує рік)
Л. К. Сук, П. Л. Сук	Основні засоби підприємства, установи – це сукупність матеріально-речових цінностей, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і у невиробничій сфері

Більшість науковців під визначенням “основні засоби” (табл. 1) розуміють матеріальні активи. Деякі з них запевняють, що “основні засоби” є засобами праці, які використовуються у виробництві протягом тривалого періоду. Також необхідно звернути увагу на те, що основні засоби повністю і багаторазово беруть участь у процесі виробництва та переносять свою вартість на готову продукцію частинами, у міру зносу [8, с. 995].

В Україні нормативна база обліку основних засобів складається з Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [10], Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО), Податкового кодексу України [9] і методичних вказівок з роз’ясненнями окремих відомств.

У відповідності до ст. 14 Податкового кодексу України основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв’язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [9].

Можна виділити основні завдання з організації обліку основних засобів:

- правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в регістрах обліку надходження, внутрішнього переміщення й вибуття об’єктів;
- контроль над зберіганням основних засобів;
- контроль над затратами на ремонт та модернізацію основних засобів;
- правильне обчислення та відображення в обліку сум амортизації;
- отримання документально обґрунтованих і достовірних даних про наявність та рух основних засобів за місцями їх експлуатації;
- виявлення результатів від реалізації об’єктів основних засобів або іншого їх вибуття [8, с. 996].

Дослідження процесу експлуатації основних засобів у теоретичному та практичному аспектах дають можливість виокремити його інформаційні потоки, які підлягають документуванню та знаходять своє відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку, а саме:

1) витрати, спрямовані на підтримання об’єктів у робочому стані, тобто які пов’язані з ремонтом та технічним обслуговуванням основних засобів і

здійснюються для відновлення або збереження первісних економічних вигід;

2) амортизація як системний розподіл вартості активу, що амортизується, протягом строку його корисного використання – вартість об’єктів у процесі експлуатації, поступово зменшується у зв’язку з фізичним або моральним зносом, що в обліку проявляється через нарахування амортизації;

3) капітальні витрати, спрямовані на поліпшення об’єктів та пов’язані з модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією основних засобів і призводять до ймовірності зростання майбутніх економічних вигід від їх використання в господарській діяльності;

4) зменшення корисності об’єктів основних засобів – утрата економічних вигід у сумі перевищення залишкової вартості над сумою їх очікуваного відшкодування;

5) переоцінка об’єктів як інструмент збереження економічної цінності активів призводить до зміни (збільшення чи зменшення) первісної вартості та забезпечує відображення їх реальної ринкової вартості у фінансовій звітності.

Модель руху інформаційних потоків у процесі експлуатації основних засобів за етапами їх первинного фіксування в бухгалтерських документах наведено на рис. 1.

Виходячи з побудованої моделі інформаційних потоків, процес експлуатації основних засобів доцільно розглядати як сукупність організаційних дій щодо ступеня використання об’єктів у господарській діяльності підприємства, які можна згрупувати в активну та пасивну форми. Активна форма експлуатації – це операції, які передбачають безпосереднє використання основних засобів (амортизація, переоцінка, зменшення корисності), а також заходи щодо їх підтримання в робочому стані у вигляді поточних ремонтів та технічного обслуговування.

За пасивної форми об’єкти основних засобів тимчасово виводяться з експлуатації у зв’язку з проведенням робіт з їх реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання [12, с. 88].

Аналіз порушень в обліку основних засобів, проведений нами, показує, що поряд з порушеннями в аналітичному обліку (відсутність документів, які характеризують технічний стан основних засобів; відсутність ведення інвентарних карток аналітичного обліку основних засобів) є також порушення, пов’язані з оцінкою основних засобів і оприбуткуванням основних засобів за завищеною ціною їх придбання, включенням зайвих витрат на транспортування та монтаж.

Також важливим елементом організації обліку основних засобів є їх достовірна оцінка на дату балансу, а “без оцінки і калькуляції губляться основні характеристики бухгалтерського обліку як системи, що виробляє інформацію про найважливіші вартісні узагальнені показники” [4, с. 165].

Рис. 1. Модель інформаційних потоків у процесі документування операцій з експлуатації (використання) основних засобів

Відповідно до п. 30 МСФО 16 методологія відображення в обліку основних засобів передбачає, що після визнання активом об'єкт основних засобів повинен враховуватися за собівартістю за вирахуванням накопиченої амортизації основних засобів і накопичених збитків від знецінення, тобто відбиватися за первісною вартістю [5].

Згідно із нормами НП(С)БО 7 “Основні засоби” підприємства можуть використовувати два види оцінки вартості основного засобу: за історичною собівартістю і справедливою вартістю [6].

Також існують проблеми методологічного та практичного плану, котрі пов'язані з переоцінкою основних засобів. МСФО 16 передбачає переоцінку основних засобів за справедливою вартістю об'єкта в разі надійної оцінки справедливої вартості. Однак механізм визначення справедливої вартості в Україні не регламентований жодним законодавчим актом [13, с. 207].

Однією з найчастіших проблем ведення обліку за використанням інформаційних технологій є невизначеність способів реєстрації господарських операцій, що, в свою чергу, призводить до їх повторень чи некоректне відображення у звітності, але за наявності регламентуючих документів з питань організації бухгалтерського обліку на підприємстві можна досягти однакового застосування принципів обліку, а різне відображення та трактування тих самих господарських операцій в обліку та звітності буде ліквідовано, що і покращить комунікацію управління. З нашої точки зору, слід наголосити на тому, що доцільним буде

щороку разом з обліковою політикою затвердження нових чи додаткових регламентованих документів. Серед них можна виділити наступні:

- наказ про облікову політику відповідно до стандартів МСФЗ, який може нести у собі основні положення щодо визнання активів, зобов'язань та капіталу. А щодо питань обліку основних засобів в обліковій політиці доцільним буде відображення окремих специфічних господарських операцій та ведення обліку. Як приклад, можна навести способи визнання відсотків за кредитами на придбання основних засобів (капіталізація чи віднесення на витрати); нарахування амортизації (методи);
- положення управлінського обліку, що можуть бути частково створені на основі міжнародних та національних положень (стандартів) обліку;
- робочі інструкції, такі як: порядок ведення облікових довідників - та інструкції, які регламентують певні бізнес-процеси на підприємстві;
- документація щодо регламентації ведення внутрішнього аудиту основних засобів;
- регламент бюджету, у якому вказано методику аналізу й аудиту використання бюджету на підприємстві, в тому числі складання бюджету витрат на амортизацію та капітальні інвестиції [11, с. 10].

При формуванні методологічних документів принципи ведення бухгалтерського та управлінського обліку повинні бути зближені. Це можна забезпечити через класифікацію основних засобів, способи оцінки та визнання, а також через систему облікових регістрів.

Управлінський та бухгалтерський облік основних засобів за міжнародними стандартами з метою постановки їх на облік у першу чергу застосовує однозначну класифікацію. При наявності відмінностей у складі основних засобів для різних видів обліку відмінності повинні бути пояснені. До прикладу, деякі виробничі основні засоби можуть бути неактивні за певний часовий період. В бухгалтерському обліку їх продовжують визнавати як виробничі основні засоби. Але для прийняття коректних управлінських рішень їх можна не включати у розрахунки певних показників.

Методи, що використовує підприємство для нарахування амортизації, повинні бути однакові як в управлінському, так і бухгалтерському обліку за міжнародними стандартами, а також включати схему отримання вигоди від використання цих активів [14, с. 136].

Організацію обліку основних засобів потрібно будувати з урахуванням таких основних факторів:

- технічно складної та багатокомпонентної будови, яку необхідно детально відображати в облікових регістрах;
- довготривалого терміну використання об'єктів, протягом якого їх необхідно обліковувати;
- коштовність об'єктів вимагає адекватної організації процесів їх приймання, списання, а також обліку наявності, які б забезпечували їх цілісність і збереження у робочому стані;
- необхідність проведення ремонтів, реконструкції, модернізації основних засобів призводить до зміни їх первісних характеристик, які потрібно своєчасно відображати у регістрах обліку.

Одиницею обліку основних засобів є об'єкт основних засобів, тому для раціональної організації обліку необхідно чітко й однозначно визначити такі об'єкти для кожного різновиду основних засобів [1, с. 13].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Процес обліку основних засобів повинен бути організований як цілісна, єдина система взаємопов'язаних методів, котрі охоплюють весь комплекс облікових процедур щодо виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації. З метою створення цілісної системи необхідно вирішити низку проблемних питань обліку основних засобів, а саме: усунути розбіжності між критеріями, відповідно до яких актив визнається основним засобом вибору оптимальної за складом і обсягом облікової інформації; нераціональність технології вирішення облікових завдань, у тому числі питань оцінки необоротних активів; визначення мінімального терміну корисного використання; нераціональність схем документообігу.

Основними шляхами вдосконалення організації обліку основних засобів є раціоналізація кожної форми документів і регістрів обліку, методів збору, обробки та узагальнення облікової інформації, адаптованих до сучасних умов.

Основні засоби – це основа матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання. Беззаперечним є факт, що управлінські рішення

спрямовані на забезпечення високого результату фінансово-господарської діяльності, який може бути досягнутий завдяки належній ефективності використання необоротних активів, зокрема основних засобів. Сучасний менеджмент ставить великі вимоги до фінансової управлінської інформації, тому однією з найважливіших проблем в галузі управління є уникнення дублювання звітних управлінських форм, що можна вирішити за допомогою застосування інформаційних технологій. Використання інформаційних технологій є пріоритетним, адже забезпечує можливість складати звітність у будь-якому форматі та економити загальний обсяг часу на виконання облікової роботи. Головне, що слід брати до уваги, – це дотримання стандартів ведення обліку та вміння правильно використовувати можливості інформаційних систем на підприємстві. Для поліпшення і удосконалення облікового процесу доцільно розробити логічні регламентуючі документи на основі внутрішніх облікових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика Я. С. Організація обліку основних засобів на підприємстві та її удосконалення / наук. керівник Ю. Л. Якубенко. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств* : тези доп. V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Дніпро, 13-14 трав. 2021 р.) / ДДАЕУ. Дніпро : ННІЕ, 2020. С. 10-13.
2. Єлісеєва О. К., Ярьсько А. М. Методи оцінки основних засобів в умовах законодавчих змін: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 223-230.
3. Коваленко О. В., Громова І. В. Напрями підвищення ефективності використання основних фондів підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 7. С. 20-27.
4. Кравченко М. В., Дроздова Ю. А. Складові управління процесом обліку основних засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14. Ч. 1. С. 164-167.
5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 "Оренда". URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16%20ukr%202021.pdf>.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.
7. Павелко О. В., Романець О. В., Чабар Ю. О. Організація бухгалтерського обліку основних засобів підприємств та суб'єктів державного сектору: напрями удосконалення. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2021. №4 (96). С. 245-267.
8. Петренко А. Я., Попова В. Д. Організація обліку основних засобів та шляхи її вдосконалення. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2018. №18. С. 994-1001.

9. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

11. Прохорова Л., Фостійчук А. Актуальні проблеми удосконалення управлінського обліку основних засобів в сучасних умовах за використанням інформаційних технологій. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 1 (77). С. 6-11.

12. Степаненко О. І. Документування операцій у процесі експлуатації основних засобів підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 86-94.

13. Фефанова І., Антонова О. Проблеми обліку основних засобів на підприємстві. *Молодий вчений*. 2020. №11 (87). С. 205-208.

14. Чернишенко Я. Г. Формування облікової інформації про придбання та введення в експлуатацію основних засобів підприємства. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 135-141.

REFERENCES

1. Velyka, Ya. S. (2020), Orhanizatsiia obliku osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi ta ii udoskonalennia / nauk. kerivnyk Yu. L. Yakubenko, *Oblik, audyt, opodatkuvannia ta zvitnist' u systemi zabezpechennia ekonomichnoi stijkosti pidpriemstv* : tezy dop. V Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. (Dnipro, 13-14 trav. 2021 r.) / DDAEU, NNIE, Dnipro, s. 10-13.

2. Yelisieieva, O. K. and Yares'ko, A. M. (2017), Metody otsinky osnovnykh zasobiv v umovakh zakonodavchykh zmin: vitchyzniany ta zarubizhnyj dosvid, *Ekonomichnyj forum*, № 1, s. 223-230.

3. Kovalenko, O. V. and Hromova, I. V. (2014), Napriamy pidvyschennia efektyvnosti vykorystannia osnovnykh fondiv pidpriemstva, *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vyp. 7, s. 20-27.

4. Kravchenko, M. V. and Drozdova, Yu. A. (2017), Skladovi upravlinnia protsesom obliku osnovnykh zasobiv, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, Vyp. 14. Ch. 1, s. 164-167.

5. Mizhnarodnyj standart finansovoi zvitnosti 16 "Orenda", available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16%20ukr%202021.pdf>.

6. Natsional'ne polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 7 "Osnovni zasoby": nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27.04.2000 r. № 92, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.

7. Pavelko, O. V. Romanets', O. V. and Chabar, Yu. O. (2021), Orhanizatsiia bukhhalters'koho obliku osnovnykh zasobiv pidpriemstv ta sub'ektiv derzhavnoho sektoru: napriamy udoskonalennia, *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, №4 (96), s. 245-267.

8. Petrenko, A. Ya. and Popova, V. D. (2018), Orhanizatsiia obliku osnovnykh zasobiv ta shliakhy ii vdoskonalennia, *Bukhhalters'kyj oblik, analiz ta audyt*, №18, s. 994-1001.

9. Podatkovyj kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 r. №2755-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

10. Pro bukhhalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

11. Prokhorova L. and Fostijchuk A. (2020), Aktual'ni problemy udoskonalennia upravlins'koho obliku osnovnykh zasobiv v suchasnykh umovakh za vykorystanniam informatsijnykh tekhnolohij, *Molodyj vchenyj*, vyp. 1 (77), s. 6-11.

12. Stepanenko, O. I. (2019), Dokumentuvannia operatsij u protsesi ekspluatatsii osnovnykh zasobiv pidpriemstva, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, Vyp. 24. Ch. 3, s. 86-94.

13. Feofanova I. and Antonova O. (2020), Problemy obliku osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi, *Molodyj vchenyj*, №11 (87), s. 205-208.

14. Chernyshenko, Ya. H. (2016), Formuvannia oblikovoi informatsii pro prydbannia ta vvedennia v ekspluatatsiiu osnovnykh zasobiv pidpriemstva, *Molodyj vchenyj*, № 6 (33), s. 135-141.

Стаття надійшла до редакції 21 листопада 2022 року

УДК 658.511:339.9+005.334

*Городня Т. А.,
horodtan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9298-3088,
к.е.н., доц., консультант ТОВ "Агаткосметікс", м. Львів*

*Миценко Н. Г.,
talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,
Researcher ID: F-7270-2019,
д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів*

*Перепьолкіна О. О.,
olenaspr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Городній О. А.,
agatcosmetics@gmail.com,
магістрант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ДІАГНОСТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ ФАКТОРІВ РИЗИКУ

***Анотація.** Проведено аналіз досліджень діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства, де найбільш ефективними методами визначено аналітичні безконтактні дослідження, експертні узагальнення оцінок та інформації, динамічне та лінійне програмування; розглянуто інформаційну роль етіологічної діагностики, яка визначає та кількісно оцінює пріоритетні фактори впливу на результуючі показники експортно-імпоротної діяльності підприємства з метою побудови відповідних моделей впливу; представлено методіку комплексної діагностики підприємства з урахуванням мінливості сучасного ринку, яка передбачає проведення дослідження й аналізу кількісних (показник ліквідності активів підприємства, показник фінансової стійкості підприємства, показник оборотності активів підприємства, показник прибутковості підприємства) і якісних показників (динаміка економічного стану, вплив зовнішніх політичних та військових факторів, стадія життєвого циклу підприємства, податкове регулювання; професійні здібності керівництва, наявність джерел щодо вкладень, фактори ризику); розглянута важливість проведення зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі блочних оцінок показників; розраховано показники діагностики зовнішньоекономічної діяльності для окремого підприємства з урахуванням факторів ризику, де визначено, що рівень ризику в умовах військового стану є найбільшим в усіх напрямках зовнішньоекономічної діяльності, а найменшим за стійким напрямком – у виробничій діяльності, за зростаючим напрямком – в операційній діяльності та за загальним напрямком – у виробничо-комерційній діяльності; представлено механізм оптимізації діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства з урахуванням факторів ризику, який включає оцінку якості вихідної інформації, оцінку факторів ризику ЗЕД підприємства, ранжування об'єктів діагностики та адаптацію ЗЕД підприємства до ризику. Зроблено висновок, що в складних сучасних умовах наявності незначного обсягу інформації щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства виникає потреба в знаходженні обґрунтованих рішень на основі своєчасної обробки вихідних даних, що можливо досягнути завдяки використанню формалізованого підходу, з урахуванням факторів ризику, який надає можливість приймати відповідні рішення за допомогою математичних моделей і методів їх вирішення.*

Ключові слова: діагностика, зовнішньоекономічна діяльність, показники, фактори ризику, моделі, алгоритм, блочна оцінка, ефективність.

*Horodnia T. A.,
horodtan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9298-3088,
PhD, Associate Professor, Consultant of «Agatcosmetics» LLC, Lviv*

*Mitsenko N. G.,
talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,
Researcher ID F-7270-2019,
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Perepolkina O. O.,
olenaspr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Horodnii O. A.,
agatcosmetics@gmail.com,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

DIAGNOSTICS OF THE EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT THE RISK FACTORS

Abstract. *An analysis of research on the diagnosis of the foreign economic activity of the enterprise was carried out, where the most effective methods were identified as non-contact analytical research, expert summarization of assessments and information, dynamic and linear programming; the informative role of etiological diagnostics, which determines and quantitatively evaluates the priority factors of influence on the resulting indicators of the enterprise's export-import activity, is considered in order to build appropriate models of influence; the methodology of the comprehensive diagnosis of the enterprise was presented taking into account the variability of the modern market, the methodology involves conducting research and analysis of quantitative (indicator of liquidity of enterprise assets, indicator of financial stability of the enterprise, indicator of turnover of enterprise assets, indicator of profitability of the enterprise) and qualitative indicators (dynamics of the economic state, influence of external political and military factors, stage of the life cycle of the enterprise, tax regulation, professional abilities of management, availability of sources for investments, risk factors); the importance of conducting the foreign economic activity of the enterprise on the basis of block evaluations and indicators was considered; indicators the diagnosis of foreign economic activity were calculated for a separate enterprise taking into account risk factors, where it was determined that the level of risk in the conditions of martial law is the highest in all directions of foreign economic activity, and the lowest in the stable direction - in the production activity, in the growing direction - in the operational activity and in general direction – in production and commercial activity; the mechanism optimization the diagnosis of foreign economic activity was presented enterprises taking into account risk factors, the mechanism includes the assessment of the quality of the source information, the assessment of the risk factors of the enterprise's foreign economic activity, the ranking of diagnostic objects and the adaptation of the enterprise's economic activity to risk. It was concluded that in the complex modern conditions of the presence of a small amount of information on the foreign economic activity of the enterprise, there is a need to find justified decisions based on the timely processing of initial data, which can be achieved thanks to the use of a formalized approach, taking into account risk factors, which provides the opportunity to make appropriate decisions using mathematical models and methods of their solution.*

Keywords: diagnostics, foreign economic activity, indicators, risk factors, models, algorithm, block assessment, efficiency.

JEL Classification: O31, O32,
DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-03>

Постановка проблеми. Невизначеність та ризиковість процесів зовнішнього середовища, складність функціонування в умовах військового стану, руйнування критичної інфраструктури України, міграція робочої сили, посилена економія ресурсів та інші важливі фактори унеможливають процес ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Але грамотний та ефективний підхід до проведення діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства, вибір найважливіших факторів і критеріїв для її проведення, врахування ризикових ситуацій, а також застосування економіко-математичного інструментарію дадуть у подальшому можливість ефективно працювати підприємству в зовнішньоекономічному середовищі, підтримувати фінансовий сектор держави та надавати необхідні робочі місця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням та проблемам діагностики зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємства приділяється мало уваги, проте окремі її складові: оцінка та аналіз – є предметом дослідження багатьох учених. Поза увагою науковців залишаються питання стосовно методів, способів і можливостей діагностики зовнішньоекономічної діагностики та організації їх проведення на підприємстві.

Здійснений аналіз прийомів діагностики ЗЕД підприємства виявив достатньо значну кількість таких підходів, які суттєво відрізняються за об'єктами діагностики. Питання діагностики, оцінки та аналізу ЗЕД підприємств досліджують вітчизняні науковці: А. І. Кредісов, О. А. Кириченко, Г. М. Дроздова, І. І. Дахно, Ю. В. Макогон, І. В. Багрова, В. В. Козик, С. Б. Довбня та інші.

П. О. Гринько присвятив увагу дослідженню та обґрунтуванню теоретико-методичного забезпечення формування діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності, розробленню процедур та інструментів її здійснення [3]. Методологію формування системи управлінської діагностики ЗЕД підприємства було запропоновано С. Б. Довбнею у праці [4], що присвячена обґрунтуванню концепції та структури системи діагностики та визначенню її основних напрямків.

При організації здійснення економічної діагностики як аналітичної системи підтримки прийняття управлінських рішень у ЗЕД підприємства науковцями О. Є. Кузьміним, О. Г. Мельник та Н. Я. Петришин [7] розкрито базові принципи побудови системи соціально-економічної діагностики на підприємстві, які найповніше обґрунтовані.

Питаннями економічної безпеки та ризиковості ЗЕД підприємства, що надає можливості визначати вплив зовнішньоекономічних факторів на його фінансовий стан та загальну ефективність діяльності [5], займалися такі науковці, як: Карачина Н. П., Сметанюк О. А., Вітюк А. В., Мукоїд Д. Д.

Постановка завдання. Дослідити методи, способи і можливості діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства для подальшого функціонування в умовах військового стану та показати її частково на прикладі конкретного підприємства з урахуванням факторів ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні, в умовах військового стану в Україні, постає гостре питання здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств за наявними можливими ресурсами з можливістю зберігання робочих місць, але з урахуванням загроз і ризику. Військові дії в Україні, перебої з енергопостачанням, міграція робочої сили поставили під загрозу функціонування багатьох підприємств і проведення зовнішньоекономічної діяльності в цілому.

Згідно із Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” “зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це діяльність суб’єктів господарської діяльності України та іноземних суб’єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами (п. 8, ст. 1)” [1].

Діагностика – це комплекс аналітичних, дослідницьких, пошукових дій, спрямованих на визначення і попередження диспропорцій у виробничих, торговельних, фінансових і управлінських процесах, у використанні ресурсів та потенціалу підприємства і, як наслідок, запобігання економічним кризам на підприємстві. Об’єктом діагностики може виступати будь-яка економічна система (вся економіка, регіон, окрема галузь, підприємство). Предмет діагностики – всі елементи внутрішнього середовища і зовнішнього оточення підприємства, окремі види потенціалу підприємства, господарські функції та процеси, економічні показники.

Діагностика є комплексним поняттям, яка охоплює різні напрями економічної діяльності підприємства, виявлення та дослідження можливих перспектив розвитку, а також усунення ризиків і загроз на підприємстві. Ми дотримуємося позиції, що діагностика є узагальнюючим, комплексним процесом, що характеризує потенціал та рівень досягнення цілей діяльності підприємства. І саме тому процес ідентифікації діагностики зовнішньоекономічної діяльності має включати такі напрями: співставлення станів підприємства у часі на різних етапах його діяльності; діагностику конкурентних переваг підприємства порівняно з іншими суб’єктами ринку; діагностику ймовірних ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Під час діагностики діяльності підприємства, зокрема в ЗЕД, визначаються стратегічні проблеми підприємств й причини їх виникнення. Також діагностику розглядають як етап дослідження проблемної ситуації функціонування будь-якого об’єкта на основі проведеного моніторингу [9].

Для досягнення ефективної комплексної діагностики підприємства запропоновано використовувати такі методи, як:

- аналітичні: безконтактні дослідження, використовуючи статистичну інформацію, та комплексний економічний аналіз;
- експертні: узагальнення оцінок та інформації, наданих експертами після контактних досліджень;
- динамічне програмування: обчислювальний метод вирішення завдань за допомогою використання математичних моделей;
- лінійне програмування: математичний метод, спрямований на оптимізацію досягнення кількісної визначеної мети [6].

Проведення діагностики в будь-якій сфері ЗЕД повинно не тільки оцінювати поточний стан процесу функціонування підприємства, а й передбачати дослідження причин відхилення результатів від передбачених договірними зобов’язаннями і давати пропозиції щодо покращення роботи та прогнозування розвитку суб’єкта господарювання [2]. М. Я. Нагірна, підкреслюючи складність управління зовнішньоекономічною діяльністю у зв’язку з нестабільністю та невизначеністю середовища функціонування підприємницьких структур, розглядає інформаційну роль етіологічної діагностики, яка “спрямовується на першочергове дослідження умов здійснення експортної та імпоротної діяльності підприємства з метою визначення пріоритетних факторів впливу на результуючі показники та їх деталізацію з подальшим економічним оцінюванням кількісного впливу чинників на засадах використання набору індикаторів оптимального відображення кожного фактора та побудовою на їх основі моделей впливу обраних індикаторів на результати здійснення експортно-імпоротної діяльності підприємства” [8, с. 1].

Для вирішення певних проблем зовнішньоекономічної діяльності представимо методику комплексної діагностики підприємства з урахуванням мінливості сучасного ринку. Методика побудови

моделі комплексної діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах з урахуванням мінливості зовнішнього середовища полягає у формуванні певного інтегрального показника $F(x_1...x_{11})$, що представлено на рис. 1.

Дана методика передбачає проведення дослідження й аналізу кількісних $F_1(x_1...x_4)$ і якісних $F_2(x_5...x_{11})$ показників, які допомагають всебічно здійснити процес діагностики. Слід погодитися з думкою П. О. Гринько, що “визначальне місце в інформаційно-аналітичному забезпеченні діагностики займає система показників, яка дозволяє вчасно розпізнати, ідентифікувати, оцінити і аналізувати, вимірювати, встановити причинно-наслідкові взаємозв’язки, виявити фактори та причини відхилень, прогнозувати, розробляти заходи щодо усунення відхилень та проблем, контролювати, визначати загрози недопустимих відхилень, формувати рекомендації організаційно-управлінських заходів щодо запобігання можливих збоїв нормального стану функціонування та розвитку експортно-імпортової діяльності підприємства” [3, с. 79].

Складовими показника $F_1(x_1...x_4)$ є: $f(x_1)$ – показник ліквідності активів підприємства; $f(x_2)$ – показник фінансової стійкості підприємства; $f(x_3)$ – показник оборотності активів підприємства; $f(x_4)$ – показник прибутковості підприємства.

Складові $F_2(x_5...x_{11})$: $f(x_5)$ – динаміка економічного стану; $f(x_6)$ – вплив зовнішніх (політичних, військових) факторів; $f(x_7)$ – стадія життєвого циклу підприємства; $f(x_8)$ – податкове регулювання; $f(x_9)$ – професійні здібності керівництва; $f(x_{10})$ – наявність джерел щодо вкладень; $f(x_{11})$ – фактори ризику.

Для формування інтегрального показника комплексної діагностики ЗЕД підприємства було визначено пріоритети і впорядковано варіанти рішень за допомогою певних правил. Для його відображення використовується матрична форма, яка забезпечує зручність і прозорість в інтерпретації відповідних результатів.

Для проведення діагностики ЗЕД підприємства запропонуємо наступний алгоритм. Сформуємо умову, при якій значення кінцевого оціночного показника ЗЕД підприємства (K_j) завжди повинно бути менше або ж дорівнювати 1. Якщо фактичне значення одиничного показника значно краще за нормативне, то K_j присвоюється значення одиниці.

Здійснення діагностики ЗЕД підприємства на основі блочних оцінок показників діяльності може відбуватися за двома методами: з врахуванням ваги (значущості) одиничних оцінок або за умови, що одиничні показники є рівнозначними. Підсумкова блочна оцінка з урахуванням ваги одиничних показників визначається як:

$$K_j = \sum_{i=1}^n \alpha_{ij} \cdot K_{ij} \quad (1)$$

де K_j - підсумкова блочна оцінка ЗЕД підприємства;

α_{ij} - вагомість одиничного коефіцієнта в блочній оцінці;

K_{ij} - нормативний одиничний показник ЗЕД підприємства;

n - кількість показників у межах блоку, що характеризує окрему сторону ЗЕД підприємства.

Рис. 1. Формування інтегрального показника діагностики зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Діагностика ЗЕД підприємства LLC "Agatcosmetics" з урахуванням факторів ризику

Показники	Агрегований рівень ризику (β - коефіцієнт)			Ранг		
	стійкість	зростання	загальний	стійкість	зростання	загальний
Виробнича діяльність	0,085	1,9652	1,087	1	3	3
Виробничо-комерційна діяльність	0,302	0,862	0,600	2	2	1
Операційна діяльність	0,703	0,753	0,727	4	1	2
Інша операційна діяльність	0,406	2,938	1,715	3	4	4
Зовнішньоекономічна діяльність	23,97	35,18	30,14	5	5	5

Для забезпечення наочності діагностики ЗЕД підприємства та формування напрямків забезпечення ефективної роботи доцільно використовувати графологічний метод. Застосування цього методу дасть підприємству всебічно оцінити свою зовнішньоекономічну діяльність, а також з'ясувати шляхи її ефективного забезпечення з різних економічних позицій.

Для визначення інтегрального показника ЗЕД підприємства може бути застосована наступна формула:

$$K_K = \sum_{i=1}^m \beta_{ij} \cdot K_{ij} \quad (2)$$

де K_K - інтегральний показник ЗЕД підприємства;

β_{ij} - вагомість аналітичних блоків показників діяльності в діагностиці;

m - кількість блоків оціночних показників.

Переваги застосування такої методики полягають у точності та прозорості. Так, перелік показників дасть відповідь на питання майже з усіх аспектів ЗЕД підприємства, а також послідовний розгляд усіх характеристик дозволить виявити слабкі місця в його діяльності і вчасно вжити необхідних заходів для підвищення ефективності роботи підприємства.

В умовах виникнення ризикових і критичних економічних ситуацій в ЗЕД підприємства виникає потреба у використанні економіко-математичного інструментарію за допомогою певних математичних моделей і методів їх вирішення.

Для діагностики ЗЕД підприємства пропонуємо використовувати множину показників доходності і рентабельності. Показники доходності окремих напрямів діяльності дозволяють оцінити стабільність роботи і розширення масштабів ЗЕД підприємства, прибутковість натомість дає змогу

дослідити ефективність покриття витрат за різними напрямками діяльності. Загальним (підсумковим) критерієм ЗЕД підприємства буде визначено, відповідно, доходність та прибутковість діяльності. Розрахунки здійснено у межах методики діагностики стійкого розвитку на прикладі підприємства, яке займається ЗЕД за критеріями ризиковості (за результатами побудованої нами економіко-математичної моделі). Заносимо значення в табл. 1.

Ранг обираємо, виходячи з мінімальних значень агрегованого рівня ризику і до зростаючих значень. Як бачимо, рівень ризику в умовах військового стану є найбільшим в окремих напрямках діяльності (стійкість, зростання і загальний) в зовнішньоекономічній діяльності, а найменшим за стійким напрямком – у виробничій діяльності, за зростаючим напрямком – в операційній діяльності та за загальним напрямком – у виробничо-комерційній діяльності.

Р. М. Скриньковський в якості основних бізнес-індикаторів системи діагностики в сфері ЗЕД підприємства розглядає: рівень виконання зобов'язань за вартістю, рівень укладення "дорогих контрактів", частку відновлених бізнес-контрактів у загальній кількості контрактів, рівень задоволення рекламцій, рівень ритмічності здійснення поставок [10, с. 222]. Виходячи з проведених нами досліджень, можемо розробити і представити механізм оптимізації діагностики ЗЕД підприємства з урахуванням факторів ризику (рис. 2).

Таким чином, показавши одні з небагатьох способів проведення діагностики ЗЕД підприємства в умовах мінливого, нестабільного і непередбачуваного середовища, ми акцентували увагу на врахуванні факторів ризику, оскільки функціонування підприємства і його зовнішньоекономічна діяльність на сьогодні, в умовах військового стану, є надзвичайно складними.

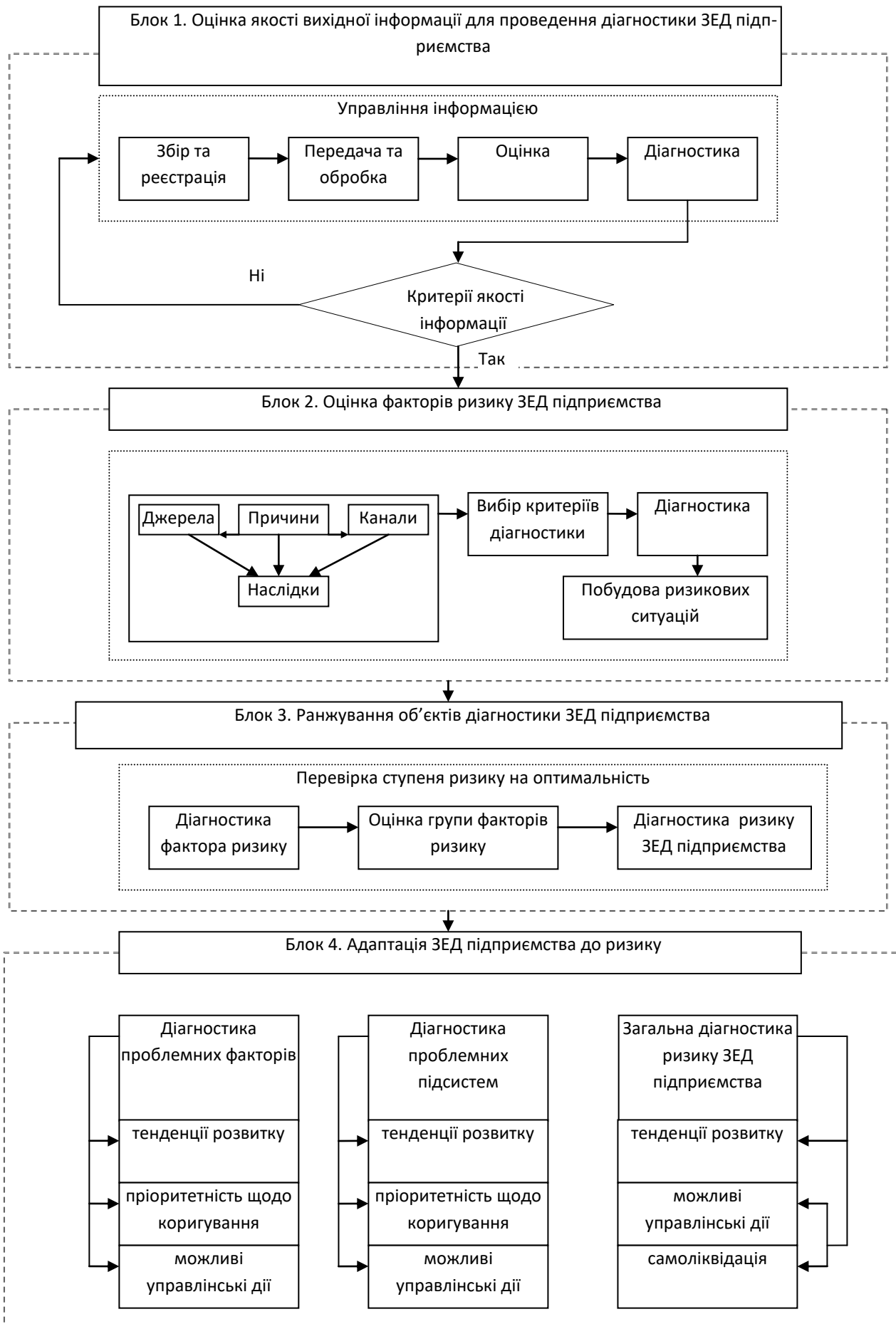

Рис. 2. Механізм оптимізації діагностики ЗЕД підприємства з урахуванням факторів ризику

Висновки і перспективи подальших досліджень. Прийняття рішень, особливо у реальному масштабі часу, є подією надзвичайно багатокомпонентною, яка ускладнюється незначним різновидом існуючих альтернативних або допустимих рішень, обмежень різного характеру, конфліктними ситуаціями та діючим військовим станом.

Тому в складних сучасних умовах незначного обсягу інформації щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства виникає потреба в знаходженні обґрунтованих рішень на основі своєчасної обробки вихідних даних, що можливо досягнути завдяки використанню формалізованого підходу, з урахуванням факторів ризику, який надає можливість приймати відповідні рішення за допомогою математичних моделей і методів їх вирішення.

Подальших досліджень потребує адаптація методики діагностики до використання великих масивів даних та інформаційних технологій для їх обробки й узагальнення з метою передбачення та запобігання можливих ризикових подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 р. № 959-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
2. Городня Т. А. Економічна діагностика в функціонуванні суб’єктів туристичного бізнесу : монографія. Львів, 2017. 280 с.
3. Гринько П. О. Діагностика ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства : дис. докт. філос. : 051. Харків, 2020. 241 с.
4. Довбня С. Б. Методологія формування дворівневої системи управлінської діагностики підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1(49). С. 118-124.
5. Діагностика ефективності зовнішньоекономічної діяльності / Н. П. Карачина, О. А. Сметанюк, А. В. Вітюк, Д. Д. Мукоїд. *Вісник ХНУ*. 2021. № 3. С. 101-108.
6. Корнієнко А. О., Городня Т. А. Діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №19. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/32.pdf>.
7. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Петришин Н. Я. Соціально-економічна діагностика діяльності підприємства в умовах глобалізації: сутність, види, принципи здійснення. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. 2010. № 690. С. 139-148.
8. Нагірна М. Я. Етіологічна діагностика експортно-імпортової діяльності підприємств : дис. канд. ек. наук : 08.00.04. Львів, 2016. 237 с.

9. Петрівський В. Б., Городня Т. А. Комплексна діагностика результативності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. № 11. URL: <http://global-national.in.ua/issue-11-2016>.

10. Скриньковський Р. М. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 220-226.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro zovnishn'oekonomichnu diial'nist” vid 16.04.1991 r. № 959-XII (zi zminamy ta dopovnenniamy), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
2. Horodnia, T. A. (2017), *Ekonomichna diahnostyka v funktsionuvanni sub'ektiv turystychnoho biznesu : monohrafiia*, L'viv, 280 s.
3. Hryn'ko, P. O. (2020), *Diahnostyka efektyvnosti eksportno-importnoi diial'nosti pidpriemstva : dys. dokt. filoz. : 051*, Kharkiv, 241 s.
4. Dovbnia, S. B. (2015), *Metodolohiia formuvannia dvorivnevoi systemy upravlins'koi diahnostyky pidpriemstva*, *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, № 1(49), s. 118-124.
5. Diahnostyka efektyvnosti zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti / N. P. Karachyna, O. A. Smetaniuk, A. V. Vitiuk, D. D. Mukoid (2021), *Visnyk KhNU*, № 3, s. 101-108.
6. Korniienko, A. O. and Horodnia, T. A. (2017), *Diahnostyka kryzovoho stanu ta zahrozy bankrutstva pidpriemstva*, *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, №19, available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/32.pdf>.
7. Kuz'min, O. Ye. Mel'nyk, O. H. and Petryshyn, N. Ya. (2010), *Sotsial'no-ekonomichna diahnostyka diial'nosti pidpriemstva v umovakh hlobalizatsii: sutnist', vydy, pryntsyipy zdiysnennia*, *Visnyk Nats. un-tu “L'viv'ska politekhnikha”*, № 690, s. 139-148.
8. Nahirna, M. Ya. (2016), *Etiolohichna diahnostyka eksportno-importnoi diial'nosti pidpriemstv : dys. kand. ek. nauk : 08.00.04*, L'viv, 237 s.
9. Petriv's'kyj, V. B. and Horodnia, T. A. (2016), *Kompleksna diahnostyka rezul'tatyvnosti pidpriemstva*, *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vyp. № 11, available at: <http://global-national.in.ua/issue-11-2016>.
10. Skryn'kov's'kyj, R. M. (2017), *Diahnostyka faktoriv vplyvu na eksportnu diial'nist' pidpriemstva*, *Problemy ekonomiky*, № 3, s. 220-226.

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2022 року

УДК 657.1

Головацька С. І.,
svitlana-14-10@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1671-1718,
Researcher ID: G-2576-2019,
к.е.н., доц., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Марценюк Р. А.,
romanmartsenyuk1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0968-7334,
Researcher ID: G-9243-2019,
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Сучасні глобальні ризики і загрози актуалізують та пришвидшують процеси цифрової трансформації економіки та суспільства. Ефективне використання інструментів цифрової економіки є засобом забезпечення інформаційної безпеки та стабільності держави і суб'єктів господарювання. Цифровізація є інструментом економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності. Основним завданням статті є вивчення сучасного стану, проблемних аспектів та перспектив розвитку адміністрування фінансової й податкової звітності суб'єктів господарювання в умовах цифровізації економіки України. У статті обґрунтовано необхідність використання цифрових і хмарних технологій у сфері обліку і звітності; структуровано основні компоненти цифрової економіки та виокремлено цілі цифрового розвитку економіки. Розглянуто цифрові платформи, спрямовані на ведення бізнесу та його сервіс (електронний документообіг, облік, аналітика, звітність, контроль). Сформовано основні переваги систем електронного документообігу та охарактеризовано основні його сервіси в Україні. Розглянуто організаційні засади електронного адміністрування таксономії фінансової звітності у форматі UA XBRL та податкової звітності суб'єктів господарювання. XBRL є гнучкою технологією, розробленою для ефективного обміну фінансовою інформацією між різними зацікавленими користувачами з можливістю застосування в будь-якій країні світу незалежно від мови подання. Охарактеризовано основні сучасні сервіси електронного адміністрування звітності підприємств в Україні. Зроблено висновок, що цифровізація орієнтується на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок за допомогою сучасних нових технологічних рішень, можливостей, глобальної інформатизації.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрова платформа, електронний документообіг, облік, звітність, електронне адміністрування звітності, сервіси електронного адміністрування звітності.

Golovatska S. I.,
svitlana-14-10@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1671-1718,
Researcher ID: G-2576-2019,
Ph.D., Associate Professor, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Martsenyuk R. A.,
romanmartsenyuk1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0968-7334,
Researcher ID: G-9243-2019,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CURRENT TRENDS OF ENTERPRISE'S REPORTING ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY

Abstract. Modern global risks and threats actualize and accelerate the processes of digital transformation of the economy and society. Effective use of digital economy tools is a means of ensuring information security and stability of the state and business entities. Digitization is a tool for economic growth by increasing efficiency, productivity and competitiveness. The main task of the article is to study the current state, problematic aspects and prospects for the development of the administration of financial and tax reporting of economic entities in the conditions of digitalization

of the Ukrainian economy. The article substantiates the necessity of using digital and cloud technologies in the field of accounting and reporting; the main components of the digital economy are structured and the goals of digital economic development are highlighted. Digital platforms aimed at conducting business and its service (electronic document flow, accounting, analytics, reporting, control) are considered. The main advantages of electronic document management systems have been formed and its main services in Ukraine have been characterized. The organizational principles of electronic administration of the taxonomy of financial reporting in the UA XBRL format and tax reporting of economic entities are considered. XBRL is a flexible technology designed for efficient exchange of financial information between various interested users with the possibility of application in any country of the world regardless of the language of submission. The main modern services of electronic administration of enterprise reporting in Ukraine are characterized. It was concluded that digitization focuses on international, European and regional cooperation with the aim of integrating Ukraine into the EU, entering the European and world markets with the help of modern new technological solutions, opportunities, and global informatization.

Key words: digital economy, digital platform, electronic document flow, accounting, reporting, electronic reporting administration, electronic reporting administration services.

JEL Classification: G31, M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-04>

Постановка проблеми. Сучасні глобальні ризики і загрози актуалізують та пришвидшують процеси цифрової трансформації економіки та суспільства. Цифрова економіка задає вектор розвитку різнорівневих господарських систем та визначає глобальну конкурентоспроможність окремих підприємств, країн і регіонів. Підвищення ефективності зазначених перетворень в Україні потребує: дієвої державної політики, спрямованої на удосконалення нормативно-правового регулювання галузі інформаційно-комунікаційних технологій; активної цифрової трансформації реального та фінансового секторів; створення якісної та доступної цифрової інфраструктури; подолання цифрової нерівності та підвищення цифрової грамотності; гармонізації українського інституційного середовища з інституційним простором ЄС; запровадження світового досвіду в кібербезпековій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням у сфері цифрової економіки присвячено наукові праці багатьох вітчизняних учених, серед яких можна виокремити О. Є. Гудзя, В. І. Ляшенка, О. С. Вишневецького, О. А. Гриценко, О. А. Джусова [2], С. С. Апалькова, А. О. Маслова, П. Р. Пуцентейла, Г. Т. Карчеву, В. В. Козлова [4], К. М. Крауса [4], Н. М. Крауса [4], С. В. Коляденко, М. І. Кузнєцова, Т. В. Томашевську [5]. Однак питання науково-практичного характеру щодо адміністрування звітності суб'єктів господарювання в умовах цифрової економіки залишаються актуальними.

Постановка завдання. Основним завданням статті є вивчення сучасного стану, проблемних аспектів та перспектив розвитку адміністрування фінансової й податкової звітності суб'єктів господарювання в умовах цифровізації економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне використання інструментів цифрової економіки є засобом забезпечення інформаційної безпеки та стабільності держави і суб'єктів господарювання. Цифровізація є інструментом

економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності. Цифровізація орієнтується на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок за допомогою сучасних трендів нових технологічних рішень, можливостей, глобальної інформатизації.

Виникнення таких умов у світовій економіці свідчить про формування цифрової глобалізації, коли малий та середній бізнес визначає умови світового розвитку. “Цифрова економіка”, “digital-економіка”, “економіка на вимогу” (on-demand economy), “GAFA-економіка” – такими термінами описують сучасні тренди розвитку економіко-інформаційних відносин. Цифрова економіка (англ. Digital economy) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Цифрову економіку слід розуміти як результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення в сфері інформації та комунікації, що впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності [5].

Цифрова економіка передбачає широке використання технологій великих масивів даних (Big data), індустріального Інтернету речей та Інтернету речей (IoT/IIoT), хмарних обчислень, квантових технологій, NBIC-конвергенції (конвергенції нано-, біо-, інфо- та когнітивних технологій), адитивного виробництва, роботизації та інших так званих наскрізних інформаційних технологій і технологій інформаційної безпеки [2].

Вітчизняні та зарубіжні науковці визначають три основних компоненти цифрової економіки [2, 4,5, 6]:

- інфраструктура електронного бізнесу;
- електронний бізнес (процеси, які здійснюються через комп'ютерні мережі);
- електронна комерція (онлайн-продажі).

У межах стратегії ЄС “Європа – 2020” однією з важливих ініціатив розвитку стала програма підтримки цифрової економіки “стратегія Єдиного

цифрового ринку” (Digital Single Market Strategy або “Цифровий порядок денний для Європи”). Програма містить перелік із 100 конкретних дій задля розвитку єдиного цифрового ринку, довіри і безпеки користувачів онлайн-транзакцій, підвищення електронних навичок, використання інформаційних технологій для вирішення соціальних проблем, стимулювання наукових досліджень та інновацій. У контексті євроінтеграційних прагнень України та запровадження низки реформ на шляху до демократизації та європейського поступу розвиток елементів цифрової економіки може стати важливим механізмом трансформації та відходу від старої прорадянської системи управління і побудови відносин [4].

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року), яка є складовою частиною дієвої розбудови цифрової економіки Європи, визначає основні цілі цифрового розвитку [7, 12]:

- прискорення економічного зростання та залучення інвестицій;
- трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні;
- технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв;

- доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу;

- реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Від впровадження цифрових технологій економіка України отримує:

- нове джерело ВВП (створюються і реалізуються нові програмні продукти і сервіси);

- більш ефективне використання існуючих ресурсів (за рахунок масової цифровізації економіки починає розвиватися економіка спільного споживання);

- створення вітчизняних когнітивних апаратно-програмних систем, у тому числі для стратегічного та операційного прогнозування, проведення розрахунків, торгівлі цінними паперами та ін.;

- розробку і впровадження технологій “блокчейн” (відкритих розподілених реєстрів).

Станом на липень 2019 року в Україні громадянам та бізнесу доступні 119 електронних послуг. “Єдиним вікном” доступу до державних електронних послуг слугує Урядовий портал [11]. Серед тих послуг, які вже доступні онлайн, є послуги у соціальній сфері, послуги для бізнесу, послуги у будівельній сфері, послуги у сфері безпеки та суду, послуги для автовласників, послуги у транспортній сфері та інші. Крім того, нині вже працюють два нових портали для громадського контролю: за використанням міжнародної технічної допомоги та за державними підприємствами.

Згідно з рейтинговими показниками щодо ефективного впровадження та розвитку в Україні методів цифрової економіки (відповідно до показників Bloomberg Innovation Index – рейтингу, що відображає ключові фактори інноваційного розвит-

ку економіки), Україна у 2018 році ввійшла в топ-п’ятдесят інноваційних економік і зайняла 46 місце, однак за показниками 2019 року рівень запровадження елементів інноваційної економіки опустився до 53 позиції [11].

Розрізняють два формати цифрової економіки: інфраструктуру розвитку всього суспільства, держави, країни, економіки (сьогодні ця інфраструктура стає домінуючою), її розвиток пов’язаний із іншою формою цифрової економіки – галузями національної економіки, що складається з відповідних секторів послуг і електронної промисловості (розробка програмного забезпечення, виробництво комп’ютерного обладнання та комплектуючих, підготовка кадрів тощо) [2].

Основними трендами, які існують на сучасному етапі в українській

цифровій економіці, є:

- інформація як основне джерело конкурентоспроможності;

- економіка спільного користування;

- цифрові платформи;

- штучний інтелект;

- використання віртуальних ІТ-систем у сфері інфраструктури;

- Інтернет речей;

- цифрові трансформації бізнесу та економіки загалом.

Цифрова платформа – це група технологій, які використовуються в якості основи, що забезпечує створення конкретизованої та спеціалізованої системи цифрової взаємодії, забезпечена високими технологіями бізнес-модель, котра створює вартість, полегшуючи обміни між двома або більшою кількістю взаємозалежних груп учасників.

Крім цифрових платформ у сфері виробництва, електронної торгівлі, управління проектами (в т.ч. автоматизація документообігу на основі технологій “блокчейн” (blockchain), фінансового обігу (в т.ч. електронних розрахунків та використання криптовалют), надзвичайно актуальними є цифрові платформи, спрямовані на ведення бізнесу через віртуальний простір за допомогою наступних сервісів: бухгалтерія (jSolutions), адміністрування звітності, логістика (4Logist), маркетинг (AliExpress), аналітика (Qlik Sense). Використання зазначених платформ є запорукою швидкої організації бізнесу, підвищення його ефективності та безпечності.

Ефективним інструментом організації та адміністрування інформації є електронний документообіг. Відповідно до Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22 травня 2003 року № 851-IV *електронний документообіг (обіг електронних документів)* – сукупність процесів створення, оброблення, правління, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [9].

Переваги електронного документообігу:

- однократна реєстрація документа;
- паралельне виконання різних операцій з метою скорочення часу руху документів і підвищення оперативності їхнього виконання;
- безперервність руху документа;
- єдина база документарної інформації для централізованого зберігання документів, що виключає дублювання документів;
- ефективно організована система пошуку документа.

Розглянемо найпопулярніші сервіси електронного документообігу в Україні. Сервіс “Paperless”. “Paperless” – сервіс для компаній та підприємців із обміну документами між собою в електронній формі. Це безкоштовний сервіс, який працює коректно з ЕЦП усіх основних АЦСК України, включаючи ключі, видані Державною фіскальною службою України, Міністерством юстиції тощо. Для користування ним не потрібно встановлювати додаткове програмне забезпечення. Щоб коректно використовувати його, необхідно лише встановити додаток для браузера та зареєструватися.

Сервіс “Document.Online”. На відміну від попереднього, сервіс “Document.Online” є умовно безкоштовним. Це означає, що є тариф, який дозволяє користуватися сервісом безкоштовно, але він має обмеження щодо кількості документів, якими можна користуватися протягом місяця. Цей сервіс дозволяє завантажувати документи, створювати шаблони для подальшого використання, обмінюватись документами або направляти їх декільком отримувачам. “Document.Online” підтримує роботу з усіма акредитованими центрами сертифікації ключів України. “Document.Online” можна встановити на будь-який стаціонарний чи мобільний пристрій, що має доступ до Інтернету, незалежно від операційної системи, встановленої на нього.

“ІТ Користувач ЦСК-1” - частковий функціонал для здійснення електронного документообігу надає програма “ІТ Користувач ЦСК-1”, розроблена на замовлення Державної фіскальної служби України. Цей сервіс відрізняється більш інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом та спеціалізацією саме на роботі з ЕЦП. Програма надає такий функціонал, як:

- накладення кваліфікованого електронного підпису чи печатки на будь-яку інформацію в електронному вигляді (текстові, відео-, аудіофайли, файли баз даних тощо), а також для криптографічного захисту інформації шляхом її направленою шифрування;
- генерацію ключів заявників кваліфікованого надавача ЕДП ІДД ДПС, резервне копіювання особистого ключа з одного носія ключової інформації на інший, знищення особистого ключа;
- перевірку сертифіката користувача;
- формування та передачу до кваліфікованого надавача ЕДП ІДД ДПС запиту на блокування / скасування сертифіката користувача;
- доступ до сертифікатів кваліфікованого надавача ЕДП ІДД ДПС, серверів кваліфікованого надавача ЕДП ІДД ДПС, сертифікатів інших

користувачів та списку відкликаних сертифікатів з метою перегляду, пошуку сертифікатів користувачів у файловому сховищі, визначення статусу сертифікатів користувачів, перевірку цілісності сертифікатів.

Впровадження СЕД (систем електронного документообігу) на підприємстві дозволяє скоротити рутинні процеси, пов'язані з обробкою, заповненням та обміном документами, в кілька разів! Крім економії часу, СЕД зменшує ризик втрати даних, прискорює робочі процеси і покращує взаємодію усередині компанії, а також із контрагентами.

Виділяють чотири основних типи СЕД:

- Діловодство (система кореспонденції і руху документів між агентами і контрагентами).
- Workflow (настройка бізнес-процесів, пов'язаних із документообігом).
- Архіви (зберігання документів із різним рівнем доступу і з можливістю швидкого пошуку).
- ЕСМ (комплексна система управління контентом, включаючи документи, таблиці, файли PDF, яка включає функції всіх перерахованих вище систем).

Згідно зі ст. ПКУ 49.3. Податкова декларація подається за вибором платника податків, якщо інше не передбачено цим Кодексом, в один із таких способів [10]:

а) особисто платником податків або уповноваженою на це особою;

б) надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;

в) засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронні довірчі послуги”.

Згідно зі ст. ПКУ 49.4 платники податків, що належать до великих та середніх підприємств, подають податкові декларації контролюючому органу в електронній формі з дотриманням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронні довірчі послуги”.

XBRL є гнучкою технологією, розробленою для ефективного обміну фінансовою інформацією між різними зацікавленими користувачами з можливістю застосування в будь-якій країні світу незалежно від мови подання. XBRL – скорочення з англійської мови “eXtensible Business Reporting Language”, що у дослівному перекладі означає “розширювана мова ділової звітності”. Кінцевим продуктом стандарту XBRL є “instance document”, тобто фінансова звітність, зроблена у форматі XBRL. У відповідності до директиви ЄС від 12.06.2013 № 13/544 (Revised Directive on transparency requirements for listed companies (Transparency Directive)) до 2020 року Європейська комісія з цінних паперів та фінансових ринків (The European Securities and Markets Authority, ESMA) впровадить вимоги до подання річних фінансових звітів компаніями, акції яких котуються на фондових біржах у форматі XBRL. При цьому у відповідності до вимог зазначеного законодавчого акту розробка

технічних стандартів і регламентів здійснюється спільно з банками, фінансовими інститутами, страховими компаніями при співпраці з регулюючими органами – Європейською службою банківського нагляду (European Banking Authority, EBA) і Європейською службою по нагляду в сфері страхування та недержавного пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA), що вже використовують стандарт XBRL як формат регуляторної звітності [3, 8].

Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність” передбачено, що таксономія фінансової звітності – це склад статей і показників фінансової звітності та її елементів, які підлягають розкриттю. Таксономія фінансової звітності затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку. Фінансова звітність та консолідована фінансова звітність, складені на основі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності в єдиному електронному форматі, подається до порталу “Система фінансової звітності”.

Система фінансової звітності – це система, яка дає змогу отримувати, перевіряти, обробляти та розкривати фінансову звітність суб’єктів звітування та їхніх аудиторських звітів на основі використання документів у форматі Inline XBRL (iXBRL), що розроблені на основі таксономії, прийнятої та опублікованої Міністерством фінансів України.

Таксономія UA XBRL МСФЗ – таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності в Україні, затверджена Міністерством фінансів України, яка адаптована до особливостей складання фінансової звітності в Україні і містить також звіт аудитора і звіт про управління [3, 8]. У світовій практиці впровадження стандарту XBRL виділяють декілька способів переходу на XBRL формат подання фінансової звітності, які професійне співтовариство XBRL визнає найкращими:

1) компанії можуть надсилати до державного регулятора фінансові звіти XBRL, підготовлені за допомогою програмних комплексів MS Excel, MS Word чи у форматі PDF;

2) передача функції формування фінансової звітності у форматі XBRL на аутсорсинг із використанням зовнішніх вендорів (аутсорсингових компаній);

3) підприємства можуть самостійно доопрацювати існуюче програмне забезпечення або розробити відповідний інструментарій для конвертації фінансової звітності з існуючої на підприємстві облікової системи у цифровий формат XBRL;

4) компанія може придбати готову ERP систему з вбудованим інструментом для формування фінансової звітності у форматі XBRL.

У форматі iXBRL в Україні звітують: підприємства, що становлять суспільний інтерес; публічні акціонерні товариства; суб’єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях; підприємства, які здійснюють господарсь-

ку діяльність за певними видами, перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України.

Створити фінансову звітність у форматі iXBRL можна за допомогою спеціального програмного забезпечення. Таке програмне забезпечення компанія може або розробити сама, або скористатися вже розробленими програмними продуктами. Такими продуктами в Україні є програмний продукт Проекту USAID Трансформація фінансового сектору USAID – FST, програмні продукти компанії CaseWare, М.Е.Дос та інші.

Таксономія у форматі UA XBRL МСФЗ є адаптованою для подання звітності в Україні. Існує два напрями української таксономії UA XBRL МСФЗ: загальна Таксономія (General Taxonomy); Таксономія для банківського та страхового секторів (Insurance Taxonomy).

Таксономія UA XBRL МСФЗ затверджується та оприлюднюється Мінфіном, а також адаптована до особливостей складання фінансової звітності в Україні і включає у себе звіт аудитора і звіт про управління. Таксономія UA XBRL МСФЗ надає можливість вибрати один із двох варіантів складання фінансової звітності для суб’єктів господарювання (за винятком банків), а саме:

– фінансову звітність, яка містить Звіт про фінансовий стан, складений згідно з розподілом активів та зобов’язань на поточні/непоточні разом із іншими звітами та примітками (General Taxonomy – 210–310);

– фінансову звітність, яка містить Звіт про фінансовий стан, складений у порядку ліквідності разом із іншими звітами та примітками (General Taxonomy – 220–320) [3, 8].

Алгоритм підготовки до переходу на звітування у XBRL складається з таких кроків: 1) моніторинг власних можливостей підприємства, пов’язаних із використанням формату XBRL для складання звітності; 2) визначення співвідношення між даними інформаційних систем із можливостями розширеної таксономії UA XBRL МСФЗ; 3) валідація XBRL.

Українські сервіси обліку та звітності суб’єктів господарювання:

Отримання електронного цифрового підпису та сертифікатів ключів – <https://czo.gov.ua/ca-registry>

Електронний кабінет платника податків – <https://cabinet.tax.gov.ua/>

“Спеціалізоване клієнтське програмне забезпечення для формування та подання звітності до “Єдиного вікна подання електронної звітності””

Єдине вікно подання електронної звітності
ReporTax – <https://reportax.com.ua/>

ReporTax – бот-бухгалтер підприємця
LigaReport – <https://report.ligazakon.net/>

Приват24 для Бізнесу –

<https://privatbank.ua/business/elektronnyje-otcheti>

iFin – <https://www.ifin.ua/>

Taxer – <https://taxer.ua/uk/>

Арт-Звіт – <https://art-zvit.com.ua/>

“М.Е.Дос” (поширене українське програмне забезпечення для подання звітності до контролюю-

чих органів та обміну юридично значущими первинними документами між контрагентами в електронному вигляді)

COTA у модульному складі:

- Модуль “Звітність”
- Модуль “Облік ПДВ”
- Модуль “Облік акцизного податку”

- Соната (популярна програма для електронної звітності, яка дозволяє звітуватись до Державної податкової служби, ФСС, Держстату).

- Сервіс “FREDO Звіт” інтегрований із системними програмами подачі бухгалтерської звітності в електронному варіанті в державні фіскальні служби та інші контролюючі органи.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Цифрова економіка досліджує структуру ринку знань, інформаційних компонентів і комплексів, а також економічні процеси, пов’язані з використанням інформаційних ресурсів, у якій: досліджуються нові можливості нормативного управління з використанням попередньо сформованих інформаційних ресурсів та інформаційного управління; здійснюються процеси моделювання й вибору раціональних схем обміну та взаємного заміщення інформаційних і економічних ресурсів; аналізуються можливості й поведінка виробника інформаційних ресурсів та їх корисність для споживання; організуються взаємопов’язані процеси раціонального поєднання натурального, експертного та математичного моделювання проблемних ситуацій.

Отже, цифрова трансформація економіки України повинна базуватися на новітніх можливостях:

- базис на цифрові інформаційні технології (в т.ч. електронного документування інформації та адміністрування звітності);
- мережева архітектура і цифрова комунікація;
- цифрова форма представлення об’єктів;
- віртуалізація цифрових технологій роботи з об’єктами;
- орієнтація на знання, представлені в цифровому вигляді;
- інноваційна рушійна сила розвитку;
- інтеграція і глобалізація за рахунок стандартизованої форми цифрових об’єктів;
- конвергенція і висока динаміка змін;
- трансформація всіх видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головацька С. І. Системи електронного обліку і звітності підприємств: актуальні аспекти. *Підприємництво і торгівля* : збірник наукових праць / редакц. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. Вип. 32. С. 11-16.
2. Джусов О. А., Апальков С. С. Цифрова економіка: структурні зрушення на міжнародному ринку капіталу. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3058/2746.

3. Застосування XBRL: що потрібно знати про новий стандарт звітування та як це працює у світі. *Бухгалтер&Закон*. No 37-38. URL: https://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ011883.

4. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

5. Козлов В. В., Томашевська Т. В., Кузнєцов М. І. Цифрова економіка: передумови та перспективи. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2020 р. Київ : НАСОА, 2020. С. 303-307. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/5234/1/10-11-Збірник%202020_0311-0315.pdf.

6. Кіреєв Д. Б. Розвиток цифрової економіки як елемент стратегії суспільного розвитку в Україні. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. Серія : Державне управління. 2019. Том 30(69). № 1. С. 38-44.

7. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/17/31946820/>.

8. Наказ Міністерства фінансів України “Про затвердження перекладу таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності” від 25 жовтня 2019 року № 452.

9. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України № 851 від 30.06.2021. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

10. Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року No 2755 - VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

11. Розвиток електронних послуг. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug>.

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації”. Урядовий портал: веб-сайт. 17.01.2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>.

REFERENCES

1. Holovats'ka, S. I. (2021), Systemy elektronnoho obliku i zvitnosti pidpriemstv: aktual'ni aspekty, *Pidpriemnytstvo i torhivlia* : zbirnyk naukovykh prats' / redakts. kol.: Kutsyk P. O., Semak B. B. ta in., Vydavnytstvo L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, L'viv, vyp. 32, s. 11-16.
2. Dzhusov, O. A. and Apal'kov, S. S. Tsyfrova ekonomika: strukturni zrushennia na mizhnarodnomu rynku kapitalu, available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3058/2746.

3. Zastosuvannia XBRL: scho potribno znaty pro novyj standart zvituvannia ta iak tse pratsiuie u sviti. *Bukhhalter&Zakon*. No 37-38, available at: https://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ011883.

4. Kraus, N. M. Holoborod'ko, O. P. and Kraus, K. M. Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku, *Efektivna ekonomika*, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

5. Kozlov, V. V. Tomashevs'ka, T. V. and Kuznietsov, M. I. (2020), Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta perspektyvy, *Stratehiiia rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichnyj ta humanitarnyj aspekty* : mater. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 16 zhovtnia 2020 r., NASOA, Kyiv, s. 303-307, available at: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/5234/1/10-11-Zbirnyk%202020_0311-0315.pdf.

6. Kirieiev, D. B. (2019), Rozvytok tsyfrovoy ekonomiky iak element stratehii suspil'noho rozvytku v Ukraini, *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernads'koho*. Seriiia : Derzhavne upravlinnia., Tom 30(69), № 1, s. 38-44.

7. Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspil'stva Ukrainy na 2018-2020 roky. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. № 67-r, available at: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/17/31946820/>.

8. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Pro zatverdzhennia perekladu taksonomii finansovoi zvitnosti za mizhnarodnymy standartamy finansovoi zvitnosti" vid 25 zhovtnia 2019 roku № 452.

9. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyj dokumentoobih. Zakon Ukrainy № 851 vid 30.06.2021, available at: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

10. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku No 2755 – VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

11. Rozvytok elektronnykh posluh. Uriadovyj portal: veb-sajt, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug>.

12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspil'stva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv schodo ii realizatsii". Uriadovyj portal: veb-sajt. 17.01.2018, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspil'stva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>.

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2022 року

УДК 657.471:339:658.7

Медвідь Л. Г.,

lmedvid@meta.ua, ORCID ID: 0000-0003-2292-9067,

Researcher ID: G-9223-2019,

к.е.н., проф., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Воронко Р. М.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556,

Researcher ID: F-8536-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Редченко К. І.,

redchenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8234-4074,

Researcher ID: F-3039-2013,

д.е.н., проф., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПІДСИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

***Анотація.** Розглянуто проблеми ідентифікації та класифікації логістичних витрат гуртових торговельних підприємств для потреб управління ними у поєднанні з пріоритетами якості обслуговування покупців. Встановлено, що логістична діяльність гуртового торговельного підприємства ґрунтується на системній оптимізації всіх логістичних потоків, при цьому в центрі передусім знаходяться матеріальні потоки як такі. Досліджено трактування поняття “логістичні витрати” у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Виявлено необхідність дослідження логістичних витрат гуртових торговельних підприємств системно, як економічно-управлінської категорії, з урахуванням необхідності визначення їх складу та функцій; розроблення методики формування та відображення логістичних витрат гуртових торговельних підприємств в підсистемі управлінського обліку. Досліджено склад логістичних витрат у операційній діяльності гуртових торговельних підприємств, що охоплює традиційні складові: закупівельну, збутову, складську, транспортну, інформаційну логістики, логістику управління замовленнями та управління запасами; формування інфраструктури логістичних процесів, формування інформаційного забезпечення обліку логістичних витрат у підсистемі управлінського обліку. Запропоновано логістичні витрати згрупувати за логістичними процесами гуртового підприємства: витрати з пошуку постачальників, обслуговування замовлення, транспортування, складування, управління запасами, пакування та обслуговування споживача. Водночас до витрат логістичних операцій на торговельному підприємстві варто віднести: витрати на транспортування товарних запасів, в т. ч. внутрішнє; витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи; витрати на складування і зберігання товарних запасів; витрати на підготовку і виконання замовлень, витрати на обслуговування споживача; витрати на організацію логістичної діяльності; витрати на управління інформаційними потоками. Визначено напрями подальших наукових досліджень, спрямованих на розроблення єдиної інформаційної бази щодо логістичних витрат з урахуванням класифікаційних ознак за фазами логістичної діяльності та структурними підрозділами, що задіяні у логістичних процесах торговельного гуртового підприємства.*

Ключові слова: гуртове торговельне підприємство, логістика, логістичні процеси, логістичні операції, логістичні витрати.

Medvid L. G.,

lmedvid@meta.ua, ORCID ID: 0000-0003-2292-9067,

Researcher ID: G-9223-2019,

Ph.D., Professor, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Voronko R. M.,

rvoronko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3796-2556,

Researcher ID: F-8536-2019,

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Redchenko K. I.,

redchenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8234-4074,

Researcher ID: F-3039-2013,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CLASSIFICATION OF LOGISTICS COSTS OF TRADING ENTERPRISES IN THE MANAGERIAL ACCOUNTING SUBSYSTEM

Abstract. *The problems of identification and classification of logistics costs of wholesale trade enterprises for the needs of their management in combination with the priorities of customer service quality are considered. It has been determined that the logistics activity of a wholesale trade enterprise is based on the systematic optimization of all logistics flows, with material flows as most important. The interpretation of the concept of "logistics costs" in the works of domestic and foreign scientists was studied. The need to study the logistics costs of wholesale trade enterprises systematically as an economic and managerial category, taking into account the need to determine their composition and functions as well as development of the method of formation and display of logistics costs of wholesale trade enterprises in the managerial accounting subsystem were revealed. The composition of logistics costs in the operational activities of wholesale trade enterprises was studied, which includes traditional components: purchasing, sales, warehousing, transportation, information logistics, order management logistics and inventory management; formation of the infrastructure of logistics processes, formation of information support for the accounting of logistics costs in the managerial accounting subsystem. It is proposed to group logistics costs according to the logistics processes of a wholesale enterprise: costs for finding suppliers, order service, transportation, warehousing, inventory management, packaging and customer service. At the same time, the costs of logistics operations at a trading company should include: costs of transporting goods, including internal; costs for loading and unloading; costs for warehousing and storage of commodity stocks; costs for preparation and implementation of orders, costs for customer service; expenses for the organization of logistics activities; costs of managing information flows. The directions of further scientific research aimed at the development of a single database on logistics costs, taking into account classification features by phases of logistics activity and structural divisions involved in the logistics processes of a wholesale trade enterprise, have been determined.*

Key words: wholesale trade enterprise, logistics, logistics processes, logistics operations, logistics costs, managerial accounting.

JEL Classification: G31, M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-05>

Постановка проблеми. Внаслідок світових тенденцій та сучасної економічної кризи зростають проблеми переміщення матеріальних потоків, що спонукає гуртові торговельні підприємства дооптимізувати логістичні витрати, які супроводжують рух та зберігання товарних запасів від вибору постачальника і до збуту та післяпродажного обслуговування споживачів.

На вирішення проблем оптимізації логістичних витрат гуртових торговельних підприємств впливає ефективність організації обліку та контролю цих витрат. Тому на сьогодні необхідними та важливими є ідентифікація, класифікація та оцінювання логістичних витрат гуртових торговельних підприємств для потреб управління ними у поєднанні з пріоритетами якості обслуговування покупців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення наукових підходів щодо визначення складових логістичних витрат торговельних підприємств проводили зарубіжні та вітчизняні вчені: О. О. Андрухова, Д. Д. Бауерсокс, О. М. Головащенко, Л. М. Гурч, П. А. Ельяшевич, Л. В. Каленчук, А. Г. Кальченко, О. І. Карим,

А. А. Кізім, Д. Д. Клосс, Л. Ю. Корінна, Є. В. Крикавський, Д. М. Ламберт, В. В. Лифар, С. М. Нікшич, М. А. Окландер, Є. М. Рудніченко, Г. В. Соломенко, О. М. Сумець, К. М. Таньков, О. Б. Телішевська, О. М. Тридід, С. С. Шаповал та інші. Однак залишаються не повністю дослідженими питання ідентифікації та класифікації логістичних витрат гуртових торговельних підприємств для потреб організації та методики управлінського обліку.

Постановка завдання. Мета даної публікації полягає у дослідженні змісту, складу та класифікаційних ознак логістичних витрат гуртового торговельного підприємства для потреб організації й методики управлінського обліку та формулюванні окремих прикладних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістична діяльність гуртового торговельного підприємства ґрунтується на системній оптимізації всіх логістичних потоків, при цьому в центрі передусім знаходяться матеріальні потоки як такі, що мають істотну фізичну сутність, тобто фізичні характеристики матеріальних ресурсів, формують їх

особливу фізичну здатність до переміщення. Поняття матеріального потоку є найважливішим в економічній логістиці. Воно узагальнює безперервність зміни та руху продуктів праці у сфері обігу.

Впровадження у практику діяльності гуртових торговельних підприємств логістичних принципів управління призвели до виникнення поняття – “логістичні витрати”. Думки науковців, що досліджували цю проблематику, наведені нами у табл. 1.

Як бачимо, такі підходи викликають необхідність дослідження логістичних витрат гуртових торговельних підприємств системно, як економічно-управлінської категорії, з урахуванням

необхідності визначення їх складу та функцій; розроблення методики формування та відображення логістичних витрат гуртових торговельних підприємств в системі обліку їх діяльності.

На нашу думку, в умовах господарської практики вітчизняних торговельних підприємств логістичними витратами є витрати окремих фаз, процесів, логістичних операцій та їх структурних підрозділів. Логістичні витрати займають значну частку у загальних витратах гуртових торговельних підприємств, тобто витратах операційної діяльності, яка постійно зростає.

Таблиця 1

Визначення поняття “логістичні витрати” у науковій літературі

№ з/п	Автор	Визначення поняття “логістичні витрати”
1	Д. Дж. Бауерсокс	Логістичні витрати – це “...витрати, пов’язані з придбанням, зберіганням, рухом та розподілом товарів” [17, с. 65].
2	С. М. Димарчук	Під логістичними витратами можна вважати “...витрати, пов’язані з рухом та зберіганням товарно-матеріальних цінностей від первинного джерела до кінцевого споживача” [2, с. 20].
3	Я. В. Колодка	Під логістичними витратами вважають витрати, пов’язані з рухом та зберіганням товарно-матеріальних цінностей від первинного джерела до кінцевого споживача. До складу логістичних витрат підприємства, окрім фактичних витрат, слід віднести втрати прибутку від іммобілізації оборотних коштів (виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції), збитки підприємства від невідповідного рівня якості ресурсів та готової продукції на всіх етапах проходження логістичного ланцюга – починаючи від постачання і закінчуючи розподілом продукції підприємства [6, с. 133].
4	Є. В. Крикавський	Логістичні витрати як позатехнологічні витрати просторово-часового переміщення різних форм матеріальних потоків підприємства та витрати, пов’язані з управлінням логістичною діяльністю, а також вартість альтернативних можливостей інвестування капіталу та збитки внаслідок некорисних подій, які унеможливили заплановану роботу підприємства, спричинили пошкодження та/або повну втрату його активів [7, с. 182], підкреслюючи їх комплексність та багатогранність, що впливає з логістичних процесів та функцій
5	Є. В. Новопісна	Логістичні витрати є складовою частиною загальних витрат підприємства, що є витратами, які супроводжують рух матеріального потоку, тобто формуються паралельно з ним, для виконання головної задачі функціонування логістичної системи – доставки товару в потрібне місце, в потрібній кількості, за певний термін і при заданому рівні витрат [9, с. 124].
6	М. В. Рета	Логістичні витрати – це грошове вираження сукупності витрачених матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів підприємства, які пов’язані із забезпеченням бізнес-процесів та операцій з переміщення матеріальних потоків у межах логістичної системи [14, с. 156].
7	Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська	Під логістичними витратами слід розуміти витрати, пов’язані з виконанням логістичних операцій (розміщення замовлень на поставку продукції, закупівля, складування продукції, внутрішньовиробниче транспортування, проміжне зберігання, зберігання готової продукції, відвантаження, зовнішнє транспортування), а також витрати на персонал, устаткування, приміщення, складські запаси, на передачу даних про замовлення, запаси, поставки [15].
8	А. Н. Стерлігова	Логістичні витрати – це витрати на здійснення логістичних операцій (складування, транспортування, збір, обробку та передачу даних про замовлення, запаси, поставки і т.п.) [16, 254].

Логістична діяльність як інтегроване управління потоками на гуртовому торговельному підприємстві охоплює майже всі його структурні підрозділи – відділи постачання, транспорту, збуту, маркетингу, логістики, склади товарних запасів, обслуговуючі підрозділи та складається з фаз – постачання, складування (зберігання) й збуту.

Тому до основних логістичних рішень у функціонуванні торговельного підприємства належать: вибір оптимальної спеціалізації, постачальників товарних запасів, транспортно-складських технологій; визначення обсягу закупівлі та реалізації товарних запасів; обґрунтування величини запасів; оптимізація використання технологічного часу; мінімізація витрат на складування, пакування та внутрішнє і зовнішнє транспортування товарних запасів; реалізація товарів відповідно до замовлень покупців (час, якість, ціна) та з мінімальними витратами.

Для реалізації мети функціонування торговельного підприємства передбачається здійснення певних логістичних функцій, а саме: визначення потреби у товарних запасах; розміщення замовлень у визначених постачальників; закупівля та надходження товарних запасів; складування, утримання та поповнення товарних запасів; транспортування ззовні і всередині підприємства; управління товарними запасами; планування збуту, виконання угод та реалізаційної мережі.

Водночас логістична діяльність гуртових торговельних підприємств охоплює традиційні складові: закупівельну, збутову, складську, транспортну, інформаційну логістики, логістику управління замовленнями та управління запасами; формування інфраструктури логістичних процесів (визначення потреби в складських приміщеннях, технічне забезпечення транспортними засобами

тощо), формування інформаційного забезпечення обліку і контролю логістичних витрат, а також підсистему управління логістичними витратами (рис. 1).

Як видно з рис. 1, логістична система гуртового торговельного підприємства виконує логістичні функції й операції, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування та виконання завдань складових логістики.

Кожна логістична функція, що вміщує групу логістичних операцій торговельного підприємства, спрямована на реалізацію мети логістичної діяльності. Такими основними логістичними функціями теорія логістики вважає просторово-часову трансформацію матеріальних цінностей – товарних запасів в постачанні, зберіганні та збуті, в межах яких учасники логістичного процесу виконують матеріальні і нематеріальні операції, пов'язані з переміщенням, складуванням, збереженням тощо.

Варто погодитися з думкою Є. В. Крикавського, що під логістичною операцією слід розуміти відособлену сукупність дій, скеровану на перетворення матеріального потоку. Традиційними логістичними операціями торговельного підприємства вважаються транспортування, складування, комплектація, навантаження, розвантаження, внутрішні переміщення товарних запасів у процесах постачання, складування (зберігання) та збуту, а також збір, збереження та обробка даних інформаційного потоку тощо [7].

Перелічені вище особливості логістичних витрат гуртових підприємств зумовлюють необхідність їх ідентифікації на основі науково обґрунтованої класифікації.

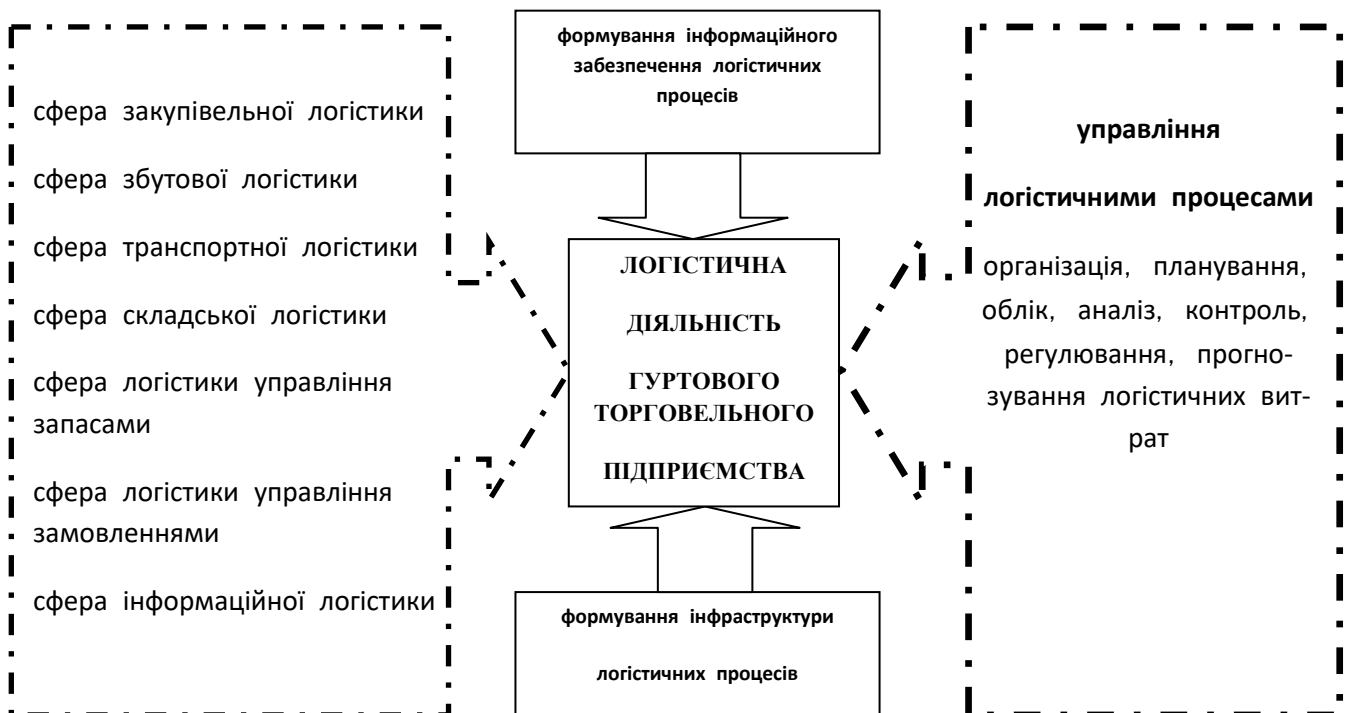

Рис. 1. Зміст логістичної діяльності гуртових торговельних підприємств

Найбільш поширеним є визначення складу логістичних витрат підприємства за функціями логістичного управління (табл. 2). Так, Д. Ламберт логістичні витрати підприємств підрозділяє на транспортні витрати, витрати запасів і упущені вигоди [3]. Доналд Дж. Бауерсокс, Дейвід Дж. Клосс до складу логістичних витрат відносять: витрати на виконання замовлення; витрати на закупівлю матеріальних ресурсів; загальні витрати на утримання запасів; витрати на фінансування логістики й управління інформаційними

системами; працезатрати, накладні витрати в управлінні запасами [17]. Такої ж думки дотримується А. Г. Кальченко [4], виокремлюючи однакові складові як за кількістю, так і за змістом.

Більш детальний склад логістичних витрат подає у своїх працях Є. В. Крикавський, виділяючи дві окремі групи: витрати за логістичними функціями та витрати за сферами переміщення матеріального потоку [7].

Таблиця 2

Підходи науковців до визначення складу логістичних витрат торговельних підприємств за функціями логістичного управління*

Автор	Запропоновані класифікаційні групи логістичних витрат
1	2
Бауерсокс Д. Дж., Клосс Д. Дж. [17]	- витрати на виконання замовлення; - витрати на закупівлю матеріальних ресурсів; - загальні витрати на утримання запасів; - витрати на фінансування логістики й управління інформаційними системами; працезатрати, накладні витрати в управлінні запасами
Ламберт Д. М., Сток Дж. Р. [3]	- транспортні витрати; - витрати запасів; - упущені вигоди
Кальченко А. Г. [4]	- витрати на транспортування; - витрати на складування товарів; - витрати на зберігання товарно-матеріальних запасів; - витрати на отримання, відвантаження і упакування товарів; - адміністративні витрати і витрати, пов'язані з обробкою замовлень
Карий О. І. [5]	- витрати на транспортування; - витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи; - витрати на складування і зберігання запасів; - витрати на управління інформаційними потоками; - витрати на організацію логістичної діяльності підприємства; - витрати на підготовку і виконання замовлень; - інші витрати, пов'язані з виконанням логістичних операцій
Крикавський Є. В. [7]	- витрати за логістичними функціями (витрати транспортування, витрати складування, витрати управління запасами, витрати пакування, витрати обслуговування споживача); - витрати за сферами переміщення матеріального потоку (витрати запасів, витрати інформаційно-управлінських процесів)
Лифар В. В. [8]	- витрати вибору постачальника і оформлення замовлень; - витрати на підтримку контактів з постачальниками; - витрати на доставку матеріальних запасів від постачальників; - витрати вантажно-розвантажувальних і транспортно-складських робіт; - витрати на зберігання; - витрати в запаси продукції; - приведені одноразові витрати (на транспортні та на зберігання продукції); - витрати на підтримку готової продукції споживачеві; - витрати на підтримку контактів зі споживачами
Пономарьова Ю. В. [11]	- витрати на внутрішні переміщення; - витрати на підтримку контактів із споживачами; - витрати на відправлення; - збитки внаслідок втрачених можливостей; - витрати на утримання складів і зберігання запасів; - витрати на підтримку підсистеми інформаційного забезпечення

В. В. Лифар доповнює перелік витрат такою складовою як приведені одноразові витрати [8]. Пономарьова Ю. В. також доповнює такими складовими: витрати на внутрішнє переміщення; збитки внаслідок втрачених можливостей [11]. Водночас О. І. Карий суттєво розширює склад логістичних витрат підприємства, виокремлюючи витрати на управління інформаційними потоками та витрати на організацію логістичної діяльності підприємства [5].

Проте варто відзначити, що таке групування логістичних витрат не відображає усіх складових витрат гуртового торговельного підприємства і не дозволяє створити досконалу інформаційну базу для потреб управлінського обліку.

Новітні праці вчених свідчать про більш обґрунтований підхід до класифікації витрат для потреб обліку. Так, О. О. Андрухова й І. А. Якімов вважають, що основою обліку логістичних витрат може бути їх поділ за відношенням до логістичної системи підприємства на групи:

- витрати на постачання (управління закупівлями, управління замовленнями, управління запасами, організація транспортування, організація складської діяльності та управління складським технологічним процесом);

- витрати на розподіл (транспортування, організація складської діяльності, ціноутворення, планування каналів розподілу, управління технологічним процесом складування, управління запасами, підтримка стандартів якості товарів і логістичного сервісу);

- витрати на інформатизацію (управління процесом узагальнення логістичних витрат та визначення напрямків інформаційних потоків, управління витратами на формування інформаційних потоків, створення і функціонування загальної управлінської інформаційної логістичної системи) [1, с. 71].

За функціональним призначенням класифікують логістичні витрати М. С. Пушкар, А. Г. Богач, В. Г. Мельник, об'єднавши їх у такі групи: витрати на постачання, витрати на підтримку, витрати на розподіл, витрати на інформацію [12, с. 63].

Водночас А. Г. Кальченко пропонує класифікувати логістичні витрати лише для потреб управління логістичною діяльністю за такими ознаками: за сферами переміщення матеріального потоку; за логістичними процесами; за функціональним призначенням; на витрати, що пов'язані зі здійсненням логістичних процесів; за динамікою потокового процесу [4, с. 98].

На відміну від них, Н. М. Помірко розробив ознаки класифікації логістичних витрат з урахуванням потреб управління підприємством загалом: за відношенням до фаз просторово-часового переміщення матеріальних, інформаційних і фінансових потоків; залежно від віднесення до тих чи інших процесів; залежно від поведінки витрат при зміні обсягу робіт з матеріальним потоком; залежно від сприйнятливості до управлінського впливу; за елементами витрат; у залежності від виду логістичної функції; за формами та місцем

виникнення; витрати, пов'язані зі здійсненням логістичних процесів [10]. Такого ж підходу дотримуються Л. П. Радецька та Ю. В. Єгорова, визначаючи такі ознаки групування: за фазами логістичного процесу; за характером змінності; за елементами витрат; за функціональним призначенням; за логістичними потоками [13].

Проте варто відзначити, що загалом відсутній системний підхід до виокремлення ознак класифікації логістичних витрат. Часто одні і ті ж ознаки формулюються по-різному, хоча за змістом подібні.

З огляду на це найбільшої уваги заслуговують підходи до розподілу (групування) витрат та їх логістичних складових, що визначені Є. В. Крикавським. Ним проаналізовані логістичні витрати за десятьма класифікаційними ознаками, що передбачають групування логістичних витрат таким чином: за формою прояву; за терміном отримання доходів відповідно до здійснених витрат; зважаючи на періоди здійснення (фактичного списання) витрат; за ознакою розподілу витрат у діяльності підприємств; за порядком визначення фінансових результатів; за ознакою фіксації витрат у системі бухгалтерського обліку; стосовно фаз просторово-часового переміщення матеріальних, інформаційних і фінансових потоків; залежно від способу віднесення витрат на об'єкт витрат; згідно з розподілом непрямих витрат за системою АВС-рахунка; за поведінкою або ознакою змінності чи реагування витрат на зміни параметрів діяльності [7, с. 182].

Як бачимо, більшість авторів визначають ознаки групування логістичних витрат з метою їх оптимізації.

Виходячи з того, що логістична діяльність торговельного підприємства спрямована на управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними та фінансовими потоками, вважаємо за доцільне проводити поділ логістичних витрат за відношенням до цих логістичних потоків.

З огляду на те, що логістичні витрати виникають при здійсненні логістичних процесів, на нашу думку, їх необхідно згрупувати за цими процесами: витрати з пошуку постачальників, обслуговування замовлення, транспортування, складування, управління запасами, пакування та обслуговування споживача. А для того, щоб ідентифікувати витрати за кожною логістичною операцією, необхідно чітко їх визначити. Вважаємо, що до витрат логістичних операцій на торговельному підприємстві варто віднести: витрати на транспортування товарних запасів, в т. ч. внутрішнє; витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи; витрати на складування і зберігання товарних запасів; витрати на підготовку і виконання замовлень, витрати на обслуговування споживача; витрати на організацію логістичної діяльності; витрати на управління інформаційними потоками.

Важливим для потреб управлінського обліку є розрізняти логістичні витрати за ступенем планування (планові, позапланові); за ступенем

урегульованості (регульовані, нерегульовані); за ступенем контролю (контрольовані, неконтрольовані).

Однак основним підґрунтям для організації управлінського обліку на торговельному підприємстві має бути виокремлення логістичних витрат за центрами відповідальності (центрами логістичних витрат), які являють собою організаційні одиниці (постачальницькі, збутові, управлінські) або сфери логістичної діяльності (логістики закупівельної, збутової, транспортної, складської, управління запасами, управління замовленнями, інформаційної). Нами пропонується здійснювати групування логістичних витрат гуртових торговельних підприємств за центрами відповідальності, що співпадають з центрами логістичних витрат, тобто структурними підрозділами, які задіяні у логістичних процесах, а саме: логістичні витрати відділу постачання; логістичні витрати складів товарних запасів; логістичні витрати відділу збуту; логістичні витрати відділу транспорту (у т.ч. внутрішнього); логістичні витрати відділу маркетингу; логістичні витрати відділу логістики; логістичні витрати відділу інформаційного забезпечення.

Водночас для ефективного управління логістичними витратами необхідний їх поділ за місцями виникнення. На нашу думку, логістичні витрати торговельних підприємств варто групувати за такими місцями виникнення: транспортування товарних запасів; навантажувально-розвантажувальні роботи; складування і зберігання товарних запасів; підготовка і виконання замовлень, управління підприємством; обслуговування споживача; організація логістичної діяльності; управління інформаційними потоками.

Виходячи з того, що нами запропоновано групувати логістичні витрати за центрами відповідальності (центрами логістичних витрат), виникає необхідність формувати витрати окремих структурних підрозділів, що задіяні у логістичних процесах, тобто ідентифікувати, оцінювати, планувати, вести їх облік та контролювати за певними статтями витрат. Тому необхідно визначити ці статті та приналежність кожного виду логістичних витрат до конкретного структурного підрозділу у розрізі цих статей.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, у сучасній теорії логістики існують різноманітні підходи до ідентифікації і класифікації логістичних витрат. Проте й досі недостатньо аргументовано склад логістичних витрат, який би з достатньою мірою задовольняв практичні потреби управління вітчизняних торговельних підприємств і давав змогу своєчасно та правильно реагувати на проблеми їх господарської діяльності.

З огляду на це пропонуємо групувати логістичні витрати гуртових торговельних підприємств з метою організації управлінського обліку. Проблема полягає у тому, щоб ідентифікувати саме логістичні витрати за визначеними ознаками. А це дасть можливість вести облік логістичних витрат з використанням єдиної інформаційної бази.

Подальші дослідження передбачають виокремлення логістичних витрат у фінансовому та управлінському обліку на основі формування єдиної інформаційної бази з урахуванням класифікаційних ознак за фазами логістичної діяльності та структурними підрозділами, що задіяні у логістичних процесах торговельного гуртового підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухова О. О., Якімов І. А. Організація обліку логістичних витрат. *Наука й економіка*. 2010. № 4. С. 70-73.
2. Димарчук С. М. Логістична система управління та її взаємозв'язок з стратегією підприємства. *Вісник ДУ*. Львів : Львівська політехніка, 2000. № 390. 74 с.
3. Дуглас М. Ламберт Стратегічне управління логістикою. Четверте видання. Copyright 2001, The McGraw-Hill Companies, Inc.
4. Кальченко А. Г. Логістика : підручник. К. : КНЕУ, 2003. 284 с.
5. Карий О. І. Проблема розрахунку логістичних витрат. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту* : тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2002. С. 146.
6. Колодка Я. В. Особливості та оптимізація логістичних систем підприємств сільськогосподарської галузі. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2 (51). С. 131-136.
7. Крикавський Є. В., Похильченко О. А. та ін. Економіка логістики : навч. посібник / за заг. ред. Є. В. Крикавського, О. А. Похильченко. Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2014. 640 с.
8. Лифар В. В. Комерційна логістика та методика розрахунку логістичних витрат. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. 2001. № 416. С. 293-297.
9. Новопісна Є. В. Фактори формування логістичних витрат підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 4 (32). С. 123-129.
10. Помірко Н. М. Класифікація логістичних витрат у формуванні системи управління ними на промисловому підприємстві. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. *Логістика*. Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2010. № 669. С. 99-107.
11. Пономарьова Ю. В. Логістика : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 192 с.
12. Пушкар М. С., Богач А. Г., Мельник В. Г. Логістичні системи підприємства: облік, аналіз і аудит. Тернопіль : Економічна думка, 2007. 187 с. С. 63.
13. Радецька Л. П., Єгорова Ю. В. Багатокритеріальна класифікація логістичних витрат у системі управлінського обліку. *Вісник Хмельницького НУ. Економічні науки*. 2011. № 2, т. 1. С. 113-117.
14. Рета М. В. Логістичні витрати: визначення, класифікація та облік. *Бізнесінформ*. 2012. № 8. С. 155-158.

15. Рудніченко Є. М., Гавловська Є. М. Логістичні витрати підприємства: аналіз складу та структури. URL: <http://archive.nbu.gov.ua>.

16. Стерлігова О. М. Термінологічна структура логістики. *Логістика і управління ланцюгами поставок*. 2004. № 4-5. С. 45-54.

17. Donald J. Bowersox David J. Closs Logistical Management The Integrated Supply Chain Process THE MCGRAW-HILL COMPANIES, INC., 1996, s. 752.

REFERENCES

1. Andrukhova, O. O. and Yakimov, I. A. (2010), Orhanizatsiia obliku lohistrychnykh vytrat, *Nauka j ekonomika*, № 4, s. 70-73.

2. Dymarchuk, S. M. (2000), Lohistrychna systema upravlinnia ta ii vzaiemozv'iazok z stratehiieiu pidpriemstva, *Visnyk DU, L'viv'ska politekhnika*, L'viv, № 390, 74 s.

3. Duhlas M. Lambert Stratehichne upravlinnia lohistrykoiu. Chetverte vydannia. Tsopyriht 2001, The MtsGrav-Hill Tsompanies, Ints.

4. Kal'chenko, A. H. (2003), Lohistryka : pidruchnyk, KNEU, K., 284 s.

5. Karyj, O. I. (2002), Problema rozrakhunku lohistrychnykh vytrat, *Marketynh ta lohistryka v systemi menedzhmentu : tezy dopovidej IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Vyd-vo NU "L'viv'ska politekhnika", L'viv, s. 146.

6. Kolodka, Ya. V. (2014), Osoblyvosti ta optyimizatsiia lohistrychnykh system pidpriemstv sil'skohospodars'koi haluzi, *Innovatsijna ekonomika*, № 2 (51), s. 131-136.

7. Krykavs'kyj, Ye. V. Pokhyl'chenko, O. A. ta in. (2014), *Ekonomika lohistryky : navch. posibnyk / za zah. red. Ye. V. Krykavs'koho, O. A. Pokhyl'chenko*, Vyd-vo NU "L'viv'ska politekhnika", L'viv, 640 s.

8. Lyfar, V. V. (2001), Komertsijna lohistryka ta metodyka rozrakhunku lohistrychnykh vytrat, *Visnyk NU "L'viv'ska politekhnika"*, № 416, s. 293-297.

9. Novopisna, Ye. V. (2009), Faktory formuvannia lohistrychnykh vytrat pidpriemstva, *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva : zb. nauk. pr.*, Vyd-vo SNU im. V. Dalia, Luhans'k, № 4 (32), s. 123-129.

10. Pomirko, N. M. (2010), Klasyfikatsiia lohistrychnykh vytrat u formuvanni systemy upravlinnia nymy na promyslovomu pidpriemstvi, *Visnyk NU "L'viv'ska politekhnika"*. Lohistryka., Vyd-vo NU "L'viv'ska politekhnika", L'viv, № 669, s. 99-107.

11. Ponomar'ova, Yu. V. (2003), Lohistryka : navchal'nyj posibnyk, Tsentr navchal'noi literatury, K., 192 s.

12. Pushkar, M. S. Bohach, A. H. and Mel'nyk, V. H. (2007), Lohistrychni systemy pidpriemstva: oblik, analiz i audyt, *Ekonomichna dumka*, Ternopil', 187 s., s. 63.

13. Radets'ka, L. P. and Yehorova, Yu. V. (2011), Bahatokryterial'na klasyfikatsiia lohistrychnykh vytrat u systemi upravlins'koho obliku, *Visnyk Khmel'nyts'koho NU. Ekonomichni nauky.*, № 2, t. 1, s. 113-117.

14. Reta, M. V. (2012), Lohistrychni vytraty: vyznachennia, klasyfikatsiia ta oblik, *Biznesinform*, № 8, s. 155-158.

15. Rudnichenko, Ye. M. and Havlovs'ka, Ye. M. Lohistrychni vytraty pidpriemstva: analiz skladu ta struktury, available at: <http://archive.nbu.gov.ua>.

16. Sterlihova, O. M. (2004), Terminolohichna struktura lohistryky, *Lohistryka i upravlinnia lantsiuhamy postachan'*, № 4-5, s. 45-54.

17. Donald J. Boversokh David J. Tsloss Logistital Management The Integrated Supply Chain Protsess THE MtsGRAV-HILL TsOMPANIES, INTs., 1996, s. 752.

Стаття надійшла до редакції 05 грудня 2022 року

УДК 007:65.012.8

*Боднар І. Р.,
iryua.bod@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,
к.е.н., доц., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Гуперт О.,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Гуперт О.,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Ценглевич О.,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Розвиток цифрової економіки базується на використанні інтелектуальних ресурсів, наукомістких та інформаційних технологіях, високотехнологічної продукції. Він циклічно визначає якісні інноваційно-технологічні перетворення усіх секторів економіки, включно із продуктивними силами суспільства. За допомогою інформаційних технологій відбувається інтеграція до світового економічного простору, інтернаціоналізація, привабливість для бізнесу завдяки швидкій окупності інвестицій і високій прибутковості. Інформаційні технології дозволяють розвивати науково-технологічний потенціал країн та змінювати структуру національної економіки. В зв'язку з цим у статті розглянуто сутність та роль держави у розвитку цифрової національної сфери. Обґрунтовано перспективні напрями формування цифрової економіки. Досліджено теоретичні засади та практичні аспекти цифровізації економіки України. Виявлено особливості та характерні риси ринку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Зроблено висновок про те, що ІТ-галузь є однією з провідних галузей української економіки. ІТ-галузь здебільшого орієнтована на експорт. Останніми роками обсяг експорту комп'ютерних послуг динамічно зростає. Інформаційні технології все більше поширюються на різні галузі, адже вони дозволяють автоматизувати виробничі процеси, підвищити продуктивність, знизити витрати. У статті проведена оцінка впливу сфери інформаційно-комунікаційних технологій на економічне зростання України. Обґрунтовано пріоритети розвитку цифрової економіки в Україні. Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є стратегічною необхідністю та найважливішою складовою створення цифрової економіки. Цей процес забезпечує підвищення національної конкурентоспроможності країни. Використання інформаційно-комунікаційних технологій продовжує бути одним із найважливіших чинників, які суттєво впливають на всі сфери економіки. Незважаючи на складність ведення бізнесу в сучасних умовах, ІТ-галузь продовжує сплачувати податки, що позитивно впливає на розвиток економіки України.*

Ключові слова: цифрова економіка, інформаційно-телекомунікаційні технології, інформаційна продукція, інформаційне суспільство.

*Bodnar Iryna,
iryua.bod@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Hupert Orest,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Hupert Ostar,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Tsenhlevych Orest,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S DIGITAL ECONOMY

Abstract. *The development of the digital economy is based on the use of intellectual resources, knowledge-intensive and information technologies, and high-tech products. It cyclically determines the qualitative innovative and technological transformations of all sectors of the economy, including the productive forces of society. With the help of information technologies, integration into the global economic space, internationalization, attractiveness for business occurs due to quick return on investment and high profitability. Information technologies make it possible to develop the scientific and technological potential of countries and change the structure of the national economy. In this regard, the article examines the essence and role of the state in the development of the digital national sphere. Prospective directions for the formation of the digital economy are substantiated. The theoretical foundations and practical aspects of digitalization of the economy of Ukraine have been studied. The peculiarities and characteristic features of the market of information and communication technologies in Ukraine are revealed. It was concluded that the IT-sector is one of the leading sectors of the Ukrainian economy. The IT-industry is mostly export-oriented. In recent years, the export volume of computer soft services has been growing dynamically. Information technologies are increasingly spreading to various industries, as they allow automating production processes, increasing productivity and reducing costs. The article assesses the influence of the field of information and communication technologies on the economic growth of Ukraine. The priorities for the development of the digital economy in Ukraine are substantiated. The development of modern information and communication technologies is a strategic necessity and the most important component of creating a digital economy. This process ensures an increase in the country's national competitiveness. The use of information and communication technologies continues to be one of the most important factors that significantly affect all areas of the economy. Despite the complexity of doing business in modern conditions, the IT industry continues to pay taxes, which has a positive effect on the development of the Ukrainian economy.*

Key words: digital economy, information and telecommunication technologies, information products, information society.

JEL Classification: D78, L96

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-06>

Постановка проблеми. Сучасним напрямом розвитку України є створення цифрової економіки, яка на практиці базується на цифровому секторі та нових цифрових послугах. Більшість нових трендів, таких як Інтернет речей, робототехніка, штучний інтелект, присутні у країні і вимагають стратегії та сприятливих регуляторних умов для подальшого розвитку. Однак розвиток цифрової економіки в Україні пов'язаний із низкою проблем, а саме: відсутністю довготермінової державної стратегії щодо подальшого її розвитку. Велика увага держави повинна бути спрямована на інформаційно-комунікаційний аспект демократизації суспільства в процесі європейської інтеграції країни. Тому дослідження проблем і перспектив розвитку цифрової економіки є актуальним. Необхідно здійснювати заходи щодо вдосконалення законодавства про інформацію, комунікацію, розвиток і функціонування засобів масової інформації. Необхідна державна підтримка виробництва і розповсюдження вітчизняної інформаційної продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних вітчизняних дослідженнях окремі теоретичні та практичні засади дослідження функціонування і розвитку цифрової економіки розглянуті В. Куницьким [1], В. Омельченком [2] тощо.

В. Куницький вважає, що на сучасному етапі спостерігається тенденція використання засобів

масової інформації для маніпулювання суспільною свідомістю [1].

Водночас В. Омельченко наголошує на тенденціях, що негативно відображаються на розвитку ІТ-індустрії в Україні [2]. Серед них міграція фахівців через неповну відповідність роботи нормам життєзабезпечення, недосконалі освітні програми, слабкий рівень інформаційної безпеки, критична інформаційна інфраструктура, інтенсивна конкуренція з боку інших країн, невирішені питання захисту об'єктів інтелектуальної власності та ін. Ці недоліки можна вважати втратами для економіки країни. Основні проблеми аналізу розвитку цифрової економіки потребують подальшого наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у необхідності виявлення проблем та теоретичного обґрунтування перспективних напрямів розвитку цифрової економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна інформаційна революція опосередковує розвиток суспільства, передбачає інтенсивне використання технологій, пов'язаних з функціонуванням цифрової економіки, тобто інтернет речей, кіберсистем, штучного інтелекту, баз даних, систем роботизації, безпаперових технологій тощо. Функціонування інформаційного суспільства істотно трансформує засади формування цифрового суспільства, пріоритети розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, сприяє спрощенню

життєдіяльності суспільства, становленню національної конкурентоспроможності.

Під терміном “інформатизація суспільства” розуміють глобальний соціальний процес, унікальна характерна риса якого розкривається у тому, що ключовим видом діяльності є збір, нагромадження, продукування, оброблення, зберігання, передача та використання інформації. Ці процеси відбуваються із застосуванням сучасних засобів обчислювальної техніки, на базі засобів інформаційного обміну. В результаті цього забезпечується використання інтелектуального потенціалу суспільства (друковані наукові видання, виробнича діяльність), інтеграція інформаційних технологій у наукових та виробничих видах діяльності, високий рівень інформаційного обслуговування, доступність суспільства до джерел достовірної оперативної інформації, візуалізація представленої інформації тощо [3].

Окремі країни світу знайшли та застосовують засоби подолання “цифрового розриву” завдяки ґрунтовно розробленим та реалістичним стратегіям розвитку інформаційного суспільства. Як зазначають аналітики International Data Corporation, особливою активністю відрізняється розвиток ІТ-технологій, витрати на які сягають третини світових витрат. Досвід цих країн свідчить, що державна стратегія розвитку інформаційно-комунікаційних технологій повинна перебувати в пріоритеті загальнонаціональних інтересів.

Тенденції інвестування у цифровізацію економіки, що позначаються глобальним проявом, також мають вплив на Україну. Охарактеризуємо окремі з них [4]:

- у рейтингу глобальної інвестиційної активності лідерство зберігає електронна торгівля, суттєві темпи зростання технології розподіленого реєстру (блокчейн), розумних мереж електропостачання;

- глобальна цифровізація змінює ланцюжки створення вартості, створює нові хаби, трансформує джерела економічної активності. Переваги цього процесу полягають у вирішенні різного роду соціально-економічних та технологічних завдань;

- ключовим аспектом стає цифрове виробництво, а конкурентоспроможність компаній визначається рівнем їх цифровізації;

- важливу роль відіграють цифрові платформи, як комерційні (електронна торгівля), так і некомерційні;

- цифрові технології як основа надання фінансових послуг стимулюють проникнення інновацій на фінансовий ринок;

- поглиблюються процеси реалізації мегапроектів розбудови цифрових країн (розумна країна, розумне місто).

У таблиці 1 відображені прогнозні показники цифровізації національної економіки.

Аналізуючи табл. 1, бачимо, що частка цифрової економіки у ВВП країни буде зростати. Споживання ІКТ продукції теж пропорційно зростатиме. Компанія Huawei публікує Глобальний індекс мережевої взаємодії (GCI), який прослідковує взаємозв'язок інвестицій в інформаційно-комунікаційну інфраструктуру та економічного зростання. Відповідно до рівня GCI країни класифікують на початківців (Starters), впроваджувачів (Adopters) та лідерів (Frontrunners). У тих країнах, де показник GCI перевищує 35 балів, як правило, цифровий розвиток активізується і забезпечує зростання ВВП. А в країнах з показником GCI на рівні більше 65 ВВП може зростати темпами більше ніж на 1%, що допомагає їм увійти до нового циклу економічного зростання. У 2020 р. Україна посіла 50 місце серед 79 країн із показником GCI у 44 бали – це свідчить, що Україна є у групі “впроваджувачів”; однак низький рівень ВВП на душу населення свідчить про те, що інвестиції в розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є малоефективними та недостатньо сприяють економічному зростанню економіки [6].

Показники компанії International Data Corporation свідчать, що у 2020 р. обсяг світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій досягнув рівня 4,3 трлн дол. США, показуючи збільшення на 3,6% відносно 2019 р. Значна частина витрат (майже 2,7 трлн дол. США) - на ІТ-обладнання, програмне забезпечення, ІТ-, телеком- і бізнес-послуги корпоративного і державного секторів.

Таблиця 1

Прогнозні показники цифровізації економіки України

Показник	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Внутрішній ринок (споживання ІКТ), млрд дол.	2,5	3,0	4,5	6,0	8,0	10,0	12,0
Вплив на ВВП, відсоток зростання	+1	+2,0	+3,5	+4,5	+6,0	+7,5	+9,0
Частка цифрової економіки у загальному ВВП, %	5%	8%	11%	15%	20%	28%	40%

За: [5]

Незважаючи на перспективність розвитку ІТ-технологій, інвестиціям у галузь загрожують повільно зростаюча економіка, слабкі бізнес-інвестиції і невизначені очікування у виробничому секторі, які поєднуються з протекціоністською політикою і геополітичною напруженістю. Геополітика у зазначеному аспекті розкривається у торговельній війні США і Китаю, загрозах введення американських мит на європейські автомобілі і відповідь ЄС, невизначеність щодо угоди з Врехіт. Одночасно увага приділяється якості обслуговування клієнтів і створенню інноваційних продуктів та послуг, що стимулюють нові інвестиції в ІКТ.

Тому очікується, що у 2025 р. ІТ-витрати складуть більше половини глобального ІКТ-ринку, чому сприятимуть продаж обладнання (переважно смартфонів і персональних комп'ютерів), корпоративних додатків тощо. В ІТ-сегменті витрати на послуги управління, підтримки і роботи з проектами перевищать 750 млрд дол. США на фоні процесів активної цифрової трансформації. Найвищі темпи зростання (11,1% на рік) прогноуються в категорії розробки та впровадження інформаційних програм. Більше половини корпоративних ІКТ-витрат у 2020 р. припали на великий бізнес (з чисельністю персоналу від 1000 осіб). Частка середнього і малого бізнесу (СМБ) складала 28%. Домінуючими статтями витрат стануть мобільні сервіси і пристрої, включаючи смартфони, ноутбуки та планшети [6].

Експерти 90-х рр. ХХ-го ст. почали виділяти цифрову економіку в окрему категорію, вагомість на європейському рівні ця категорія отримала у 2010 р. в період розгляду Європейською Комісією “Цифрового порядку денного для Європи” (Digital Single Market Strategy) в межах чинної стратегії “Європа 2020”. Вагомим складником Цифрового порядку ЄС є створення Єдиного цифрового ринку

(Digital Single Market). Україна, яка орієнтована на інтеграцію до Європейського Союзу, враховує названий вище програмний документ. На державному рівні першим етапом розвитку цифрової економіки стала розробка у 2016 р. концептуальних засад цифровізації. У 2018 р. було схвалено “Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України”. Отже, документи, на які Україна має орієнтуватися при цифровізації, обґрунтовують такі цілі:

- цифрове оновлення різних сфер життєдіяльності суспільства;
- перетворення традиційної економіки у конкурентоспроможну, високорозвинену та інвестиційно привабливу;
- доступність використання сучасних цифрових технологій;
- підвищення показників розвитку, що мають міжнародний аспект;
- розвиток людських ресурсів, інноваційного підприємництва, цифрової індустрії.

Сьогодні ІТ-сектор є одним з найбільш динамічних сегментів економіки України, який активно розвивається. Незважаючи на тривалу стагнацію української економіки, експорт ІТ-послуг з України зростає і сягає 4 млрд дол. США (4% валового внутрішнього продукту України). За статистичними даними інформаційні технології посідають третє місце за рівнем експортних валютних надходжень, поступаючись таким сферам, як агробізнес та металургія.

За оцінками компанії Global Logic Україна, за сприятливих умов до 2025 р. (прогноз) сектор інформаційних технологій може зрости до 8,4 млрд дол., або у 2,3 рази (рис. 1), а кількість робочих місць збільшиться до 240 тис. осіб.

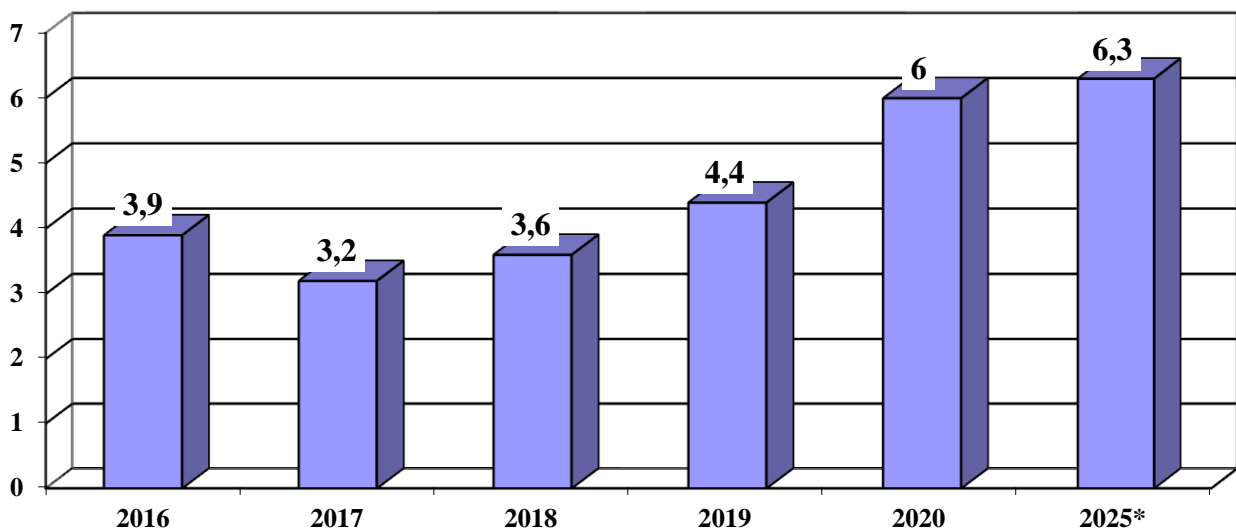

Рис. 1. Експорт ІТ-індустрії України у 2015-2020 рр., млрд.\$ 2025 р.*- прогнозні дані

За: [5].

Структурно ринок ІТ складається з трьох сегментів: hardware, packaged software і services, усі названі сегменти показують тенденцію до зростання. Обсяг світового ринку ІТ-послуг у 2018 р. перевищив 3,5 трлн дол., з яких більш ніж 40 % припадають на США. Тому вітчизняний ринок все ще залишається незначним порівняно з іншими країнами. ІТ-ринки Індії оцінюють у 145 млрд дол., кількість ІТ-фахівців в Індії перевищує 4 млн, що в 40 разів більше, ніж в Україні. Від експорту ІТ-послуг на кожного українця припадає по 80 дол. В Ізраїлі цей показник становить 1650 дол. На думку експертів, ІТ-сектор в Україні розвивається не завдяки збільшенню частки на світовому ринку, а через зростання послуг, що надаються. Для того, щоб збільшити частку України на світовому ринку, щорічні темпи зростання ІТ-послуг повинні перевищувати середньосвітовий рівень, забезпечуючи приріст не менше ніж 30-40 % у рік [6].

Отже, експорт комп'ютерних послуг приносить нашій країні значні доходи, за результатами 2020 р. вітчизняні компанії ІТ-сфери експортували послуг на загальну суму в 2,43 млрд дол. США згідно з інформацією Державної служби статистики. Для порівняння з 2019 р. зазначимо, що експорт ІТ-послуг став більшим на 15% і дорівнює майже 16% загального обсягу експорту усіх послуг з України (дохід країни становить 15,23 млрд дол. США) [5]. За останні роки вітчизняний ринок інформаційних технологій зріс у два рази і став ключовим напрямом експорту послуг.

Звернемо увагу, що у структурному співвідношенні експорт ІТ-послуги розподіляється таким чином:

- експорт комп'ютерних послуг – 1,92 млрд дол. США (79,2%);

- експорт інформаційних послуг – 395,5 млн дол. США (16,3%);

- експорт телекомунікаційних послуг – 110,6 млн дол. США (0,5%).

Імпорт ІТ-послуг за той же час становив 495,8 млн дол. США, з яких більшість склали комп'ютерні послуги (обсяг - 275,3 млн дол. США). На сучасному етапі ІТ-індустрія бурхливо розвивається у глобальному масштабі, також стрімко розвиваються її основні детермінанти та процеси, такі як Digitalization та Outsourcing, і це позитивно відображається на перспективах участі України у світовому ринку інформаційних технологій. Європейські експерти визнають Україну новим центром для розвитку штучного інтелекту.

Компанія Association оприлюднила дані, згідно з якими в Україні зареєстровано 4 тис. технологічних компаній і понад 185 тис. ІТ-фахівців. Основною сферою інтересів на ринку є розвиток програмного забезпечення та ІТ-аутсорсинг. Відповідно до глобальної оцінки та аналізу ринку ІТ Україна є важливим середовищем щодо сучасного та майбутнього зростання ІТ-індустрії. Крім того, представники Європейської бізнес-асоціації прогнозують, що до 2025 р. обсяг експорту ІТ-послуг буде оцінюватися в 8 млрд дол. США [6]. Зростає попит на використання ІТ-технологій у

різних сферах життєдіяльності, що проявляється у розвитку процесів автоматизації виробничих процесів. Відбувається розробка мобільних додатків та пристроїв, нових інтелектуальних та розважальних ігор, виникають потреби у використанні "хмарних" сервісів.

Провідні країни світу активно розвивають ІТ-індустрію, запроваджують процеси діджиталізації і навіть формують "електронну країну" шляхом інформатизації систем державного та приватного секторів, а також їх інтеграції у спільну мережу, в результаті більшість державних послуг стають доступними у режимі онлайн та у надійній якості. Такі процеси обґрунтовують потреби в якісній професійній освіті, розвитку інтелектуального капіталу та штучного інтелекту, забезпеченні інформаційної безпеки та співробітництва з іноземними країнами у сфері кібербезпеки. Інформаційні технології провідними країнами світу використовуються в різних галузях національної економіки, зокрема сільське господарство, авіаційна промисловість, фармакологія та медицина; це доводить, що сучасні виробничі процеси потребують новітніх технологій для оптимізації діяльності.

Варто зазначити, що ІТ-галузь - це не просто технології, інновації та бази даних, це також ключовий інструмент для спрощення життя людей і підвищення якості пропонованих послуг [7]. Зокрема, ІТ-послуги можуть забезпечувати ефективні відносини населення з державою, що стимулює зменшення бюрократії та спрощення функції державної системи. ІТ в галузі охорони здоров'я збільшує ефективність медичної допомоги, оскільки електронний облік здоров'я допомагає створити вичерпну програму для кожного пацієнта, надавати доступ до важливої інформації у надзвичайних ситуаціях. Використання ІТ в освіті сприяє пошуку ІТ-спеціальностей та інтеграції найкращих світових практик у систему підготовки фахівців ІТ-сфери, що підвищує конкурентоспроможність ІТ-фахівців на ринку праці.

Сьогодні в нашій країні не розроблена модель обчислення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на галузі економіки та сфери життя. Рівень споживання ІКТ-продукції та послуг свідчить про рівень модернізації країни та рівень її продуктивності, ефективності та конкурентоздатності. Діюча статистична система обраховує лише кількість техніки й обладнання, що імпортовані в країну, та обсяг експорту послуг вітчизняних ІТ-компаній. Відсутні офіційні дані щодо покриття території країни цифровою інфраструктурою та рівнем споживання відповідних послуг. Проте сукупний обсяг ІКТ-обладнання та послуг, спожитих в Україні станом на початок 2020 р., становив орієнтовно 1 млрд 560 млн дол. (за оцінками International Data Corporation). Для прикладу, економіка Польщі у 2020 р. спожила ІТ-продукції на 6,5 млрд дол. Це свідчить про необхідність модернізації галузей економіки України та інших сфер життя, адже їх рівень набагато нижчий, аніж у сусідів [8].

У країні з розвинутою цифровою економікою для досягнення ВВП на рівні 1 трлн дол. США у

2030 р. рівень споживання ІКТ-продукції повинен істотно підвищитися протягом найближчих років, передусім за рахунок використання масштабних національних проектів цифрових трансформацій від пріоритетних галузей економіки до таких сфер життя, як медицина, освіта, транспорт, екологія, туризм тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Подальший розвиток цифрової економіки в Україні має деякі труднощі, серед яких неузгодженість потреб та підготовка фахівців. Постійною проблемою є порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, авторських прав. Спостерігається сповільнення провадження новітніх інформаційних та фінансових технологій. Існує невідповідність перетворень у цифровій економіці з правовим забезпеченням. Відсутньою є орієнтація виробників програмного забезпечення на внутрішній ринок тощо.

Вплив розвитку цифрової економіки визнається її доданою вартістю для кожної галузі економіки або сфери життя на макrorівні або для конкретного продукту чи послуги – на мікрорівні. На макrorівні ця додана вартість складає відповідну частку зростання ВВП. Саме ця кумулятивна частка і є цифровою економікою як частиною традиційно-аналогової економіки. Саме тому цифрова економіка – це не лише розвиток ІКТ-індустрії, представленої ІКТ-компаніями, а також ефективний розвиток індустрії та всіх сфер життя, що є користувачами ІКТ-технологій, а саме: фінансова сфера, агросектор, промисловість, транспорт, медицина, страхування, туризм тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куницький В. В. Захист в інформаційному просторі як об'єкт гуманітарної експертизи. URL: www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Kunitskiy.pd.
2. Омельченко А. В. Стан та перспективи розвитку законодавства України у сфері цифрової економіки та цифрового суспільства. *Київський часопис права*. 2021. № 2. С. 66-71. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2021.2.11>.
3. Закон України. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

4. Державна інформаційна політика. URL: <http://mereg.org.ua/law/projects/derzh-polityka>.
5. Веб-сторінка Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Дослідження ринку електронної комерції. URL: <http://hub.kyivstar.ua/?p=13562>.
7. В Україні виривнюється “цифровий розрив” між різними соціальними групами в користуванні інтернетом. URL: <https://detector.media/rinok/article>.
8. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 2 (24). С. 18-27.

REFERENCES

1. Kunyts'kyj, V. V. Zakhyst v informatsijnomu prostori yak ob'iekt humanitarnoї ekspertyzy, available at: www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Kunitskiy.pd.
2. Omel'chenko, A. V. (2021), Stan ta perspektyvy rozvytku zakonodavstva Ukrainy u sferi tsyfrovoy ekonomiky ta tsyfrovoho suspil'stva, *Kyivs'kyj chasopys prava*, № 2, s. 66-71, available at: <https://doi.org/10.32782/klj/2021.2.11>.
3. Zakon Ukrainy. Pro osnovni zasady rozvytku informatsijnoho suspil'stva v Ukraini, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
4. Derzhavna informatsijna polityka, available at: <http://mereg.org.ua/law/projects/derzh-polityka>.
5. Veb-storinka Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Doslidzhennia rynku elektronnoi komertsii, available at: <http://hub.kyivstar.ua/?p=13562>.
7. V Ukraini vyrivnuiet'sia “tsyfrovij rozryv” mizh riznymy sotsial'nymy hrupamy v korystuvanni internetom, available at: <https://detector.media/rinok/article>.
8. Hudz', O. Ye. (2018), Tsyfrova ekonomika: zmina tsinnostej ta oriientyriv upravlinnia pidpriemstvamy, *Ekonomika. Menedzhment. Biznes.*, № 2 (24), s. 18-27.

Стаття надійшла до редакції 14 листопада 2022 року

UDC 368:519.2

Novosad Zoriana,

zoryana.math@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2283-1879,

Research ID: F-8439-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Department of Higher Mathematics and Quantitative Methods, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Yakubiv Valentyna,

valentyna.yakubiv@pnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-5412-3220,

Doctor of Economics, Professor, First Vice-Rector, Professor of Department of Management and Business Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

Zagorodnyuk Andriy,

azagorodn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5554-4342,

Research ID: J-8248-2015,

Doctor of Physics and Mathematics, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of Department of Functional and Mathematical Analysis, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

APPLICATIONS OF CHAOS THEORY TO STATISTICAL MODELS

Abstract. *Our research is based on the problem of substantiation of use of basic provisions of the chaos theory for local modeling of economic processes. Chaos theory represents a set of techniques for analyzing dynamical systems that are deterministic and yet very sensitive to perturbations of input. This theory is connected with mathematical catastrophe theory, when a point in a model of an input-output system, where a vanishingly small change in the input can produce a large change in the output. In this article we examine mathematical catastrophe model on the example of the industrial enterprise PrJSC "Ukrgraphite" in relation to the development model, which allows us to draw a conclusion about the stable imbalance development of the enterprise. PrJSC "Ukrgraphite" produces carbon graphite products focusing on various branches of the metallurgical industry, namely: steelmaking, ferroalloy, aluminum, titanium-magnesium and others. Based on the analysis of the economic indicators of the enterprise PrJSC "Ukrgraphite", we assessed its sustainability. If it is established that the relationship between the variables that characterize the behavior of the system is described by a polynomial of the third degree then it can be asserted that the system may exhibit instability. In the paper we obtained the coefficients of the equation of the theory of catastrophe and we may concluded that the economic condition of PrJSC "Ukrgraphite" can be characterized as sustainable development. The practical application of the model enables to assess possible changes in the sustainability of the enterprise's development under the influence of the determining evaluation criteria. The advantages of applying theory of chaos are that the ideas embedded in catastrophe theory help to understand the real experience of change management. In addition, one can see why real change is a dangerous phenomenon. The theory shows why changes cannot be "managed", but they can be influenced.*

Key words: dynamic system, chaos theory, catastrophe theory, economic system, statistical model.

Новосад З. Г.,

zoryana.math@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2283-1879, Research ID: F-8439-2019,

к. ф.-м. н., доц., доцент кафедри вищої математики та кількісних методів, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Якубів В. М.,

valentyna.yakubiv@pnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-5412-3220,

д. е. н., проф., Перша проректорка університету, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Загороднюк А. В.,

azagorodn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5554-4342, Research ID: F- J-8248-2015,

д. ф.-м. н., проф., Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри функціонального та математичного аналізу, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ХАОСУ В СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЯХ

***Анотація.** Наше дослідження базується на проблемі обґрунтування використання основних положень теорії хаосу для локального моделювання економічних процесів. Теорія хаосу являє собою набір методів аналізу динамічних систем, які є детермінованими, але дуже чутливими до збурень вхідних даних. Ця теорія пов'язана з математичною теорією катастрофи, коли в моделі системи входу-виходу дуже мала зміна на вході може призвести до великої зміни на виході. В статті розглянуто модель математичної теорії катастрофи на прикладі промислового підприємства ПрАТ "Укрграфіт" по відношенню до моделі розвитку, що дозволяє зробити висновок про стійку нерівновагу розвитку підприємства. ПрАТ "Укрграфіт" виробляє вуглеграфітову продукцію, орієнтуючись на різні галузі металургійної промисловості, а саме: сталеплавильну, сталеливарну, ферросплавну, алюмінієву, титаномангнієву та інші. На основі аналізу економічних показників підприємства ПрАТ "Укрграфіт" оцінено його стійкість. Якщо зв'язок між змінними, які характеризують поведінку системи, описується поліномом третього ступеня, то можна стверджувати, що в системі можливі прояви нестійкості. У роботі отримано коефіцієнти рівняння теорії катастроф і можна зробити висновок, що економічний стан ПрАТ "Укрграфіт" можна охарактеризувати як сталий розвиток. Практичне застосування моделі дозволяє оцінити можливі зміни стійкості розвитку підприємства під впливом визначальних критеріїв оцінки. Переваги застосування теорії хаосу полягають у тому, що ідеї, закладені в теорії катастроф, допомагають зрозуміти реальний досвід управління змінами. Крім того, можна побачити, чому реальні зміни є небезпечним явищем. Теорія показує, чому змінами не можна "керувати", але на них можна впливати.*

Ключові слова: динамічна система, теорія хаосу, теорія катастроф, економічна система, статистична модель.

JEL Classification: C40

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-07>

Statement of the problem. The current situation in the world is characterized by the unfolding of a global systemic crisis, increased competition, increasing uncertainty, risks and instability in all spheres and at all levels of the economy. Among the new, dynamic scientific trends of the XXI century, the concept of "controlled chaos" occupies a leading place. A new interdisciplinary direction of scientific research is actively developing, which can be generally called the "science of chaos", the subject of which is the study of systems with nonlinear dynamics, unstable behavior, self-organization effects, the presence of chaotic regimes and bifurcation.

Analysis of the previous publications. Chaos theory has a lot to offer in the way of practical application. The key to unlocking the power of chaos theory regarding practical problems is its statistical side. Statistical models developed using chaos Theory are known as nonlinear statistical methods. These methods are particularly powerful because they are qualitative rather than quantitative [2, 4]. The theoretical foundations of chaos theory are outlined in [5]. Economic models which involve chaos were considered in [1, 3, 6, 7]. The issue of using elements of dynamic chaos to manage microeconomic systems is new branch in modern science.

The purpose of the research is to substantiate the expediency of using chaos theory in the process of managing industrial enterprises.

At the scientific level, mathematical models of the development of processes at the global level are created and issues related to the development of systems are studied. Any system undergoes crisis stages, which are characterized by the temporary predominance of one of the forces, which leads to chaos, which destroys the

previous structures; then harmonization occurs, equilibrium is restored, but already in a new, qualitatively different state. Therefore, it is necessary to focus attention on the problem of justifying the use of the main provisions of chaos theory for global and local modeling of economic processes.

Chaos theory represents a set of techniques for analyzing dynamical systems that are deterministic (i.e., they follow apparently simple rules that lead to behaviors which depend only upon their initial conditions) and yet very sensitive to perturbations of input. This theory is connected with mathematical catastrophe theory. A mathematical catastrophe is a point in a model of an input-output system, where a vanishingly small change in the input can produce a large change in the output.

The mathematical theory of catastrophes is used not only in applied mathematics and physics, it is also applied to economic systems. The theory of catastrophes studies the changes to which this or that system is exposed in time, it records certain regularities associated with its transition from one state to another, analyzes the mechanisms that lead to the change of regimes in its dynamics, the reasons that cause an interruption in the gradualness of changes of individual parameters and the system as a whole, their jump to a new level, transition to a new qualitative state. If we do not see the differences between development and change in the dynamics of the socio-economic system, then the conclusions of the theory of catastrophes can be interpreted as universal for any social processes. After all, as you know, the content of development, which is understood as change, is a departure from the former, initial state of the system. And if the "old" state was deemed unsatisfactory for any reason, the new state must be

consciously better, because it is connected with change, that is, with the development of the system [8].

Presentation of the main part of the research.

The traditional approach considers chaos exclusively as a negative category, that is, the main goal of any targeted intervention in natural, social or economic processes is to minimize chaos. However, synergy reveals the positive role of chaos. In reality, all processes occur unevenly: calm periods are replaced by tense critical states, when it is necessary to make a decision on the further development of the system. In such moments, chaos plays a decisive role, not order. Without this disordered, uncontrolled, random component, no qualitative changes, transition of the system to a qualitatively new state are possible. Chaos theory states that complex systems are extremely dependent on initial conditions and that small changes in the environment lead to unpredictable consequences. Mathematical systems with chaotic behavior are deterministic or ordered.

The concept of bifurcation is used to mathematically describe chaotic (catastrophic) states. At the bifurcation points, the trajectory of possible development of the system branches out. There is a close relationship between instability and bifurcation. A change in qualitative properties usually violates the stability of the original system, and, accordingly, in this case the system must have some other state different from the original one. The values of the parameters at which such qualitative changes occur are usually called the bifurcation characteristics of the system.

The alternatives (attractors) that appear in this case are equivalent for the system and the choice of a branch (path of further development) depends on random fluctuations, on local scale factors. Due to small fluctuations, the system spontaneously enters the area of attraction of one of the possible trajectories of further movement. Chaos first provides the possibility of the system's descent from the former trajectory when stability is lost in the crisis zone, and then helps to connect to a new attractor, causing obstacles on this path. It is in this that the constructive role of chaos is manifested.

One of the main problems that arises when modeling economic processes is that the dynamics of microeconomic indicators can be influenced by many variables, and in most cases it is impossible to predict in advance which parameters will determine the development of the system. In general, it is accepted in economics that even if the mechanism of behavior of each system at the micro-level is uncertain and unpredictable, as well as the conduct of the system in the macro-environment, it can be described with the help of generalized variables, which allows it to be analyzed and predicted with a sufficient degree of reliability.

Any mathematical model simplifies the real situation by assuming that some effects (variables) can be neglected. An economic model that takes into account the influence of stochastic factors must take into account the degree of influence of exogenous forces on the final results of the simulation. If the results of modeling depend decisively on exogenous stochastic forces and to a small extent feel the influence of the

interaction of economic variables, then from a scientific point of view the model is not of interest.

On the other hand, if stochastic effects do not have a noticeable impact on qualitative results, then from the point of view of the traditional approach, stochastic factors can be ignored. However, synergy implies that random fluctuations can play a decisive role in the development of the enterprise, even if the development itself is determined by deterministic mechanisms. Evolution depends on reasons that cannot be predicted with absolute accuracy, so the influence of fluctuations on deterministic development cannot be neglected in any situation, especially if deterministic equations are considered near critical points.

Since the loss of stability of the microeconomic system occurs in accordance with the action of spontaneous mechanisms of development, the conclusions of the chaos theory are quite acceptable for the analysis of the conditions under which the enterprise ceases to develop evolutionarily and enters the bifurcation phase. The conclusions of the theory of chaos considered from this perspective are the most relevant for the analysis of the conditions that allow avoiding unwanted bifurcations, catastrophic loss of system stability, which is happening in modern crisis conditions.

For the phase of the cycle of qualitative change of the enterprise, associated with its transition to a new stable state, the conclusions of the theory of chaos cannot be interpreted so unambiguously and straightforwardly. A jump-like one-moment transition of the system to a new stable state, hypothetically considered by the theory of chaos, can become the basis for developing recommendations for the transition to a new stable state.

Chaos theory examines the limit states of an enterprise in terms of stability-instability, therefore, on this basis, it is possible to get a general idea of the conditions that accompany the transition of an enterprise from one state to another, including its stabilization.

The conclusions that follow from the understanding of the formulated dependence are of significant importance for the study of the mechanisms of the transition processes of the enterprise both at the stage of instability (bifurcation and crisis) and for the enterprise to acquire a new stable state. This principle can be deciphered in relation to the problem of transitional processes as follows: in order to disrupt the stability of an enterprise, it is enough to influence certain indicators of its economic development.

Close attention to the theory of bifurcations and catastrophes at the present time, in the conditions of the economic crisis, is quite natural, because it opens up various aspects of the study of qualitative changes and transitional processes; considers the transformation process from the standpoint of the organization of transitional processes in time and space [8, 9]. In addition, in our opinion, those areas of analysis that are opened with the help of this theory, which allow studying the meaningful side of qualitative transformations and transitional processes in the modern economy, are also important. Speaking about the problems of development and reform of enterprises, as socio-economic systems that are on the verge of bankruptcy in the

economic crisis, we can distinguish two directions of using the tools of catastrophe theory:

- the first is related to the analysis of the mechanisms of the loss of stability of the enterprise;
- the second is related with the possibility of the enterprise obtaining a new sustainable state.

However, it should be noted that the analytical toolkit that can be used to develop recommendations for each of the mentioned directions is different: in the first case, the analysis is based on the study of critical levels, threshold values in the dynamics of individual economic indicators of the enterprise; in the second can be used to study the properties of the attraction.

Any enterprise that carries out commercial activities, interacts with other enterprises, suppliers, consumers, banks, tax services, etc., has its own potential for development, has its own cycles of its development, which do not always coincide with the cycles of development of the economy as a whole. The natural development of an enterprise is characterized by changes in its functioning, technology, product range, personnel composition, etc.

Changes can be both positive and negative. Positive changes are characterized by the appearance of a new quality, which increases the stability and harmony of the functioning of the enterprise, which is expressed in the increase of labor productivity, a change in its nature, the emergence of new technology, and the strengthening of the motivation of activity. Negative changes destabilize the activity of the enterprise, which is expressed in the opposition of the interests of functioning and development, imperfect management, and technological obsolescence. Negative changes reflect the entry of the enterprise into a state of crisis [11].

Catastrophe is a sudden change that occurs as a system response to a smooth change in external conditions. The marketing disaster is connected with the inadequacy of the enterprise to the market environment. There are two types of changes in the market environment : gradual change and radical change. In the first case, changes are relatively slow, and the company's management has the opportunity to predict market requirements. A change in the market environment leads to the emergence of new priorities : speed of business processes, expansion of the assortment, higher standards of quality of goods (services). Radical changes occur quickly due to significant changes in technologies, significant innovations in the market, as well as due to the crisis [14].

Since in certain situations (points of catastrophe) even minor changes can affect the development of the company, it is desirable to be able to determine how close we are to these points. Company management can often predict exactly what adjustments need to be made to the firm's strategic plan. However, even in such situations, some indirect signs that the system is near the point of catastrophe can be indicated. It is about the peculiarities of the company's work when approaching these points. Let's list some of them:

- the presence of several steady states of the firm's work;

- the existence of unstable states of the enterprise's functioning, including small changes in work;
- the ability to quickly change the company's work in case of small changes in external conditions;
- irreversibility of processes related to the company's activities.

Today, at the level of a mathematical model, it can be argued that any sufficiently large company goes through certain stages in its development. The crisis stage is characterized by extreme instability: the slightest change in the market environment forces the company to change its strategic plan. This is often not understood by the management, because sometimes only minor changes are enough to normalize the company's work.

In order to interrupt the stability of the enterprise, it is enough to influence certain indicators of its economic development. The simplest program for forecasting the financial stability of an enterprise (an elementary catastrophe in the economic system) can be built on the basis of data on the relationships of variables that characterize its behavior using the **R** package [10]. Using this program and econometric methods, we can obtain functions describing these relationships.

It is known also that the type of elementary catastrophe defined by the relationship described by equation

$$y = \frac{x^3}{3} + ax \quad (1)$$

is called the catastrophe of folds, since in the space of three coordinates we have two variables and a parameter a . The surface described by the equation (1) has the form of a fold.

If it is established that the relationship between the variables that characterize the behavior of the system is described by a polynomial of the third degree of the form

$$y = x^3 + ax + b, \quad (2)$$

then it can be asserted that the system may exhibit instability. If the parameter a is positive, but there is a tendency to its decrease, then it can be considered that the system is approaching a catastrophe. In both cases, it is necessary to continue the study of the system and identify the conditions or possible timing of the catastrophe, assess its likely consequences. But in $a = 0$ stable and unstable extremes meet and are destroyed. This is the bifurcation point.

The nature of the function of equation (2) is determined by the value of the parameter a . If this parameter is positive, then the function has a monotonic character, its graph is a smooth monotonically increasing curve. With a negative value of the parameter a , the function described by the equation is already a non-monotonic function. It has a maximum and a minimum at values:

$$x = \pm\sqrt{a} \quad (3)$$

Table 1

Development dynamics of PrJSC “Ukrgraphite” for 2012-2021

Years	Net income from sales of products (goods, works, services), thousand UAH	Cost of sold products (goods, works, services), thousand UAH	Net profit, thousand UAH	Value of assets, thousand UAH	Current assets, thousand UAH	Short-fixed-term liabilities, thousand UAH	Current liquidity ratio
2012	824280	691107	133173	1245117	631222	410426	1,54
2013	751075	642398	108677	1227247	565694	301813	1,87
2014	1012449	734543	277906	1161157	690329	428423	1,61
2015	1593132	1024039	569093	1270159	1060625	648160	1,64
2016	1458731	1117209	341522	1650356	1164169	587689	1,98
2017	2398514	1764216	244035	2367580	1480003	932006	1,59
2018	5851544	2167270	2766466	4349470	3262694	333638	9,78
2019	3543626	21209940	710454	4863807	3589996	141170	25,43
2020	1186693	1200802	-144408	4369162	3170720	183421	17,29
2021	1890958	1928245	-350608	4638618	2526055	225962	11,18

Source: own elaboration according to the data of annual reports of PrJSC “Ukrgraphite” [12], 2022.

The relationship between the variables in a certain part of the origin will be ambiguous. One value of the variable Y will now correspond to three values of the variable X that differ in magnitude. Thus, with a monotonous smooth change of a variable y , the variable X will change in a jump-like manner. This will be a catastrophe.

To investigate the catastrophic state of the enterprise, it is necessary to conduct an analysis of the financial state of the enterprise. Liquidity is one of the key parameters for assessing the company’s financial condition. In order to obtain information necessary and sufficient for making scientifically based management decisions, the criterion of which is the liquidity of the enterprise, it is necessary to evaluate liquidity indicators and conduct their factor analysis.

PrJSC “Ukrgraphite” was chosen as the object of analysis, which produces carbon graphite products focusing on various branches of the metallurgical industry, namely: steelmaking, ferroalloy, aluminum, titanium-magnesium and others. In the following table 1 is shown the financial indicators of PrJSC “Ukrgraphite” for 2012 - 2021.

Based on the analysis of the economic indicators of the enterprise PrJSC “Ukrgraphite”, we will assess its sustainability.

Statistical analysis showed that the value of the coefficient of current liquidity is the most significant in assessing the sustainability of the enterprise’s development. To determine the most significant indicator in the assessment of the sustainability of the enterprise, we will apply the method of calculating the integral indicator [13].

The matrix of standardized values of features is calculated by the formula

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j},$$

where \bar{x}_j is the mean value; σ_j is root-mean-square deviation of j -th indicator [13].

In turn, these parameters are calculated according to the following formulas

$$\bar{x}_j = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^n x_{ij}, \quad \sigma_j = \sqrt{\frac{1}{k} \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2},$$

where k is the number of initial indicators used to obtain complex indicators;

n is the number of years for which calculations are carried out.

Signs that positively affect the indicator are called stimulators in contrast to signs that negatively affect the indicator and are therefore called destimulators.

The distribution of signs into stimulators and destimulators serves as the basis for forming a reference point $P_0 = (z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0n})$, where the coordinates are defined as follows

$$z_{0j} = \min z_{ij}, \quad j = 1, \dots, n;$$

z_{ij} is standardized value j -th indicator for i -th year.

The distance between individual points-units and a point P_0 , representing the reference point is denoted

c_{i0} and is calculated according to the formula

$$c_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - z_{0j})^2}.$$

The calculation of the integral indicator is presented in the following formula

$$d_i = 1 - \frac{c_{i0}}{c_0},$$

where $c_0 = \bar{c}_0 + 2S_0$, $\bar{c}_0 = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k c_{i0}$,

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{k} \sum_{i=1}^k (c_{i0} - \bar{c}_0)^2}.$$

In the table 2 is shown the calculations of the integral indicator using the MS Excel package.

We denote by y the integral indicator and x the coefficient of current liquidity. So, we calculate the next value which are presented in table 3.

Table 2

Years	Zij net income	Zij value of asserts	Zij short fixed-term liabilities	Ci0^2	Ci0	(Ci0-C0ser)^2	Integral index
2012	-0,77765	-0,90239	-0,03627	19,66931	4,435009	0,447571052	0,456914
2013	-0,82406	-0,91336	-0,48163	22,11947	4,703134	0,878217227	0,424081
2014	-0,65838	-0,95396	0,037528	18,84504	4,341088	0,330723979	0,468415
2015	-0,2903	-0,88701	0,93855	13,51314	3,676022	0,008096284	0,549855
2016	-0,37549	-0,65348	0,690591	13,64262	3,693591	0,005243268	0,547703
2017	0,220218	-0,21294	2,102447	7,141674	2,672391	1,195984304	0,672754
2018	2,409018	1,00438	-0,35113	6,11986	2,473835	1,669694597	0,697068
2019	0,946079	1,320298	-1,14034	12,65585	3,557506	0,0434703	0,564368
2020	-0,54793	1,016476	-0,96709	18,2579	4,272927	0,256972952	0,476761
2021	-0,10151	1,181982	-0,79265	14,70349	3,834513	0,004693808	0,530447
Sum					37,66002	4,840667771	

Source: own elaboration.

Table 3

Years	Y	X	XY	X^2	X^3	X^4
2012	0,46	1,54	0,7084	2,3716	3,652264	5,62448656
2013	0,42	1,87	0,7854	3,4969	6,539203	12,22830961
2014	0,47	1,61	0,7567	2,5921	4,173281	6,71898241
2015	0,55	1,64	0,902	2,6896	4,410944	7,23394816
2016	0,55	1,98	1,089	3,9204	7,762392	15,36953616
2017	0,67	1,59	1,0653	2,5281	4,019679	6,39128961
2018	0,697	9,78	6,81666	95,6484	935,441352	9148,616423
2019	0,56	25,43	14,2408	646,6849	16445,19701	418201,3599
2020	0,477	17,29	8,24733	298,9441	5168,743489	89367,57492
2021	0,53	11,18	5,9254	124,9924	1397,415032	15623,10006
Sum	5,384	73,91	40,53699	1183,8685	23977,35464	532394,2178

Source: own elaboration

For define the coefficients a and b we solve the next system

$$\begin{cases} \sum x^3 + a \sum x + bn = \sum y \\ \sum x^4 + a \sum x^2 + b \sum x = \sum xy \\ 23977 + 74a + 10b = 5 \\ 532394 + 1184a + 74b = 41 \end{cases}$$

So, $a = -558$, $b = 1732$.

According to the initial data of economic indicators for 10 years, the most deterministic model of the development of the enterprise was obtained, which has the form:

$$y = x^3 - 558x + 1732 \quad (4)$$

With a negative value of the parameter a , the function described by equation (4) is a non-monotonic function. It has a maximum and a minimum at values $x = \pm\sqrt{a} = \pm 23,62$. Due to the fact that x is the coefficient of current liquidity, its value cannot be negative. And the enterprise development function will reach the extremum point (unstable equilibrium point) at $x = 23,62$.

Since the catastrophe model of PrJSC "Ukrgraphite" is deterministic in relation to the company's development model, it is possible to draw a conclusion about the sustainability of development for the period 2012-2021. That is, the economic condition of PrJSC "Ukrgraphite" can be characterized as sustainable development.

To support sustainable development, the main tasks of PrJSC "Ukrgraphite" are:

- ensuring continuous operation of production, in order to preserve production, labor and other assets;
- maximum preservation of electrode sales markets and the company's share in them;
- providing consumers of metallurgical industries with high-quality carbon graphite products, taking into account a variety of product lines;
- development and implementation of innovative production technologies and new products taking into account prospective market needs;
- continuation of the implementation of energy-saving technologies and modernization of the enterprise with the aim of increasing competitiveness (namely, improving the quality characteristics of products and reducing specific costs);
- preservation and development of the resource base of the enterprise.

The average sales price is UAH 16,524/t and depends on the range of products in this group of goods. The increase or decrease in the price of products is dictated by the market situation, which includes: the price of raw materials, supply and demand, sometimes the political situation in the country, and other factors. Intensification of competition as a result of dumping actions by the producer of electrodes of the People's Republic of China led, starting from the second half of 2019, to a sharp decrease in electrode prices. In 2020,

negative factors intensified due to the economic situation caused by the epidemic of COVID-19. The EU and USA markets remained the most significant for the company, as in the previous reporting period. The amount of sales for export during the reporting period is UAH 1,149,153,000, which is 69% of the total volume of product sales.

Prospects of production of individual goods, performance of works and provision of services. As a result of the crisis in the metallurgical industry and the pandemic due to COVID-19, there was a slowdown in global production flows, including a drop in the production and consumption of steel products in most countries of the world. The decrease in demand for metallurgical products in general and partial shutdowns of metallurgical plants led to the fact that the consumption of carbon graphite products in world markets is also falling. Graphite electrodes of various brands remain one of the main types of products produced by the enterprise. The share of sales of graphite electrodes from the total volume of sales in monetary terms is about 57%. The gradual modernization of the equipment to improve the quality characteristics of carbon graphite products made it possible to manufacture competitive products on the world market. As a result, about 69% of the sales volume was aimed at the foreign market, in the countries of the CIS, Western and Central Europe, America, the Near and Middle East, and Africa.

The years 2020 - 2022 can be characterized as a period with many risk indicators. The COVID-19 pandemic and full-scale war increased the instability of the economic and political situation, led to higher inflation rates, fluctuations of the national currency in relation to major foreign currencies, etc. There are main risks in the company's activities:

- the risk of economic and political instability;
- strong competition and instability of demand in the metallurgical industry, as well as the shutdown of many manufacturers of electrical steel;
- intensification of price competition due to a drop in demand on the carbon graphite products market.

Despite the existing uncertainty associated with the change in the economic situation and pessimistic forecasts of the development of the world and national economy during this period, the company plans to continue its activities on an uninterrupted basis. The primary issues for maintaining the competitive status of PrJSC "Ukrgraphite" on the market are:

- in production – balanced production of all types of carbon graphite products, constant work on resource conservation and reduction of specific costs per unit of production;
- in production technology – development and improvement of production technology, development of new types of products;
- in the sale of products – the stability of product quality, and ensuring the necessary level of consumer value of products;
- in the work on the market – an active marketing policy aimed at preserving each existing consumer and attracting new ones, due to a stable image and a careful attitude to each consumer enterprise.

Conclusion and perspective of future investigations. In today's world, it is of particular importance to study the possibility of managing the generation of chaos, the behavior of complex nonlinear systems, and the manifestation of instability. During the application of this theory, the system is artificially transferred to a state of chaos. Controlled chaos is the main element of building out of chaos the starting point of a new attractor, the transition to a new state of order. Thus, the implementation of the strategy of controlled chaos, which is based on chaos engineering, involves a certain "chaosification" of the system in a controlled manner, which will allow predicting possible disturbances and preparing the system for transition to a new development trajectory at the optimal time with minimal losses.

The intensification of price competition, the shutdown of many manufacturers of electrical steel in the world at the end of 2019 and in 2020, led to a reduction in the capacity of foreign sales markets for PrJSC "Ukrgraphite", put at risk the loss of a part of external suppliers of raw materials due to a reduction in the volume of its purchases, forced the management of the company to form a new sales policy in the market of graphite electrodes in the conditions of a sharp drop in demand in the market of carbon graphite products in the world. The main strategic goals of PrJSC "Ukrgraphite" are now to ensure uninterrupted production; providing consumers of metallurgical industries with high-quality carbon graphite products, taking into account various assortment product lines; development and implementation of innovative production technologies and new products taking into account prospective market needs; continuation of the implementation of energy-saving technologies and modernization of the enterprise in order to increase the competitiveness of the enterprise. Therefore, the practical application of the elements of the theory of catastrophes allows to evaluate the possible changes in the sustainability of the enterprise development under the influence of the determining evaluation criteria, as well as to identify the main positive directions of changes in indicators to increase the sustainability of the enterprise in conditions of uncertainty. But the sustainable development of the enterprise today does not guarantee the absence of catastrophes tomorrow. Any minor influence of the external environment can cause the enterprise to lose its equilibrium state.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akhmet M., Akhmetova Z., Fen M. Chaos in Economic Models with Exogenous Shocks. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier. 2014. Vol. 106(C), 95108.
2. Barlinsky D. Catastrophe theory and its applications: a critical review. *Behavioral Science*. 1987. Vol. 23. P. 402-416.
3. Черняк О. І., Захарченко П. В., Клебанова Т. С. Теорія хаосу в економіці : навч. посібник. Бердянськ : Вид-во О. В. Ткачук, 2014. 244 с.

4. Curry David M. Practical application of chaos theory to systems engineering. *Procedia Computer Science*. 2012. Vol. 8. P. 39-44.

5. Devaney R. L. An introduction to chaotic dynamical systems. *Addison-Wesley, Reedwood City*, 1989.

6. Halushchak I., Novosad Z., Tsizhma Yu., Zagorodnyuk A. Logistic map on the Ring of Multisets and its Application in Economic Models. *Journal of Mathematics and Statistics*. 2020. Vol. 8, No. 4. Pp. 424-429.

7. Kelsey D. The Economics of Chaos or the Chaos of Economics. *Oxford Economic Papers*. 1988. Vol. 40, 1-31.

8. Ковальчук Т. М., Вергун А. І. Теоретико-методологічні засади аналізу фінансового стану підприємства за стадіями життєвого циклу. *Науковий вісник Чернівецького національного університету* : збірник наукових праць. Вип. 669-671. Економіка. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. С. 116-122.

9. Кюрджиев С. П., Мамбетова А. А., Пешкова Є. П. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства. *Економіка регіону*. 2016. Т. 12. № 2. С. 586-601.

10. Майборода Р. Є., Сугакова О. В. Аналіз даних за допомогою пакета R : навчальний посібник. Київ, 2015. 65 с.

11. Маркіна І. А., Аранчів В. І., Сафонов Ю. М., Лепейко Т. І. та ін. Менеджмент XXI століття: виклики глобалізації : монографія / за ред. І. А. Маркіної. Полтава : Симон, 2017. 728 с.

12. Офіційний сайт ПрАТ "Укрграфіт" [Річні звіти]. URL: <https://ukrgrafit.zp.ua>.

13. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа [Текст] ; пер. с пол. В. В. Иванова; науч. ред. В. М. Жуковской. М. : Статистика, 1980. 151 с.

14. Рамазанов С. К., Надьон Г. О., Кришталь Н. І., Степаненко О. П., Тимашова Л. А. Інноваційні технології антикризового управління економічними системами : монографія. Луганськ – Київ, 2009.

REFERENCES

1. Akhmet M., Akhmetova Z. and Fen M. (2014), Chaos in Economic Models with Exogenous Shocks, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier., vol. 106(C), 95108.
2. Barlinsky D. (1987), Catastrophe theory and its applications: a critical review, *Behavioral Science*, vol. 23, p. 402-416.
3. Cherniak, O. I. Zakharchenko, P. V. and Klebanova, T. S. (2014), Teoriia khaosu v ekonomitsi : navch. posibnyk, Vyd-vo O. V. Tkachuk, Berdians'k, 244 s.
4. Curry David M. (2012), Practical application of chaos theory to systems engineering, *Procedia Computer Science*, vol. 8, p. 39-44.
5. Devaney, R. L. (1989), An introduction to chaotic dynamical systems, Addison-Wesley, Reedwood City.

6. Halushchak I., Novosad Z., Tsizhma Yu. and Zagorodnyuk A. (2020), Logistic map on the Ring of Multisets and its Application in Economic Models, Journal of Mathematics and Statistics, vol. 8, No. 4, pp. 424-429.

7. Kelsey D. (1988), The Economics of Chaos or the Chaos of Economics, Oxford Economic Papers, vol. 40, 1-31.

8. Koval'chuk, T. M. and Verhun, A. I. (2013), Teoretyko-metodolohichni zasady analizu finansovoho stanu pidpriemstva za stadiiamy zhyttievoho tsykladu, Naukovyj visnyk Chernivets'koho natsional'noho universytetu : zbirnyk naukovykh prats', vyp. 669-671. Ekonomika., Chernivets'kyj natsional'nyj universytet, Chernivtsi, s. 116-122.

9. Kiurdzhyev, S. P. Mambetova, A. A. and Peshkova, Ye. P. (2016), Intehral'na otsinka finansovoho stanu pidpriemstva, Ekonomika rehionu, T. 12, № 2, s. 586-601.

10. Majboroda, R. Ye. and Suhakova, O. V. (2015), Analiz danykh za dopomohoiu paketa R : navchal'nyj posibnyk, Kyiv, 65 s.

11. Markina, I. A. Aranchiv, V. I. Safonov, Yu. M. and Lepejko, T. I. ta in. (2017), Menedzhment KhKhI stolittia: vyklyky hlobalizatsii : monohrafiia / za red. I. A. Markinoi, Symon, Poltava, 728 s.

12. Ofitsijnyj sayt PrAT "Ukrhgrafit" [Richni zvity], available at: <https://ukrgrafit.zp.ua>.

13. Pliuta V. (1980), Sravnytel'nyj mnohomernyj analiz v ekonomycheskykh yssledovanyiakh: Metody taksonomy y faktornoho analiza [Tekst] ; per. s pol. V. V. Yvanova; nauch. red. V. M. Zhukovskoj, Statystyka, M., 151 s.

14. Ramazanov, S. K. Nad'on, H. O. Kryshchal', N. I. Stepanenko, O. P. and Tymashova, L. A. (2009), Innovatsijni tekhnolohii antykrizovoho upravlinnia ekonomichnymy systemamy : monohrafiia, Luhans'k – Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 01 грудня 2022 року

УДК 330.341.1

*Яремчук Д. П.,
jaremchuk.dianka@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2992-144X,
магістрантка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Ковтун О. І.,
okovtunsr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2380-520X,
к.е.н., проф., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЕЛЕМЕНТА ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

***Анотація.** У статті виділено важливість ідентифікації теоретичних та методичних положень стратегії розвитку національної економіки. Проведено аналіз низки наукових досліджень стосовно змістовної сутності понять “стратегія” та “розвиток”. Відмічено, що поняття «стратегія» широко використовується у економічній, інституційній, політичній, військовій сферах. Поняття “розвиток” охарактеризовано в контексті філософського, соціально-економічного, стратегічного, факторного, адаптивного підходів. Отримані результати послугували визначенню змістовно-теоретичних характеристик стратегії розвитку національної економіки. Зроблено висновки, що стратегія розвитку національної економіки здебільшого розглядається як основний напрям і шлях досягнення цілей, спосіб взаємодії, інструмент функціонування та розширення, процедура розвитку, багатocільовий характер функціонування, основа здатності, засіб інтеграції, умова для змін, елемент стратегічного управління, фактор стабілізації, передумова розвитку економіки країни. Наголошено, що метою стратегії розвитку національної економіки слід вважати реалізацію заходів, що можуть бути різноманітними, проте їх поєднує націленість на активізацію найважливіших факторів економічного зростання. Виділено мету державної економічної політики як постійну дію держави задля виходу національної економіки з системної кризи з подальшою стабілізацією суспільної ситуації, забезпечення інвестиційного зростання і сприятливих умов господарювання, реалізації більш ефективної моделі проектування інноваційної діяльності, забезпечення національної економічної безпеки, стабільності, соціальної збалансованості. До параметрів досягнення мети стратегії економічного розвитку та державної економічної політики віднесено забезпечення економічного суверенітету, зміцнення економічної безпеки, зростання міжнародної конкурентоспроможності, підвищення стабільності фінансової системи, зниження імпортозалежності економіки, покращення інвестиційної привабливості країни, підвищення інноваційно-технологічного рівня національної економіки, забезпечення її інфраструктурного розвитку.*

Ключові слова: стратегія, розвиток, національна економіка, економічна політика.

*Yaremchuk D. P.,
jaremchuk.dianka@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2992-144X,
Master’s degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Kovtun O. I.,
okovtunsr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2380-520X,
Ph.D., Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FORMATION OF THE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AS AN ELEMENT OF THE STATE ECONOMIC POLICY

***Abstract.** The article highlights the importance of identifying the theoretical and methodological provisions of the strategy for the development of the state economy. A number of scientific studies have been analyzed on the meaning of the “strategy” and “development”. It is noted that the concept of “strategy” is widely used in the economic, institutional, political, military spheres. The concept of “development” is described in the context of philosophical, socio-economic, strategic, factor, adaptive approaches. The results were used to determine the theoretical and substantive characteristics of the strategy of the state economy development. It is concluded that the strategy of development of the*

state economy is mainly considered as the main direction and way of achievement of goals, the way of interaction, the instrument of functioning and expansion, the procedure of development, the multidimensional character of functioning, the basis of ability, the means of integration, a condition for change, an element of strategic management, a factor of stabilization, a prerequisite for the development of the state economy. It was stressed that the strategy of development of the state economy should consider implementation of measures that can be different, but they are combined with the aim of intensification of the most important factors of economic growth. The goal of state economic policy as a constant action of the state for the economic recovery from the systemic crisis with further stabilization of the social situation, provision of investment growth and favorable economic conditions, realization of more effective model of innovation activity design, ensuring national security, stability, social balance. The parameters of achievement of the goal of development strategy and state policy are provided by ensuring economic sovereignty, strengthening economic security, increasing international competitiveness, increasing stability of the financial system, reducing the import dependence of the economy, improving the investment attractiveness of the state, increasing the innovation and technological level of the economy, ensuring infrastructure development.

Key words: strategy, development, national economy, economic policy.

JEL Classification: O10, O11, O20

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-08>

Постановка проблеми. Економіка країни (національна економіка – НЕ) розвивається відповідно до визначених попередніх завдань та пріоритетів, що розробляються на основі наявного конкурентного потенціалу та рівня ефективності його використання. Всі процеси стратегічного планування повинні відповідати методичним засадам стратегічного управління та загальноприйнятим національним цінностям. Щодо першого, потребується дослідження теоретичних характеристик сутності стратегії, її особливостей при визначенні напрямів розвитку національної економіки, а щодо іншого, – розуміння системи державної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях із питань стратегії розвитку економіки країни (національної економіки) використовуються терміни “стратегія” та “розвиток”. Звернемо основну увагу на теоретично-методичну сутність та характеристики стратегії. Так, поняття “стратегія” є мультидисциплінарним, яке широко використовується у різних галузях науки, та отримало широке застосування у таких напрямках: 1) військовій політиці (від грецької “strategos” – “містецтво генерала”). Відповідно до теорії китайського воєнного діяча та філософа VI ст. до н.е. Сунь-Цзи “метою всієї фундаментальної стратегії має стати створення умов для того, щоб населення процвітало і було задоволеним, а його бажання підкорятися правителю не могло бути навіть поставлено під сумнів” [1, с. 8]; 2) політичній сфері. Визначення поняття “стратегія” стосується проектування політичних дій та оволодіння ключовими чинниками політичної ситуації з метою досягнення планування в якійсь сфері інтересів; 3) системі державного (інституційного) управління. Науковці визначають роль стратегії у діяльності органів влади як своєрідної наукоємної технології конструювання організаційної структури, здатної забезпечити саморозвиток, високу мобільність та гнучкість системи, яка б самостійно усувала проблеми, які виникають у процесі державного регулювання

економіки. Поняття “стратегія” охоплює всі сфери діяльності економічного суб’єкта та має за мету досягнення економічної ефективності від цієї діяльності в майбутньому [2, с. 11-15].

Існує значна кількість наукових напрямів та тверджень, що визначають сутність поняття “стратегія” в економічному контексті. Зокрема, стратегію як план розглядали такі вчені, як Г. Мінцберг, М. Мескон, А. Томпсон, А. Стрікланд. За їхніми визначеннями стратегія є детальним всебічним комплексним планом, призначеним для того, щоб забезпечити здійснення місії об’єкта та досягнення її цілей. З іншої сторони стратегію вивчали у довгостроковій перспективі. Зокрема, С. Мочерний розумів стратегію як довгостроковий курс економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань [3, с. 88].

Трактування поняття “стратегія”, з урахуванням умов внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування суб’єкта економічних відносин, запропонували такі вчені, як Я. Жаліло, М. Лепа, О. Тридід, О. Трухан. Так, Я. Жаліло трактує стратегію як цілісну систему дій суб’єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, що розраховані на тривалий період часу [4, с. 16]. Натомість М. Лепа відзначає: стратегія – це план управління, що спрямований на зміцнення позицій, задоволення інтересів суб’єктів ринку та досягнення поставленої мети [5, с. 8]. О. Тридід зазначає, що стратегія – це спосіб реалізації мети, яка визначає поведінку в просторі параметрів і вирішує протиріччя, що породжуються взаємодією з ринковим середовищем, а також взаємодією внутрішніх компонентів економіки, які знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу [6, с. 80]. Водночас О. Трухан надає розширене поняття стратегії як абстрактно-цільової і ціннісно-орієнтованої концепції довгострокового розвитку, яка відображає когнітивну індикативну модель адаптивної

поведінки економіки у нестабільному і мінливому конкурентному середовищі, що реалізується на основі планового процесу управління інституційними змінами шляхом забезпечення гнучкої відповідності внутрішніх ресурсів і компетенцій та її зовнішнього середовища [7, с. 240].

Щодо поняття “розвиток”, відмітимо підходи і характеристики, за якими прийнято розглядати його сутність та взаємозв’язки із системою стратегічного управління [8, с. 75]: 1) філософський – зображає безповоротну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об’єктів. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об’єкта, який являє собою зміну його складу або структури; 2) соціально-економічний – залежить від синхронізації дій, процесів керуючої та керованої систем та стадій життєвого циклу; 3) стратегічний – залежить від досягнення поставленої мети та цілей; 4) факторний – зумовлений впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; 5) адаптивний – зумовлений накопиченням стратегічних здібностей з метою використання адаптаційних механізмів. Водночас за універсальним підходом розвиток економіки держави визначається як еволюція, спрямована зміна, у процесі якої розвиваються внутрішні її можливості. При цьому розвиток відбувається в часі у послідовності стадій як перехід від одного стану до іншого.

Під розвитком економіки країни (національної економіки) залежно від трансформації системи, зумовленої суперечностями, О. Раєвцева розуміє процес формування нової дисипативної структури, вираженої в якісній зміні складу, структури і способу (моделей) функціонування системи, який виявляється у кризовій формі і спрямований на досягнення зміни глобальних цілей [9, с. 108].

З погляду Л. Лігоненко розвиток економіки країни завжди передбачає суттєві та постійні перебудови та зміни в діяльності економічних суб’єктів, перехід кількісних змін у якісні, зміну потенціалу держави, її інфраструктури та загальних засад функціонування. Розвиток національної економіки

є процесом дискретним, що відбувається в умовах відсутності чітких норм діяльності та контролю за їх виконанням, пов’язаний з реалізацією продуктивного потенціалу населення та орієнтований на досягнення довгострокових інтересів його учасників [10, с. 58]. Такий підхід не викликає заперечень, але в ньому розглянуті тільки кількісні та якісні зміни, проте не йдеться про структурні перебудови.

Постановка завдання. Метою статті є визначення теоретико-методичних положень та змістовних характеристик стратегії розвитку економіки країни (національної економіки) в системі державної економічної політики, у контексті яких можливо узагальнити концепцію формування та удосконалення стратегічного управління на макроекономічному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до аналізу останніх досліджень і публікацій змістова характеристика поняття “стратегія” стосується окремих сфер розгляду та певних сутнісних особливостей (рис. 1).

Загалом поняття “розвиток” і “стратегія” тісно пов’язані між собою і результатом цього є розроблення та реалізації стратегії розвитку, зокрема економіки країни (рис. 2). При цьому для розвитку національної економіки необхідним є формування чіткого плану дій та їх реалізація. Однозначно, що сформована та реалізована стратегія забезпечує розвиток національної економіки.

Країни, що мають чітке бачення своєї майбутньої позиції на світовому ринку та окреслені пріоритетні напрями діяльності, спрямовані на досягнення поставлених стратегічних цілей та укріплення цієї конкурентної позиції, досягають високої ефективності, а відсутність чітких стратегічних орієнтирів приводить до невикористання наявного конкурентного потенціалу та стоїть на заваді їх прогресивного розвитку.

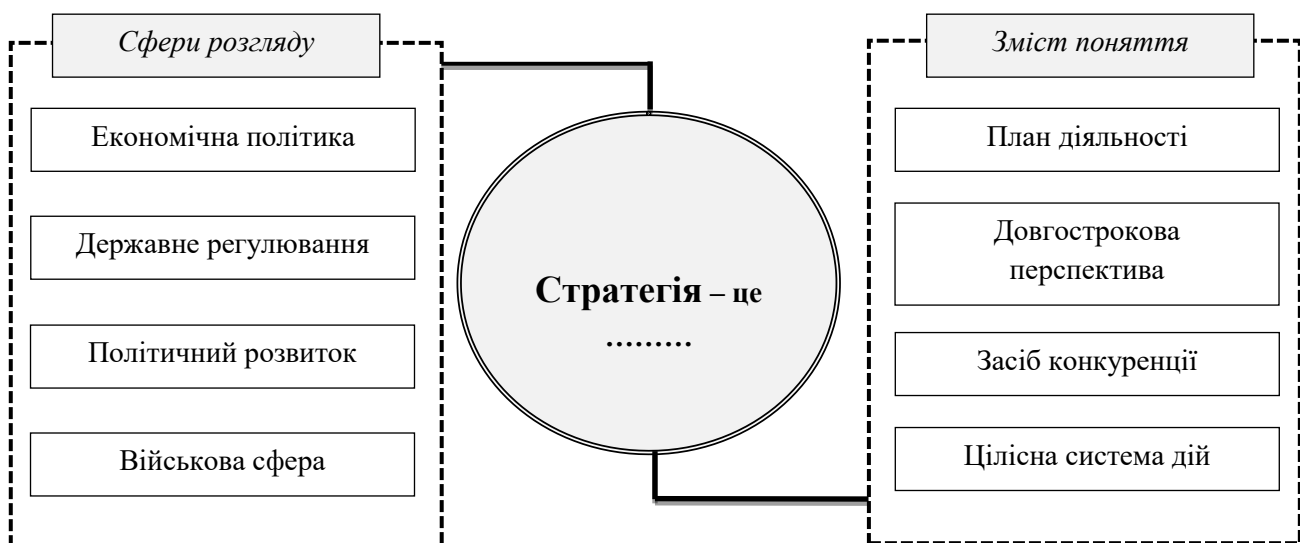

Рис. 1. Зміст та сфери розгляду поняття “стратегія”

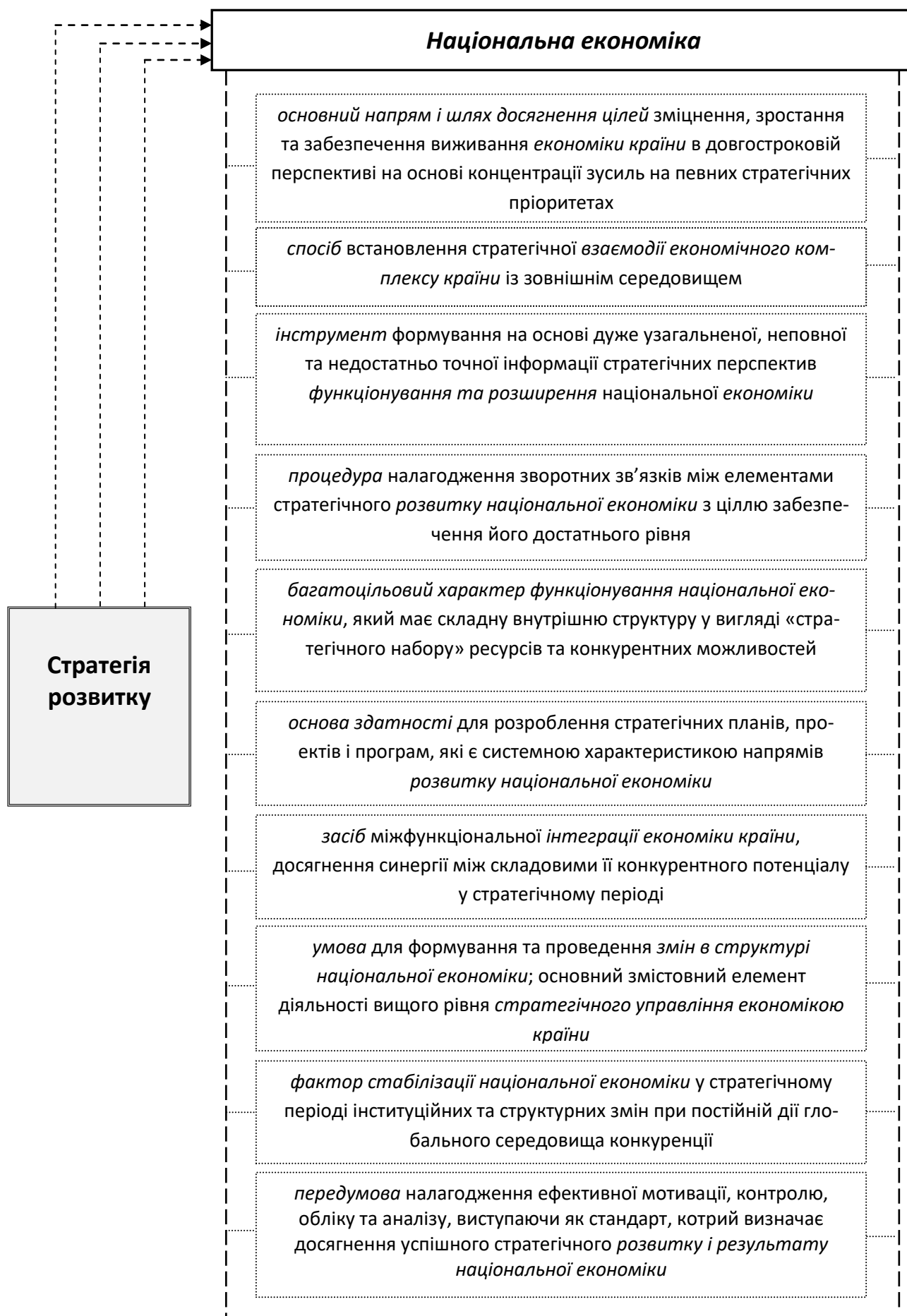

Рис. 2. Сутнісні характеристики поняття “стратегія розвитку економіки країни”

Отже, здійснивши аналіз наукових поглядів, можна запропонувати власне визначення поняття “стратегія економічного розвитку країни”, а саме: довгостроковий план, що складається з системи послідовних дій та запроваджується для досягнення стратегічної мети, яка відповідає пріоритетам національної економіки та є основою для її ефективного функціонування та розвитку. Тут необхідно чітко розуміти, що розвиток є результатом реалізації стратегії, і одночасно стратегія є інструментом забезпечення розвитку саме національної економіки.

Більше того, стратегія повинна відображати особливості національної економіки, тобто містити елементи місії, повинна бути спрямована на усунення невизначеності та зниження ризику, а, отже, розробка та реалізація стратегії повинна забезпечувати розвиток, зокрема економіки країни.

Відмітимо важливість взаємозв'язків стратегії розвитку національної економіки та державної економічної політики. Так, державна економічна політика полягає у встановленні та забезпеченні державою спільних правил та їх своєчасному корегуванні, залежно від умов та факторів, які виникають.

Зміст державної економічної політики неоднозначно трактується у науковій літературі, як і підходи до формування її концепції. Так, В. Воротін вважає, що державна економічна політика – це організаційний і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності [11, с. 25].

Натомість Д. Стеченко державну економічну політику розглядає як створення такої господарської системи, яка б орієнтувалась на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності [12, с. 5-6].

Значна частина науковців (М. Штань, О. Іляш, Р. Коліщенко, А. Банерджі, Е. Дюфлю) розглядають державну економічну політику як форму реалізації державою власної суверенної економічної влади та відповідних функцій, що організаційно інституціалізована як особливий тип та процес діяльності, який за своїм механізмом складається з формування та здійснення офіційно затвердженого алгоритму застосування правових засобів державного впливу на зміст, структуру та динаміку внутрішньо- та зовнішньоекономічних відносин, на макроекономічні властивості ринкової рівноваги, шляхом відповідної корекції змісту правового господарського порядку, з метою досягнення програмно визначених кількісних та якісних властивостей функціонування національної економічної системи, забезпечення економічного народовладдя та суверенітету [13, с. 65-69; 14, с. 38-55; 15, с. 55-61]. Натомість І. Ніколаєва виражає суть державної економічної політики через набір певної мети у сфері національної економіки в сукупності з системою методів і засобів, використовуваних для досягнення поставлених цілей [16, с. 305].

Державна економічна політика в умовах зміцнення ринкових відносин є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, спрямованих на адаптацію наявної соціально-економічної системи до умов життєдіяльності сучасного динамічного суспільства. Відповідно, для досягнення необхідних цілей важливо розробити систему стратегічних кроків, що здатні забезпечити їх досягнення.

Вважаємо, що розроблення стратегії розвитку національної економіки в межах державної економічної політики варто спрямувати в напрямку таких пріоритетів:

- захист національних інтересів в системі світогосподарських зв'язків;
- забезпечення економічних інтересів держави;
- захист інтересів економічного класу – підприємницьких структур;
- підтримка ділових інтересів населення;
- забезпечення інтересів соціально незахищених груп населення;
- пошук балансу між інтересами держави та населення.

Сучасні ринкові трансформації немислимі без ефективного механізму її взаємодії з державою, органами її законодавчої та виконавчої влади. Такі аспекти державної політики повинні бути враховані у стратегії розвитку економіки країни. Своєю чергою, практичне втілення цієї взаємодії знаходиться у найбільш різних формах і напрямках реалізації стратегії. Таким чином стратегію економічного розвитку необхідно розробляти із наступних інтересів державної економічної політики:

- створення міцної інфраструктури економічної системи;
- забезпечення сприятливих умов для ефективного функціонування економіки;
- розвиток діяльності експертно-консультативних організацій з обов'язковою участю в них бізнесу;
- формування та реалізація промислової інноваційно-технологічної політики;
- розвиток зовнішньоекономічних напрямів в економіці;
- врегулювання соціально-трудових відносин та підвищення продуктивності праці населення.

Очевидно, що такі пріоритети можуть мати суперечливий характер і пов'язувати низку процесів. Вивчення головних цілей відбувається вже тривалий час і його ключові положення змінюються в міру розвитку глобалізації, а останнім часом й деіндустріалізації.

Системне узагальнення вимог до державної економічної політики передбачає розробку концептуальних положень стратегії економічного розвитку, яка б відповідала проблемам, умовам, цілям і наявним в країні конкурентним можливостям. Визначальною ціллю такої концепції має бути визначення теоретико-методичних аспектів, за якими можливо поєднати характеристики реалізації стратегії розвитку національної економіки та державної економічної політики. Концептуальні

основи державної економічної політики у даному напрямі можуть бути зведені до наступних стратегічних цілей розвитку економіки, які й складають основну її мету (рис. 3).

Вважаємо стратегію розвитку економіки країни як інструмент, що визначає сконцентрованість, наукову обґрунтованість діяльності органів влади, які здійснюють розроблення та реалізацію державної економічної політики в контексті цілеспрямованого керування функціональним розвитком економіки на макро- і мікрорівні з метою забезпечення загального добробуту.

Місце стратегії розвитку національної економіки в системі державної економічної політики визначається цілеспрямованим створенням рамкових умов та раціональним підходом до здійснення заходів з метою впливу на економічні процеси і розвиток економіки. Відповідно, таке визначення робить акцент на необхідність забезпечення інституціональної ефективності, раціональності усіх дій органів державного управління з формування і реалізації стратегічної економічної політики.

Рис. 3. Концептуальні характеристики стратегії розвитку економіки країни (національної економіки) в системі державної економічної політики

Безперечно, держава є найвищим за рівнем організації і значущості інститутом суспільства, яка через властиві їй функції повинна забезпечувати одночасну реалізацію особистих і громадських економічних інтересів. Тут стратегія розвитку національної економіки повинна визначати параметри успішного здійснення державної політики економічного розвитку.

Така системність заходів має бути спрямована не на досягнення абстрактного стратегічного рівня добробуту, а на поліпшення економічних параметрів розвитку національної економіки у межах певного глобалізаційного ладу, його конкурентних умов і можливостей.

Стратегія розвитку національної економіки здебільшого описує рамкові умови її розвитку, відображає етапні цілі державної економічної політики, характерні для конкретної системи завдань. При цьому у період глобалізації та деіндустріалізації доцільні у стратегії розвитку національної економіки заходи, що ґрунтуються на економічних інтересах суб'єктів господарювання, їхній зацікавленості в становленні нової системи державної економічної політики і безпосередній участі в її ефективній реалізації.

Очевидно, що стратегія розвитку національної економіки у своєму підґрунті має формуватися насамперед на наукових засадах. В системі державної економічної політики, з однієї сторони, стратегія розвитку економіки спирається на теоретичні узагальнення економічної теорії, макро- і мікроекономіки, а з іншої, – є підґрунтям для системи і процесу державного регулювання. Тому розроблення стратегії розвитку економіки країни – це інструмент комплексного підходу до розвитку системи державної економічної політики загалом, а також може стосуватися окремих галузей чи секторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, стратегія розвитку національної економіки – це генеральна лінія дій в системі державної економічної політики, що передбачає створення інституційних умов розвитку економіки країни через досягнення поставлених стратегічних цілей, регулювання та вдосконалення економічних параметрів, забезпечення стабільного та ефективного функціонування національної економіки. Стратегічні цілі розвитку національної економіки є головним орієнтиром системи державної економічної політики, які доречно розрізняти стосовно рівнів інституційного регулювання, термінів досягнення, законодавчого поля.

Формування ефективної системи державної економічної політики вимагає комплексного підходу, який би враховував усі сфери функціонування економіки та умови ресурсного забезпечення. Саме у стратегії розвитку економіки закладаються шляхи вибору інструментів, які у перспективному періоді здатні виконувати завдання загальнодержавного значення. Більше того, необхідною умовою якісної реалізації стратегії розвитку національної економіки є вироблення системної національної моделі економічної політики, яка має враховувати особли-

вості національних цінностей країни. Тому для формування ефективної системи державної економічної політики доречно впроваджувати власну модель стратегічного управління, яка б базувалася на особливостях соціального та економічного капіталу.

Умови міжнародної конкуренції суттєво впливають на темпи стратегічного розвитку економіки держави та ефективність системи державної економічної політики і, таким чином, формується нова система конкурентних відносин, що передбачає дослідження, і це слід розглядати як одну з перспектив подальшого дослідження у даному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сунь-цзи. Мистецтво війни / пер. Н. В. Конрада. Київ : Фоліо, 2016. 304 с.
2. Пахомов Ю. Н., Філіпенко А. С., Лукьяненко Д. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку. Донецьк : ДонНУ, 2001. 239 с.
3. Економічний словник : довідник / за ред. С. В. Мочерного. Київ : Femina, 1995. 540 с.
4. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. Київ : НІСД, 2009. 202 с.
5. Лєпа Н. Н. Методи і моделі стратегічного управління підприємством : монографія. Донецьк : ООО "Юго-Восток Лтд", 2002. 186 с.
6. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія. Харків : Вид-во ХДЕУ, 2002. 364 с.
7. Трухан О. Л. Змістовна сутність поняття "стратегія держави": суперечності поглядів. *Вісник Житомирського державного технічного університету*. Економічні науки. 2010. № 1(51). С. 236–241.
8. Прийма Л. Р. Розвиток економіки держави: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. Ч. 2. С. 74-77.
9. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. 496 с.
10. Лігоненко Л. О. Розвиток підприємства: відмінні характеристики та типологія. *Scientific Journal "ScienceRise"*. 2015. Том 5. № 3(10). С. 57-61.
11. Воротін В. Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій : дис. ... доктора наук з держ. упр. Київ : КНЕУ, 2003. 416 с.
12. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 176 с.
13. Штань М. В. Інституційний вимір державної політики протидії наслідкам глобальної пандемії. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 65-69.
14. Іляш О. І., Коліщенко Р. О. Якість державної політики в глобальному середовищі: економічний прорив розвинутих країн і перспективи імплементації в Україні. *Економіка України*. 2021. № 8. С. 38-55.

15. Банерджи А., Дюфло Е. Дієва економіка для важких часів : підруч. / пер. з англ. Р. Ключко. Київ : Наш формат, 2021. 416 с.

16. Николаєва І. П. Економічна теорія : підручник. Київ : ЮНІТІ, 2008. 527 с.

REFERENCES

1. Sun'-tszy (2016), *Mystetstvo vijny* / per. N. V. Konrada, Folio, Kyiv, 304 s.

2. Pakhomov, Yu. N. Filipenko, A. S. and Luk'ianenko, D. H. (2001), *Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku*, DonNU, Donets'k, 239 s.

3. *Ekonomichnyj slovnyk : dovidnyk / za red. S. V. Mochernoho* (1995), Femina, Kyiv, 540 s.

4. Zhalilo, Ya. A. (2009), *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* : monohrafiia, NISD, Kyiv, 202 s.

5. Lepa, N. N. (2002), *Metody i modeli stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* : monohrafiia, ООО "Yuhovostok Ltd", Donets'k, 186 s.

6. Trydid, O. M. (2002), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva* : monohrafiia, Vyd-vo KhDEU, Kharkiv, 364 s.

7. Trukhan, O. L. (2010), *Zmistovna sutnist' poniattia "stratehiiia derzhavy": superechnosti pohliadiv*, *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*. *Ekonomichni nauky.*, № 1(51), s. 236-241.

8. Pryjma, L. R. (2016), *Rozvytok ekonomiky derzhavy: teoretychni aspekty*, *Naukovyj visnyk Kher-*

sons'koho derzhavnoho universytetu, Vyp. 18. Ch. 2, s. 74-77.

9. Raievniewa, O. V. (2006), *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* : monohrafiia, VD "INZhEK", Kharkiv, 496 s.

10. Lihonenko, L. O. (2015), *Rozvytok pidpriemstva: vidminni kharakterystyky ta typolohiia*, *Scientific Journal "ScienceRise"*, Tom 5, № 3(10), s. 57-61.

11. Vorotin, V. Ye. (2003), *Formuvannia systemy derzhavnoho rehuliuвання natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobal'nykh rynkovykh transformatsij* : dys. ... doktora nauk z derzh. upr., KNEU, Kyiv, 416 s.

12. Stechenko, D. M. (2000), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* : navch. posib., MAUP, Kyiv, 176 s.

13. Shtan', M. V. (2021), *Instytutsijnyj vymir derzhavnoi polityky protydii naslidkam hlobal'noi pandemii*, *Ekonomika ta derzhava*, № 12, s. 65-69.

14. Iliash, O. I. and Kolishenko, R. O. (2021), *Yakist' derzhavnoi polityky v hlobal'nomu seredovyschi: ekonomichnyj proryv rozvynutykh krain i perspektyvy implementatsii v Ukraini*, *Ekonomika Ukrainy*, № 8, s. 38-55.

15. Banerdzhi A. and Diuflo E. (2021), *Diieva ekonomika dlia vazhkykh chasiv* : pidruch. / per. z anhl. R. Klochko, Nash format, Kyiv, 416 s.

16. Nikolaieva, I. P. (2008), *Ekonomichna teoriia* : pidruchnyk, YuNITI, Kyiv, 527 s.

Стаття надійшла до редакції 30 листопада 2022 року

УДК: 08.01.04.330.332(447.82)

Шевчук Б. М.,

bmshevchuk@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-0004-325X,

д.е.н., проф., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет

НООЕКОНОМІКА: ЕСХАТОЛОГІЯ ПОЧАТКУ НООСФЕРНОЇ ОЙКУМЕНИ І РОЛЬ УКРАЇНИ

***Анотація.** Розглядаються культурно-аксіологічні принципи становлення нооекономіки як способу організації господарювання, де категорія вартості зазнає ноуменальної сублимації від кількісного детермінізму простору і часу і стає явищем ноосферної дійсності у формі інституціонально-інклюзивних мінових практик. Ці принципи діють як синерго-синтезуюча сила подолання апріорного детермінізму атрактивних цілісностей домінуючого типу культури у їх дихотомічних опозиціях: монадне – соборне, Логос – Архетип, профанне – сакральне, плебей – когнітарій, історіософія – культура, ринок – символічний обмін, культура сорому – культура провини, есхатологія – Велике Повернення, індустріалізм – нооекономіка. Принцип софійності, який зумовлює онтологічну новизну споживної вартості інтелектуального блага нооекономіки, дозволяє трансформувати есхатологічний детермінізм ентропії виробничих систем матеріальної економіки у ноосферний континуум третього типу культури – культури совісті філософії серця. Принцип есенціальності вартості інтелектуального продукту відображає подолання вищого детермінізму матеріальної дійсності існування світу – субстанціональності речей, зокрема детермінізму робочого часу як потоку енергетичних затрат, що дозволяє говорити про працю як субстанцію економічної вартості. Стверджується, що в умовах нооекономіки субстанцією вартості інтелектуального продукту, тобто недиференційованою потенціальністю актуальної дійсності всього можливого, може бути лише семантичний вакуум спресованих сенсів буття, а не ноосфера, яка є континуумом історично систематизованого досвіду свідомого відтворення життя, а не знеособленою множиною спонтанних флуктуацій чуттєвості, тобто ноосфера є проявом присутності Логоса, а не Архетипу. Гематричний принцип дозволяє формувати наративи перспектив парадигмальних проєктів передбачуваного майбутнього, використовуючи не лише абстрактні знаки кількісних величин, а й образні алегорії екзистенційних та есенціальних сенсів цілеспрямовано-очікуваного буття у його вітальній повноті – софійності Логоса Суцього, що демонструється на семіотичному матеріалі культури України.*

Ключові слова: нооекономіка, ноосфера, семантичний вакуум, Логос, Архетип, софійність, соборність, монадність, когнітарій, культура сорому, культура провини, символічний обмін, сакральний час, профанний час, онтологічна новизна.

Shevchuk B. M.,

bmshevchuk@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-0004-325X,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

NOOECONOMICS: THE ESCHATOLOGY OF THE BEGINNING OF THE NOOSPHERIC OIKUMENE AND THE ROLE OF UKRAINE

***Abstract.** The cultural and axiological principles of the formation of nooeconomics as a way of organizing business are considered, where the category of value undergoes noumenal sublimation from the quantitative determinism of space and time and becomes a phenomenon of noospheric reality in the form of institutionally inclusive exchange practices. These principles act as a synergo-synthesizing force to overcome the a priori determinism of attractive wholes of the dominant type of culture in their dichotomous oppositions: monadic - cathedral, Logos - Archetype, profane - sacred, plebeian - cognitary, historiosophy - culture, market - symbolic exchange, culture of shame – culture of guilt, eschatology - the Great Return, industrialism - nooeconomics. The principle of sophistry, which determines the ontological novelty of the consumption value of the intellectual good of the nooeconomics, allows us to transform the eschatological determinism of the entropy of production systems of the material economics into the noospheric continuum of the third type of culture - the culture of conscience of the philosophy of the heart. The principle of the essentiality of the value of an intellectual product reflects the overcoming of the higher determinism of the material reality of the existence of the world - the substantiality of things, in particular the determinism of working time as a flow of energy costs, which allows us to talk about work as a substance of economic value. It is argued that in the conditions of nooeconomics, the substance of the value of an intellectual product, that is, the undifferentiated potentiality of the actual reality of everything possible, can only be the semantic vacuum of suppressed meanings of being, and not the noosphere, which is a continuum of the historically systematized experience of conscious reproduction of life, and not an impersonal multitude of spontaneous fluctuations of sensuality, that is, the noosphere is a manifestation of the presence of the Logos, not*

the Archetype. The gematric principle allows forming narratives of perspectives of paradigmatic projects of the foreseeable future, using not only abstract signs of quantitative values, but also figurative allegories of existential and essential meanings of purposeful and expected existence in its congratulatory fullness - the sophistry of the Existing Logos, which is demonstrated on the semiotic material of the culture of Ukraine.

Key words: nooeconomics, noosphere, semantic vacuum, Logos, Archetype, sophistry, cathedrality, monadity, cognitarium, culture of shame, culture of guilt, symbolic exchange, sacred time, profane time, ontological novelty.

JEL Classification: A13, B49, O39, P16, P49, Z10

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-09>

Постановка проблеми. Людина є втіленою тугою заблукалою вічності, пустельним мандрівником до батьківщини душі, що рухається сліпо крізь тернину випробувань скелястою стежкою долі. Спогадом душі про вічність є здатність мріяти про мрії, тобто не лише інтелектуально детермінувати майбутнє в образах творчості, а в інтенсивності віри споглядати ідеально безконечне майбутнє духовно досяжної досконалості. Тому людина – це істота, для якої світ ідей у свідомості реальніший за сукупність предметів довкола. Формою реальності духа є слово. Упорядкований людиною космос слова називається ноосфера – царство Логоса, де Істина дана як досвід.

Найбільшою таємницею олюдненого світу науки, філософії і культури є не стільки з'ясування першоджерела об'явлення слова, скільки вимога часу його об'явлення у локації персоніфікованої свідомості як думки, як проекту: чому саме тепер? Так, слово стає тілом – опредметненою волею доцільно зміненого простору, де людина виступає або як рантьє природи, або як садівник мрій, котрі стають плодами діянь, способи доступу до яких і визначаються як економіка. Тобто є економіка рантьє і є економіка художника-поета, і переважно це одна і та ж людина (що продемонстрував Дж. Шумпетер). Тобто економічна людина виявляється суб'єктом есхатології початку як межі зустрічі слова зі світом у темпоральності безконечного буття. Результатом такої зустрічі постає інтелектуальна вартість, а форматом – нооекономіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження слугували: концепція політичної нооекономіки А. Гальчинського [2], концепція софійності ціннісно-сислового універсуму культури і духовності С. Кримського [6], концепція реактуалізації патерна сакрального часу у структурі символічного обміну економіки майбутнього О. Воронюка [1], ідея інтелектуального вмісту патерна влади Е. Тоффлера [9], концепт персоніфікованої істини духовної творчості у культурі Р. Тагора [8], атрактивний вимір інсайдерства нових комбінацій в еволюційній парадигмі економіки Дж. Шумпетера [10].

Постановка завдання. Чи можливим є соціальне явище ноосферної економіки? Якщо так, то які для цього існують передумови у детермінантах: часу, простору, культури, науки і філософії, мислення і світовідчуття? Щоб говорити

про трудові змісти вартості та інклюзивні інституції розподілу, тобто говорити власне мовою термінів і понять економічної теорії, слід попередньо збагнути: на яких шаблях темпоральності буття через аксіологічне освоєння досвіду відтворення суспільства нооекономіка можлива як ноуменальний пласт сучасності у вигляді тіла культури і потоку історії; які виміри аксіологічної рекурентності можна пояснити каузальною онтологією економічних явищ у найближчій перспективі; як інтегральні змісти ноуменальних патернів культури, які підлягають подальшій інституціоналізації упорядкування відносин обміну, розподілу і відтворення в нооекономіці, співвідносяться з індивідуальними змістами есенції та екзистенції окремої свідомості на дихотомічно-рівневих шаблях “монадне – соборне” та “Логос – Архетип”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наука – це вияв когнітивного детермінізму у нормативній необхідності. Проте наука невіддільна від свободи і творчості. Свобода – це проектування себе у континуальну безконечність буття, а творчість – це об'явлення образу своєї істини у неминущій тривалості цінності. Через це наука є діяльністю духа, де натхнення ідеального зважується на терезах практики, аби стати проектом опредметненої істини. Тому наука – це інтелектуальний проект земного безсмертя.

Місія науки – огорнути Всесвіт людським розумінням. Але Всесвіт безконечний. Пізнання безконечності можливе лише тоді, коли ти носиш її у повноті самого себе, коли протяжність Всесвіту зникає у надрах душі так, як у математиці зникає матерія. Залишається лише форма – спрагле око розуму, яке марно шукає істину як сенс усіх сенсів, бо вона – істина – це його (розуму) зіниця. Тому істина усвідомлюється зсередини. Тому навіть дослідження далеких зоряних галактик – це лише знання нашого “я” цих галактик, згідно із платонівським принципом “вагітності до зачаття”. Тому реальність Всесвіту починається у свідомості. Тому світ народжується з відкритого ока людини.

Наука розвивається як результат синтезу ідей, як зусилля подолання апріорного детермінізму буття, як духовний чин сублимації існуючого. Сублимація суперечностей, що розв'язується гуманітарною наукою, знаходить граничну маніфестацію у перспективі синтезу монадного і соборного, що є вищим ступенем дихотомії цінностей індивідуального і загального у культурі. Наратив

домінування загального над одиничним (від платонізму до комунізму) дав сумний досвід тиранії мас, тріумфу плебейського безумства, оскільки нормативна етика гомеостазу визначається свідомістю маргіналів як формату соціоентропії. Протилежний випадок – абсолютизм індивідуалізму – породив наратив толерантності до збочення як права на приватність. Загальне трактувалося як атомізована сума анонімної активності, де узгоджена резистентність досягається деперсоналізацією джерела влади через законодавство, а синергія виживання досягається обміном результатами спеціалізованої праці через “невидиму руку” конкурентного ринку. У першому випадку знеособлювалося персоніфіковане (а отже унікальне), у другому мала місце редукція особистісної творчості до утилітарної необхідності задоволення матеріальних потреб. Проте існував ще третій спосіб вольгаризації синкретизму монадного і соборного, акумульований в іпостасі Великого Інквізитора – модусі соціального буття, де патерн колективного щастя передбачав псевдосублімацію свободи у месіанізм морально-інтелектуальної обраності індивіда-вождя.

Треба розуміти, що детермінізм монадного і соборного долається тільки на шаблях вищої атрактивності, принцип якої зосереджується у сакральних символах культури, у континуальному співвідношенні взаємопроникності Логоса і Архетипу, де праксеологічна придатність результату в актах буття позбавлена обмежувального впливу обставин історичного часу, де унікальне та універсальне максимально наближені.

Ноосфера постає як континуальна протяжність упорядкованих текстів, осмислених і переосмислених сенсів буття, що стали досвідом у доступі та користуванні. Тексти ж постають як аксіологічно-когнітивні результати вибірково-спонтанного розпаковування фільтром людської свідомості на заданій шкалі недиференційованої потенціальності спресованих сенсів семантичного вакууму. Ноосфера у цьому розумінні – це антропогенна феноменологізація семантичного вакууму. Ноосфера – це хроніки інтелектуальних здобутків у спільній пам’яті: здобутків індивідуальних (бо мислить і діє завжди окрема людина) у пам’яті всезагальній (назагал відкритій і доступній для всіх і кожного інформації). Та чи може вважатися ноосфера місцем довершеного синтезу монадного та соборного? Очевидь, що ні. Ноосфера нагромаджує шаблі такого досвіду, зафіксовані тексти практик сходження або навпаки – досвід поглиблених антагонізмів, практику підпорядкування і домінування.

Ноосфера – це відкритий резервуар об’явлених і озвучених ідей, не кожна з яких запустила імпульс волі до життя, спровокувала активність змін. Натомість ноосфера – це постійне місце вічного спочинку конкуренції проектів, де Хронос поглинув не лише невдах. Якщо ж мова йде про онтологію ідеї упорядкованості, то ноосфера – це ще й історичний каталог інституційного дизайну, а отже досвіду теорії і практики інтеграції на основі результатів екзистенційних пошуків знятих

суперечностей між буттям і небуттям, зокрема і співвідношення “монадне – соборне”.

Але ноосфера має містити в собі далекий і призабутий досвід зняття суперечностей онтологічного порядку, передусім – монадне-соборне. Що таке соборність? Чи обов’язково вона передбачає асиміляцію особистісного? Собор – це святе місце спільної літургії, де чинником єдності виступає не ритуал, а воля до присутності ідеального в очікуванні безконечного. Воля осмислена і свідомо вміщена у потік ритуального дійства, в алегоричну композицію медіаторів безсмертя – безсмертя індивідуального, а отже – і думки, і волі індивідуальної. Таким чином соборний індивід втілює у собі у вимірах волі і віри, знання і переконання екуменічну спрямованість своєї ідентичності, ту повноту себе і свого внутрішнього духовного змісту, де присутній ближній як умова чистоти сумління, де уприсутнений інший як паливо серця для полум’я любові. І полум’я це – купол собору у серці кожного, який тільки тоді стає монадною особистістю.

Монадна особистість – це суб’єкт фрактальної свідомості, субстанційної повноти своєї екзистенції. Творча активність такого суб’єкта апріорно атрактивна, його діяльність переслідує мету примноження буття у нормативних вимірах досконалого. Він – когнітарій, інтелектуал-меритократ, здатний пізнавати онтологічні сенси буття та образотворити їх в аксіологічні проекти: парадигми, доктрини, концепти, плани і програми.

Кількома абзацами вище ми виголосили сумнів, що ноосфера може стати місцем здійсненого синтезу монадного і соборного головню через те, що функцію такого синтезу забезпечувала релігія, яка істину буття як ідею безсмертя виводила далеко за межі логіки раціонального пізнання. Проте, якщо когнітарій здатний інтелігбельно пізнавати і концептуально проектувати онтологічні сенси буття у патернальні проекти соціального відтворення, то ноосфера може стати чимось більшим, ніж гігантською скарбницею здобутків розуму роду людського. Окрім місця пам’яті, вона може стати місцем буття, тобто місцем постійних когнітивних флуктуацій інтегрального порядку, інтенсивність яких лише зростатиме.

Чи можна трактувати ноосферу як субстанцію? – Ні! Субстанцією можна вважати семантичний вакуум – безмір недиференційованої потенціальності всього, з якої інтелект вилонює сенси як тексти – атрибути і модуси суцього. Якщо модус – це стан субстанції, виражений через текст, то ноосфера і є таким вираженням. Ноосфера – це отекстовлений модус семантичного вакууму. Проте ноосферу не можна вважати атрибутивною континуальністю, бо не кожен текст виражає онтологічну каузальність суцього у модусі осенсовленого буття. Атрибут є відображенням Єдиного Суцього на полотні свідомості в локаціях образного детермінізму – власне пізнання. Таким чином, атрибут Суцього стає модусом Буття у свідомості когнітарія. Це пояснює: чому саме когнітарій, а не будь-який інший мислитель, здатний продукувати проєктивні

тексти онтологічної новизни – знання життєвої творчості, де альтернативи виключають антагонізми у своїй еквіфінальній протяжності. Тобто когнітарій здатний розпаковувати нашарування спресованих сенсів семантичного вакууму і надавати їм текстового вираження у їх – сенсів – кульмінаційних омега-пунктах мислимої довершеності примордіального буття. А оскільки Єдиний Суцільний виражає себе через безконечність атрибутів у безмірі модусів, то можливих кульмінаційно-когнітивних омега-пунктів осяжності абсолютного у вимірах досконалого на аксіологічно-нормативній шкалі людської свідомості теж є безмір. Когнітарій лише сягає незайманих вершин істини. І саме ця його властивість як актора ноосфери перетворює його у садівника ойкумени Великого Синтезу, коли з гірничого зерняти соборного духа виростає монадна особистість – громадянин Небесного Єрусалиму в умовах земної дійсності.

Ноосфера як тотальність фіксованого досвіду буття передбачає єдність доктринальних істин науки з відтворювальними патернами культури, навіть якщо вони стосовно одне одного становлять антитези чи заперечення заперечення. Ноосфера залишається місцем збереження нереалізованих альтернатив, ландшафтом уламків мрій, перманентних пульсацій міфів та утопій. Трактуючи ноосферу як недетерміновану часом і простором інформаційну мережу миттєвого доступу до знань з метою їх використання, а отже модифікації, вчені упускають з виду саме ці залишки, які не завжди є звалищем ентропійного непотребу. Внаслідок альтернативного вибору знехтуване з різних причин може бути вимушеним чи відтермінованим і не завжди є констатацією “смерті” інформації – забуття. Кожне очікування акумулює волю, нереалізовані імпульси якої мають кудись діватися, і вони лягають на дно душі пластами несвідомого – стають сліпими флукуаціями архетипу, спонтанною чуттєвістю непідконтрольних розуму глибин самого себе. Кожна людина, здійснюючи вибір, нагромаджує багаж архетипу – нереалізовані потреби. А оскільки життя – це фатальна необхідність постійного альтернативного вибору, то нагромадження нереалізованого не просто перевищує перелік актуалізованих через вибір подій, а являє собою внутрішню безодню вулканізуючих потреб за межами фільтра свідомості. Нагромаджена внутрішня безодня сліпої волі до життя успадковується від предків нащадками і зумовлює сценарії їхньої долі: особливості відповідей на виклики, специфіку ментальності, зигзаги свободи, прокляття залежності від шляху, культурний детермінізм тощо.

Дихотомія “монадне – соборне” виявляє поле свого синтезу через дуальність “історія – культура”. Історія, точніше історіософія, – це екзистенціалізація темпоральності, аксіологічного засвоєння часу у вимірах людської присутності у світі, біографія сходження духа перед лицем есхатологічних максимумів Початку-і-Кінця. Культура – це досвід практик відтворення людської присутності у світі через адаптаційний патерн аксіологічного

засвоєння простору для забезпечення тривалості буття між установчим міфом Початку та есхатологічним катаклізмом Кінця. Історія як ціннісна асиміляція часу і культура як ціннісна асиміляція простору перетинаються у сфері утилітарної діяльності предметного освоєння світу та олюднення природи, тобто економічної діяльності. Економіка (у широкому розумінні – господарювання) є способом життєзабезпечення в умовах світу як дефіциту: взаємодії людини з людиною, людини з соціумом та людини з природою згідно з принципом релевантності бажаного і можливого, витрат і результатів, потреб і ресурсів.

Сучасна економічна наука оперує поняттям “методологічного індивідуалізму”, оскільки приймає рішення і діє завжди окрема людина. Проте, чи є економічний індивід монадною особистістю? В умовах ринкової економіки – однозначно ні. Справа в тому, що економічна поведінка передбачає оперування засобами в умовах детермінізму цілей: усі цілі зводяться до однієї-єдиної – максимізації грошової вигоди: купити дешевше, продати дорожче, виручити більше. Грошовий максимум – це аксіологічний наратив економічної активності на усіх щаблях піраміди Маслоу. Капіталізм відкрив можливість інтенсифікації прибутковості індустріальним шляхом виробництва засобів виробництва, що запустило синергійні кола небаченого в історії матеріального добробуту для широких мас населення: заможність, а не біологічно-життєвий мінімум став нормою. Злидні ж повсюдно збереглися лише там, де індивідуалізм не трактувався як культурна цінність. Суперечності інтересів долає ринок – інструмент балансу колегіально прийнятних еквівалентностей мінових вартостей. Гроші набули універсального статусу акумулювати і вивільняти соціальну енергію людського життя, будучи медіатором міри офіриваної праці та привласнюваних засобів існування в енергетичних пропорціях соціальної справедливості економічного розподілу: скільки дав, стільки взяв.

Проблема навіть не в моральних якостях ринкового актора: гедонізмі, егоїзмі, жадібності і скупості характеру, черствості та відсутності емпатії. Корінь проблеми – в самій природі матеріальної економіки, у формулюванні дихотомії її предмету: безмір потреб – обмеженість можливостей. Так, поза всяким сумнівом з апріорної реальності дефіциту (у сенсі доступу до засобів життя) виникає поняття вартості і явище ринку. Дефіцит – це феномен межі: абсолютної і відносної. Відносні межі дефіциту пов’язані із здатністю людини долати матеріальний детермінізм існуючої природи через творче мислення поєднання несполученого у вигляді інноваційної ідеї – проекту розширених можливостей небувалого буття, завдяки небаченим раніше технологічним способам інтенсифікації енерговидобутку. Але існує феномен абсолютної межі, пов’язаний із репродуктивним потенціалом живої і косної речовини планети як ресурсно-енергетичної бази суспільної економіки. Тобто відкриті кордони, вільні ринки, конкуренція, міграція капіталу і робочої сили в асиметричному

просторі монетизованого оцінювання перспектив вигоди тут вже не допоможуть: “похмурий пастор” Малтус виявився правий: цивілізація надлишкового масового споживання може остаточно “спожити” саму себе, перетворивши планету у непридатну для життя пустелю. Це і буде есхатологія Кінця: “кінець історії” як кінець світу з екзистенційною агонією останньої людини, позбавленої навіть можливості спокути.

Це буде планетарний рагнарьок культури сорому. Але чи буде це колапс культури провини? На нашу думку – ні! І ось чому: культура сорому фаталістична; усе, що може людина, – це мужньо зустріти рок, гідно витримати жах Кінця, невідворотного Хаосу, протистояти якому можна лише через міфоруал “вічного повернення” у примордіальну досконалість повноти Великого Початку, коли світ був чистим і непорочним у Перший День. Людина нічого не може зробити, бо усе вже визначено; в її силах – лише сповнення дгарми: не зігнути під тягарем випробувань, щоб не залишити після себе слід як сором, щоб спадщиною своєї ганьби не обтяжити долю нащадків. Ідея Кінця у культурі сорому не те, що невідворотна; вона – абсолютна! Тут немає обітниць воскресіння – лише вічна реінкарнація постійного і неунічного страждання у проклятті безнадії.

Культура провини теж детерміністична, але не фаталістична. Тут присутня прикладна цінність свободи. Тобто від персонального вчинку залежить доля світу. І вчинок цей – дар викупної жертви життя авансованого, де смерть врівноважується любов’ю. У цьому суть символічного обміну: дарування не надлишку, а усієї повноти самого себе, через що дарувальник уприсутнюється у дарунку як зобов’язуюча цінність, як нормативний ідеал, як максима опредметненої через жертву любові. Приймач такого дару позбавлений можливості еквівалентного віддаровування; він нічого не може дати рівноцінного взамін; він стає носієм свідомості провини за благодать дару ним незаслуженого, неспокутуваного боргу перед жертвою ближнього, яка уможливила індивідуальне безсмертя.

Темпоральність культури провини творить сенси подій сакрального часу Великого Повернення. Ініціатор дарування має бути власником такого надлишку, вітальна сила якого долає есхатологічний детермінізм перспективою безконечного. Чи може в такій іпостасі виступити суб’єкт економічної діяльності? Ринкові відносини – це профанний час зворотної транзитивності еквівалентних пропорцій “вартість – дохід”, де привласнюється все до копійки, а отже немає кількісних одиниць надлишку чистого дарування – лише рівновеликий обмін монетизованими послугами. Але чи не виконує при цьому функцію синергії дару шумпетерівський прибуток? Якщо інсайдерство нових комбінацій підвищує рівень гомеостазу економічної системи, а отже реалізує негентропійну функцію, то чи можна вважати капіталізм проявом культури провини? Веберівські пуритани відповіли, що так: професійна діяльність є способом спокутування боргу – незаслуженого дару благодаті, а

прибуток, який інвестується, – це матеріалізація цієї благодаті у її самозростанні.

Але підприємницький прибуток вкрай проблематично назвати зумовлюючим надлишком чистого дарування, а роль позичкового капіталу та інші інституційні форми боргових зобов’язань жодним чином не причетні до моральних основ культурної ментальності провини. Справа в тому, що в індустріальній економіці інакше бути не може: обсяг витрат дзеркальний обсягу доходів. А в постіндустріальній?

Ключовою особливістю постіндустріальної економіки є наявність цифрових технологій інформаційних мереж виробництва, обміну і використання інтелектуальних благ як мінових вартостей. А вартість в економіці – це категорія субстанціональна. Субстанцією економічної вартості кожного товару на ринку є праця, затрачена на його виробництво: праця жива та уречевлена. Величина вартості товару, згідно із законом Рікардо, прямо пропорційна кількості затраченої праці і обернено пропорційна продуктивній силі праці. Останню збільшує машина. Завдання техніки – спресування часу у виробничому акті, тобто скороченні процесуальної тягlosti трудового зусилля, емансипації живої праці. Чи девальвує це роль живої праці? – Ні. Цінність живої праці зосереджується у вимірі інтелекту, передусім керування та управління машинами. З’являється особливий різновид найманої робочої сили – інженер-технократ, “білий комірець”.

Але що є остаточною метою застосування машини? – Нульова мінімізація граничних витрат виробництва. А тепер починаються дуже цікаві речі, які стануть реальністю постіндустріальної цивілізації найближчим часом. Нульові граничні витрати – це техніка з “вічним двигуном”, що настільки мінімізує величину амортизаційного фонду відновлення основного капіталу, що він перестає бути показником витрат, а отже – об’єктивним чинником формування ціни ринкової пропозиції (таким чинником залишається лише комерційна складова, а не виробнича). Через відсутність витрат відбувається немислиме здешевлення виробництва, скасовується принцип дефіциту і ринок перестає бути цементуючим розчином суспільства обміну (а суспільство – це обмін послугами). Нульові граничні витрати не лише некрополюють ринкову систему економіки, а й змінюють розуміння субстанції вартості.

Якщо завдання машини – це тотальна емансипація трудових затрат в часі у протяжності миті, то як тоді рахувати вміст праці як саму умову підрахунку вартості в грошах – об’єктивну тривалість робочого часу? Який вид праці залишиться тоді змістом вартості, її субстанційною основою? – Лише праця інтелектуальна: творча, креативна, інноваційна, когнітивна, та жива уява розуму, того інтелігібельного зусилля, коли у свідомості думкою-проектном нового буття постає образ можливо-го світу, який вже потім машина з нульовими витратами виробництва перетворить у суспільне споживче благо. Але як рахувати вартість, яка не має часової протяжності? Як рахувати і виражати в

грошах мить, яка є абсолютною дискретністю матеріальної дійсності, меншою за секунду тривалістю? Мить розчиняє кількість як цінність і розгортає чисту якість проекту буття – його екзистенційний сенс. А економіка – це наука про діяльність саме кількісних пропорцій. Ось у чому полягає радикальна відмінність між індустріальною та постіндустріальною економічними системами. Спресування до миті часу протяжності трудових зусиль у структурі вартості товару не просто унеможливує формування ціни ринкової пропозиції, а й скасовує кількісний детермінізм мінових еквівалентностей, а отже – анулює профанний час культури. Залишається тільки час сакральний, час символічного обміну дарів, час благодаті, час виробництва п'яти хлібів, надлишково достатніх для п'яти тисяч народу.

Отож, зрозуміло, що трудова основа вартості стосуватиметься лише інтелектуального продукту – слова онтологічної новизни Єдиної Істини Буття. І у слові цьому – у Софійному Логосі – і перебуває перехрестя синтезу монадного і соборного, коли серце кожного живе вібраціями повноти буття. Якщо ноосфера і може мати практичний сенс для Духа, то саме у цьому.

Ми, українці, мали початок в історії як народ хліба – трипільці, перші хлібороби Землі. Протягом останніх півтори тисячі років ми є ядром Слов'янського Світу – серцем ойкумени людності Слова. Тепер ми – Україна, гранична земля Великого Синтезу Логоса і Архетипу, де Дух стає Тілом Життя у Вічності. Архетипом України є Берегиня-Оранта, Лоно пшеничного зерняти – місця Духа як волі до абсолютної повноти. Символізм пшеничного зерняти багатшаровий: перший медіатор – це те, що у циклі відтворення зерно повертається до себе у природі врожаю у максимальній повноті, тому хліборобство є галуззю виробництва абсолютної додаткової вартості. Але якщо аналогом Сонця як умови проростання зерняти представити Логос, то отримаємо другий медіатор: Хліб стає Тілом, де Дух поєднується з Істиною (арамейською мовою “легем” означає і хліб, і тіло, тому Вифлеєм – це і дім хліба, і дім плоті; а “телос” по-грецьки – це мета оформлення; те, чим має постати потік буття через множинності змін на фінальній стадії передбачуваної досконалості зародку-зерняти – індивідуального духа дгарми людини).

Спосіб організації господарювання, де у символічному просторі обміну сакрального часу ідеаційного типу культури творяться і пропонуються для духовного споживання інтелектуальні вартості, корисністю яких є онтологічна новизна можливостей повноти присутності Суцього у бутті світу через Логос Істини, визначається нами як нооекономіка.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Подальший напрям наукових досліджень пов'язаний з актуальною проблемою інституціоналізації монетизованої форми “дарунку-у-відповідь” у структурі мінових відносин символічного обміну реактуалізації сакрального часу культури постпровини, а також ролі і

значення символів етнокультури в отекстовленні онтологічної новизни екзистенційних сенсів як аксіологічних цінностей обміну в інформаційно-мережевому просторі нооекономіки у недалекому майбутньому економічної дійсності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронюк О. Філософія сакрального. К. : Видавець Марко Мельник, 2018. 256 с.
2. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. К. : Либідь, 2013. 470 с.
3. Енаф М. Ціна істини: дар, гроші, філософія. К. : Дух і літера, 2019. 512 с.
4. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку і комерціалізації нанотехнологій в економіках країн світу та України : монографія. Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2011. 392 с.
5. Кісь Р. Свобода і рух смислів / НАНУ, Інститут народознавства. Львів, 2019. 384 с.
6. Кримський С. Під сигнатурою Софії. К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. 367 с.
7. Лютий Т. Культура припад і спротиву. К. : Темпора, 2020. 576 с.
8. Тагор Р. Релігія Людини : лекції Гібберта. Львів : Видавництво “Апріорі”, 2022. 160 с.
9. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство, сила. К. : Акта, 2003. 560 с.
10. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. 242 с.

REFERENCES

1. Voroniuk O. (2018), *Filosofia sakral'noho*, Vydavets' Marko Mel'nyk, K., 256 s.
2. Hal'chyns'kyj, A. S. (2013), *Politychna noekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan'*, Lybid', K., 470 s.
3. Enaf M. (2019), *Tsina istyny: dar, hroshi, filosofia, Dukh i litera*, K., 512 s.
4. Kyzym, M. O. and Matiushenko, I. Yu. (2011), *Perspektyvy rozvytku i komertsializatsii nanotekhnolohij v ekonomikakh krain svitu ta Ukrainy : monohrafiia*, VD “INZhEK”, Kh., 392 s.
5. Kis' R. (2019), *Svoboda i rukh smysliv / NANU, Instytut narodoznavstva*, L'viv, 384 s.
6. Kryms'kyj S. (2008), *Pid syhnaturou Sofii*, Vyd. dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”, K., 367 s.
7. Liutyj T. (2020), *Kul'tura prynad i sprotyvu*, Tempora, K., 576 s.
8. Tahor R. (2022), *Relihiia Liudyny : lektsii Hibberta*, Vydavnytstvo “Apriori”, L'viv, 160 s.
9. Toffler E. (2003), *Nova paradyhma vlady. Znannia, bahatstvo, syla*, Akta, K., 560 s.
10. Shumpeter, J. A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу*, Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”, K., 242 s.

Стаття надійшла до редакції 09 листопада 2022 року

УДК 658.8

Вознюк Т. К.,

voznjuk057@gmail.com,

к.е.н., завідувач кафедри фінансових, комерційно-технологічних дисциплін та готельно-ресторанного обслуговування, Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця

АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ У МАРКЕТИНГОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Дослідження торговельних операцій є необхідним для кожного підприємства, адже ринок збуту є середовищем і водночас тим явищем, яке спонукає науково-технічний розвиток держави, конкурентну боротьбу підприємств, потреби і вимоги споживачів до продукції. Перебування підприємства на ринку збуту характеризується тенденціями й обсягами приросту виробництва товарної продукції. Метою даного дослідження є розкриття та обґрунтування аналізу товарної продукції з урахуванням тенденцій і приростів на підприємстві за умови перебування на ринку збуту в державі. Саме аналіз товарної продукції показує ступінь виконання плану за місяць і наростаючим підсумком – за рік, який формується маркетинговою службою підприємства. Даний план складається на основі тих змін, процесів і явищ, які відбуваються на ринку збуту в державі. Для досягнення поставленої мети у статті використані методи дослідження, а саме: метод порівняння для визначення ступеня фактичного виконання плану за кожен місяць; метод декомпозиції, призначений для дослідження впливу удосконалень науково-технічного рівня виробничого процесу на підприємстві; метод індукції та дедукції – для визначення одиничних і загальних показників, які визначають вплив удосконалень науково-технічного рівня на приріст обсягів виробництва товарної продукції. Науковою новизною статті є обґрунтування того, що аналіз товарної продукції визначає необхідність коригування планів на подальші місяці з метою забезпечення своєчасного виконання замовлень від покупців і укладених договорів. Також науковою новизною є класифіковані заходи науково-технічного рівня, за якими підприємство забезпечує собі приріст обсягу виробництва товарної продукції. Отже, аналіз товарної продукції за умови врахування дослідження впливу удосконалень науково-технічного рівня виробничого процесу на підприємстві є важливою оціночною процедурою для маркетингу. Адже встановлюються подальші заходи щодо покращення існуючого становища на ринку, зокрема – причини невиконання плану, особливо організаційно-технічного характеру.

Ключові слова: товарна продукція, ринок збуту, виробництво, показники, аналіз, приріст продукції.

Voznyuk T. K.,

voznjuk057@gmail.com,

Ph.D, Head of the Department of Financial, Commercial and Technological Disciplines and Hotel&Restaurant Service, Vinnytsya Cooperative Institute, Vinnytsya

COMMODITY GOODS ANALYSIS IN THE MARKETING RESEARCH OF THE COMPANY

Abstract. The research of trade operations is necessary for every enterprise, because the sales market is the environment and at the same time the phenomenon that drives the scientific and technical development of the state, the competitive struggle of enterprises, the needs and requirements of consumers for products. The presence of the enterprise in the sales market is characterized by trends and volumes of increase in the production of commodity products. The purpose of this study is to reveal and substantiate the analysis of commodity products, taking into account trends and growth at the enterprise, provided that it is on the sales market in the state. It is the analysis of commodity products that shows the degree of implementation of the plan for a month and cumulatively for a year, which is formed by the marketing department of the enterprise. This plan is based on those changes, processes and phenomena that occur in the sales market in the state. To achieve the goal, we used the following research methods in the article, namely: the comparison method to determine the degree of actual implementation of the plan for each month; the decomposition method, intended for researching the impact of improvements in the scientific and technical level of the production process at the enterprise; the method of induction and deduction - to determine single and general indicators, which determine the impact of improvements at the scientific and technical level on the increase in the volume of production of commodity products. The scientific novelty of the article is the substantiation that the analysis of commodity products determines the need to adjust plans for the following months in order to ensure timely fulfillment of orders from buyers and concluded contracts. Scientific novelty is also the classified measures of the scientific and technical level, by which the enterprise provides itself with an increase in the volume of production of marketable goods. Therefore, the analysis of commercial products, taking into account the study of the impact of

improvements in the scientific and technical level of the production process at the enterprise, is an important evaluation procedure for marketing. After all, further measures are established to improve the existing situation on the market, in particular, the reasons for non-fulfillment of the plan, especially of an organizational and technical nature.

JEL Classification: D24, M31

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-10>

Постановка проблеми. Ринок збуту – це те середовище, де здійснюються торгові операції й взаємовідносини між виробниками і покупцями. На сучасному етапі розвитку економіки держав відбуваються глобалізаційні перетворення разом із стрімкими темпами науково-технічного прогресу, які істотно впливають на ринкові відносини. Тому серед маркетологів постають завдання враховувати темпи науково-технічного прогресу, співставляючи їх із можливостями підприємства. Для цього застосовується аналіз товарної продукції підприємства, що призначений для виявлення можливостей виробляти не лише необхідні обсяги продукції для досягнення потрібних результатів, але і для визначення ступеня адаптації до умов сьогодення, які є на ринку товарів і послуг. І це дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До наукових досліджень, які стосуються ринку збуту, слід віднести праці Л. В. Балабанової, Н. П. Гончарової, Г. В. Осовської, В. Ф. Палія, П. Г. Перерви, В. Ю. Святненка, Л. П. Суздальцевої, В. В. Холода та ін. Але, разом з тим, необхідно більш детально дослідити вплив на обсяги реалізації товарної продукції таких процесів, як фактичне виконання плану, удосконалення науково-технічного рівня, трудомісткість та ін.

Постановка завдання полягає у розкритті та обґрунтуванні аналізу товарної продукції для виявлення тенденцій та приростів обсягу виробництва

продукції на підприємстві, на які впливають сучасні умови ринку збуту в державі. А до таких умов ринку збуту для проведення аналізу товарної продукції відноситься діяльність підприємства за рахунок удосконалень науково-технічних заходів, організації виробничих процесів, впливу причин зовнішнього і внутрішнього середовища тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз товарної продукції має основне значення при складанні виробничої програми підприємства, оскільки саме товарна продукція визначає кінцевий результат за обсягами виробництва і реалізації продукції, ступеня виконання умов договорів, укладених замовниками, і на основі цього – плану поставок.

Аналіз товарної продукції проводиться щомісячно поряд із оцінкою ступеня виконання плану за місяць і наростаючим підсумком – за рік. Тобто визначають співвідношення досягнутого рівня випуску товарної продукції плановим завданням, де оцінюють необхідність коригування планів на подальші місяці з метою забезпечення своєчасного виконання замовлень від покупців і укладених договорів [1, с. 58].

Методика цього аналізу наведена у табл. 1. Також за аналогічною методикою проводять такий аналіз окремо в розрізі структурних підрозділів підприємства, зокрема - цехів.

Таблиця 1

Аналіз товарної продукції підприємства

Період	За минулий період (рік), тис. грн	За планом, тис. грн		Фактично, тис. грн		Темпи росту, %		
		на поточний (звітний) період (рік)	наростаючим підсумком від початку періоду (року)	за поточний (звітний) період (рік)	наростаючим підсумком від початку періоду (року)	за минулий період (рік)	до плану за поточний (звітний) період	до плану від початку періоду (року)
1	2	3	4	5	6	$7 = \text{гр. 5} / \text{гр. 2} \cdot 100$	$8 = \text{гр. 5} : \text{гр. 3} \cdot 100$	$9 = \text{гр. 6} : \text{гр. 4} \cdot 100$
Січень	14 285	14 685	14 685	14 012	14 012	98,09	95,42	95,42
Лютий	14 280	15 030	29 715	14 315	28 327	100,25	95,24	95,33
Березень	14 435	15 165	44 880	15 056	43 383	104,30	99,28	96,66
та ін. ...								
Всього за рік	172 400	180 230	180 230	183 295	183 295	106,3	101,7	101,7

Дані таблиці 1 свідчать про те, що планові завдання I кварталу є невиконаними, тому що в січні було зменшено виробництво товарної продукції в порівнянні з планом на 673 тис. грн (14 012-14 685), а в лютому - на 715 тис. грн (14 315-15 030).

Хоча це є звичайною і поширеною практикою, але даний аналіз формує подальші заходи щодо покращення існуючого становища на ринку, зокрема – причини невиконання плану, особливо організаційно-технічного характеру.

Після проведеного аналізу надалі визначається вплив удосконалень науково-технічного рівня виробничого процесу на підприємстві. Це також є складовою методикою такого аналізу. Але тут найбільше значення полягає у збільшенні обсягів виробництва і реалізації товарної продукції, що досягається за рахунок наступних заходів [2, с. 23-30]:

- у результаті проведення технічного переозброєння і реконструкції виробничих потужностей;

- впровадження нових прогресивних видів технологічного обладнання і передових досконалих процесів;

- застосування нових, більш сучасних механізмів та інструментів для підвищення ефективності і продуктивності роботи працівників;

- модернізації і поліпшення діючих видів технологічного обладнання та ін.

Приріст продукції отриманий за рахунок впровадження науково-технічних заходів, зумовлений високою продуктивністю введених у експлуатацію верстатів і технологічних процесів або “розшивкою” вузьких місць у ланцюгах технологічних процесів. Приріст продукції визначається за такою формулою:

$$\Delta Q_{m1} = \sum_{i=1}^m (D_{i1} - D_{i0}) \cdot P_i \cdot (n_{\phi} - n_{nl}), \quad (1)$$

де m – обсяг виробів, які випускаються у кожному цеху, шт.;

D_{i1} і D_{i0} – продуктивність цеху (дільниці, технологічного обладнання) по випуску i -х виробів до і після проведення заходу, шт.;

P_i – оптова ціна i -го виробу, грн;

n_{ϕ} і n_{nl} – період роботи цеху (дільниці, технологічного обладнання) після проведення заходу - відповідно фактичний і плановий, год. за 1 день.

Такий взаємозв'язок існує за умови, що плани виробництва продукції базуються на планах науково-технічного розвитку підприємства, повністю враховуючи їх результати. Тому аналіз припускає і оцінку дійсності самого плану виробництва та повноти відображення у ньому всіх заходів плану науково-технічного розвитку [3-5].

Заходи щодо науково-технічного розвитку можуть бути спрямовані не тільки на збільшення обсягу виробництва продукції, але і на її удосконалення (покращення техніко-економічних характеристик продукції), що є важливим завданням сучасного виробничого процесу. В цьому випадку додатковий приріст обсягів виробництва товарної

продукції за рахунок підвищення її якості визначається за формулою:

$$\Delta Q_{m2} = \sum_{i=1}^m p_i \cdot q_i \cdot (\alpha_{\phi} - \alpha_{nl}), \quad (2)$$

де p_i – націнка до оптової ціни на i -тий виріб, грн;

q_i – обсяг виробництва продукції i -го виду підвищеної якості, шт.;

α_{ϕ} і α_{nl} – термін випуску виробів підвищеної якості - відповідно фактичний і плановий, год.

Вплив удосконалення організації виробничих процесів на обсяг виробництва продукції аналізується у двох аспектах.

Перший аспект пов'язаний із удосконаленням конструкторської, технічної і технологічної підготовки виробничих процесів, впровадженням прогресивних методів і прийомів праці, удосконаленням внутрішньовиробничих зв'язків у структурних підрозділах та між ними і т.д. Економічним результатом цих заходів є зниження трудомісткості виготовлення продукції, особливо за рахунок зниження підготовчо-заклучного і допоміжного часу на виробництво продукції. І тоді приріст продукції за рахунок удосконалення організації виробничих процесів на підприємстві визначається за формулою:

$$\Delta Q_{m3} = \sum_{i=1}^m \left(\frac{T_{nl}}{t_{i1}} - \frac{T_{nl}}{t_{i0}} \right) \cdot P_i \cdot (n_{\phi} - n_{nl}), \quad (3)$$

де T_{nl} – плановий фонд часу на виготовлення i -тих виробів у цеху (дільниці, технологічного обладнання), год.;

t_{i1} і t_{i0} – трудомісткість виготовлення i -тих виробів до і після впровадження заходу, нормо-год.

Другий аспект – упорядкованість матеріально-технічного постачання, своєчасне забезпечення кожного виробничого процесу інструментами, оснащенням і приладдям (наприклад, прес-форми), своєчасне та якісне проведення ремонтних робіт і робіт щодо обслуговування технологічного обладнання, ефективне розміщення персоналу – для досягнення максимального завантаження виробничих потужностей і трудових ресурсів. Ці організаційні заходи відображаються у скороченні цілозмінних і внутрішньозмінних простоїв, у збільшенні за рахунок такого обсягу виробництва продукції. І тоді приріст продукції за рахунок скорочення цих простоїв визначається за формулою:

$$\Delta Q_{m4} = T_{\phi} \cdot D_{\phi,i} \cdot P_i; \quad (4)$$

$$\Delta Q'_{m4} = T_{\phi\phi} \cdot D_{\phi\phi,i} \cdot P_i; \quad (5)$$

де T_{ϕ} , $T_{\phi\phi}$ – цілозмінні і внутрішньозмінні простой цеху (дільниці, технологічного обладнання), дн. або год.;

$D_{\phi,i}$, $D_{\phi\phi,i}$ – денна і годинна продуктивність цеху (дільниці, технологічного обладнання) щодо випуску i -тих виробів, шт.

Таблиця 2

Аналіз виробництва товарної продукції за умови удосконалень науково-технічного рівня на підприємстві

Показники	Умовні позначення	Минулий період	Звітний період	Відхилення (+, -)
Приріст обсягу товарної продукції, отриманий за рахунок впровадження науково-технічних заходів, шт.	ΔQ_{m1}	84,00	275,20	191,2
Приріст обсягу товарної продукції за рахунок підвищення її якості, шт.	ΔQ_{m2}	7933,33	22142,54	14209,21
Приріст обсягу товарної продукції за рахунок удосконалення організації виробничих процесів на підприємстві, шт.	ΔQ_{m3}	0,05	0,22	0,17
Приріст обсягу товарної продукції за рахунок скорочення цілозмінних простоїв, шт.	ΔQ_{m4}	140,84	208,69	67,84
Приріст обсягу товарної продукції за рахунок скорочення внутрішньозмінних простоїв, шт.	$\Delta Q'_{m4}$	599760,00	710923,24	111163,24
Приріст обсягу товарної продукції, вироблений за рахунок впливу зовнішніх причин на виробничий процес, шт.	ΔQ_{m5}	1165,71	158,16	-1007,55
Приріст обсягу товарної продукції, вироблений за рахунок впливу внутрішніх причин на виробничий процес, шт.	ΔQ_{m6}	169635,71	169850,22	214,51

Оцінка впливу на обсяг виробництва товарної продукції зовнішніх причин на виробничий процес включає у собі зміни у порівнянні з планом оптових цін на продукцію, тарифів на послуги, порушення діючого порядку ціноутворення та ін. І тоді обсяг товарної продукції, вироблений за рахунок впливу зовнішніх причин на виробничий процес, визначається за формулою:

$$\Delta Q_{m5} = (P_{i,\phi} - P_{i,пл}) \cdot q_{i,\phi}, \quad (6)$$

де $P_{i,\phi}$ і $P_{i,пл}$ – оптова ціна i -го виробу за планом і фактично, грн;

$q_{i,\phi}$ – фактичний обсяг виробництва i -тої продукції, шт.

Оцінка впливу на обсяг виробництва товарної продукції внутрішніх причин включає у собі ті, які пов'язані зі структурними зрушеннями у складниках продукції, а саме: з порушенням планової структури продукції стосовно матеріаломісткості, трудомісткості і рентабельності. І тоді зміни обсягу товарної продукції під впливом структурних зрушень визначаються за формулою:

$$\Delta Q_{m6} = Q_{m,пл} \cdot \frac{(k_u - k_{нз})}{100}, \quad (7)$$

де $Q_{m,пл}$ – плановий обсяг товарної продукції, грн;

k_u і $k_{нз}$ – виконання плану щодо обсягу товарної продукції, розрахованого відповідно в оптових цінах і у нормо-годинах, %.

Натомість результати проведеного аналізу товарної продукції за умови удосконалень науково-технічного рівня виробничого процесу на підприємстві відображені у таблиці 2 [4, с. 14-16].

Даний аналіз, розрахунки якого наведені у таблиці 2, свідчить про заходи і причини, які впливають на приріст обсягу виробництва товарної продукції, за рахунок чого досягається значний економічний ефект [8, с. 70]. У зв'язку із впровадженням заходів підприємство удосконалює свою діяльність через застосування нових методів і розробок, зниження реклаमाцій, зменшення непродуктивних витрат і затрат, гармонізацію операцій.

Підприємство під час маркетингових досліджень обов'язково враховує зовнішні і внутрішні причини, які впливають на виробництво товарної продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Аналіз товарної продукції, який є обов'язковим для кожного підприємства, визначає не лише обсяги її виробництва, але і тенденції та динаміки їх зростання. У цьому аналізі виявляється ступінь виконання плану за місяць і наростаючим підсумком – за рік, який проводиться у цілому по підприємству і за окремими цехами. Оскільки саме товарна продукція вимірює кінцевий результат діяльності підприємства, то такий аналіз формує передумови для пошуку резервів і розкриття збутового потенціалу.

У цій статті найбільш рекомендованою є методика аналізу виробництва товарної продукції за умови удосконалень науково-технічного рівня, що дозволить маркетинговій службі підприємства виявляти можливості й тенденції досягнення приросту. Такий аналіз вказує підприємству на те, яким чином збільшуються обсяги виробництва товарної продукції, коли удосконалюється і поліпшується виробничий процес.

Отже, аналіз товарної продукції в практичній діяльності підприємств є основою виявлення маркетингових резервів, використання яких дозволить фірмам зміцнити свої ринкові позиції, покращити обслуговування споживачів, розробляти стратегічні заходи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Святненко В. Ю. Промисловий маркетинг : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2001. 264 с.
2. Осовська Г. В., Осовський О. А. Ефективність маркетингових комунікацій у системі управління діяльністю підприємства. *АгроСвіт*. 2012. № 22. С. 12-17.
3. Балабанова Л. В., Холод В. В., Балабанова І. В. Маркетинг підприємства : навч. посіб. для студ.

ВНЗ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Ін-т економіки і управління, Каф. маркетингового менеджменту. Київ : ЦУЛ, 2018. 612 с.

4. Дарчук В. Г. Аналіз та планування маркетингової діяльності : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2019. 146 с.

5. Липчук В. В. Маркетинговий аналіз : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2007. 216 с.

6. Сенишин О. С., Кривешко О. В. Маркетинг : навч. посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 347 с.

7. Ткаченко О. В. Роль маркетингу в підвищенні ефективності діяльності підприємств галузі птахівництва. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2011. № 2. С. 66-71.

8. Штефаніч Д., Братко О., Дячун О., Лагоцька Н., Окрепкий Р. Маркетинговий аналіз / За ред. д.е.н., професора Д.А. Штефаніча. Тернопіль : Економічна думка, 2011. 267 с.

REFERENCES

1. Svyatnenko, V. Yu. (2001), *Promyslovyi marketing: navchalnyi posibnyk*, MAUP, Kyiv, 264 s.

2. Osovska, G. V. and Osovskiy, O. A. (2012), *Efektivnist marketingovyh komunikatsiy u systemi upravlinnya diyalnistyu pidpriemstva*, *AgroSvit*, № 22, s. 12-17.

3. Balabanova, L. V., Holod, V. V. and Balabanova, I. V. (2018), *Marketing pidpriemstva : navchalnyi posibnyk dlya studentiv VNZ; Donetskyi natsionalnyi universytet ekonomiky i torgivli imeni Myhayla Tugan-Baranovskogo*, Instytut ekonomiky i upravlinnya, Kafedra marketingovogo menedjmentu, Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, 612 s.

4. Darchuk, V. G. (2019), *Aniliz ta planuvannya marketingovoyi diyalnosti : navchalnyi posibnyk*, DUT, Kyiv, 146 s.

5. Lypchuk, V. V. (2007), *Marketingovyi aniliz : navchalnyi posibnyk*, Akademvydav, Kyiv, 216 s.

6. Senyshyn, O. S. and Kryveshko, O. V. (2020), *Marketing: navchalnyi posibnyk*, Lvivskyi natsionalnyi universytet imen Ivana Franka, Lviv, 347 s.

7. Tkachenko, O. V. (2011), *Rol marketingu v pidvytchenni efektyvnosti diyalnistyu pidpriemstv galuzi ptahivnytstva*, *Regionalna biznes-ekonomika ta upravlinnya*, № 2, s. 66-71.

8. Shtefanych D., Bratko O., Dyachun O., Lagotska N. and Okrepkyi R. (2011), *Marketingovyi aniliz / Za redaktsiyeyu d.e.n., profesora D.A. Shtefanycha*, *Ekonomichna dumka*, Ternopil, 267 s.

Стаття надійшла до редакції 04 листопада 2022 року

УДК [658.85:338.1](477)

Шиндировський І. М.,

igor_muk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5632-7163,

Researcher ID: F-8521-2019,

к. е. н., доц., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ТОРГОВЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СУЧАСНОГО СТАНУ

***Анотація.** Торговельне підприємництво можна трактувати як вид господарської діяльності, що здійснює товарообмін та обслуговування покупців, а також інші операції, які забезпечують продаж товарів. Велике значення воно має у становленні конкурентного середовища в економіці, налаштуванні національної економіки на ринкові рейки, здійсненні соціальних функцій у суспільстві, адже доводить товари до кінцевого споживача. Завдяки діяльності суб'єктів господарювання у цьому секторі формується значна частка доданої вартості, створюються нові робочі місця, зростає зайнятість населення. Традиційна для нашої країни проблема збалансування виробництва і споживання вирішується в значній мірі завдяки торговельному підприємству. Забезпечення ефективності здійснення торговельного підприємництва вимагає адекватної реакції на зміни впливу чинників зовнішнього середовища, правильного оцінювання позитивних і негативних тенденцій у власній галузі, діяльності конкурентів. У статті досліджено сучасний стан торговельного підприємництва. Розглянуто суб'єктний склад оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, чисельність зайнятого населення у цій сфері. Проаналізовано обсяги реалізованої продукції та результативність діяльності таких суб'єктів господарювання. Розглянуто фактори, що впливають на стан вітчизняної організованої торгівлі. Досліджуються проблеми внутрішньої торгівлі спричинені повномасштабною війною, яку розв'язала в Україні Російська Федерація. Визначено, що підприємницькі структури в торгівлі стикнулися зі складними завданнями, такими як безпека персоналу і клієнтів, відновлення зруйнованих магазинів та складів, зміна логістичних ланцюжків, формування нових каналів постачання тощо. За результатами дослідження зроблено висновок про необхідність підтримки суб'єктів господарювання галузі з боку центральної і місцевої влади, в напрямку подальшого спрощення умов торгівлі, забезпеченні роботи самих торговельних об'єктів, допомоги в налагодженні логістики, наданні відстрочки від призову працівникам торгівлі.*

Ключові слова: логістичні ланцюги, оптова торгівля, роздрібна торгівля, торговельне підприємництво, суб'єкт господарювання.

Shyndyrovskiy I. M.,

igor_muk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5632-7163,

Researcher ID: F-8521-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv.

TRADING ENTREPRENEURSHIP AND FEATURES OF ITS CURRENT STATE

***Abstract.** Trading entrepreneurship can be interpreted as a type of economic activity that carries out commodity exchange and customer service, as well as other operations that ensure the sale of goods. It is of great importance in creating a competitive environment in the economy, adjusting the national economy to market rails, and performing social functions in society, because it brings goods to the final consumer. Thanks to the activities of business entities in this sector, a significant share of added value is formed, new jobs are created, and employment of the population increases. The problem of balancing production and consumption, traditional for our country, is largely solved thanks to trading entrepreneurship. Ensuring the effectiveness of trading entrepreneurship requires an adequate response to changes in the influence of external environmental factors, an accurate assessment of positive and negative trends in one's own industry, and the activities of competitors. The article examines the current state of trading entrepreneurship. The subject structure of wholesale and retail trade was considered; repair of motor vehicles and motorcycles, the number of people employed in this field. The volumes of sold products and the effectiveness of the activities of such business entities were analyzed. Factors affecting the state of domestic organized trade are considered. The problems of internal trade caused by the full-scale war unleashed in Ukraine by the Russian Federation are investigated. It was determined that business structures in trade faced difficult tasks, such as the safety of staff and customers, restoration of destroyed*

stores and warehouses, change of logistics chains, formation of new supply channels, etc. Based on the results of the study, a conclusion was made about the need for central and local authorities to support the business entities of the industry, in the direction of further simplifying trade conditions, ensuring the operation of the trade facilities themselves, assistance in setting up logistics, and providing trade employees with a deferment from the army draft.

Key words: logistics chains, wholesale trade, retail trade, trading entrepreneurship, business entity.

JEL Classification: D21, L81, L62, O24, M21

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-11>

Постановка проблеми. Реалії сьогодення стали непростим випробуванням для економіки загалом та торговельної галузі зокрема. Повномасштабна війна на території країни, руйнація об'єктів торгівлі та інфраструктури, втрата значної частини трудових ресурсів, наслідки пандемії, невизначеність зовнішнього середовища, спричинена загальною турбулентністю світової економіки, створили суттєві виклики як на макrorівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання.

Перемога у війні і перспектива відбудови країни та її економіки у післявоєнний період у значній мірі залежить від швидкого відновлення та якісної роботи торговельної галузі, яка безпосередньо пов'язана з конкретними споживачами, їх попитом, поведінкою на ринку. Ефективне функціонування торговельної галузі позитивно впливає на зниження соціальної напруги в суспільстві і у зв'язку з цим набуває пріоритетного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує достатньо публікацій, що присвячені аналізу тенденцій торговельного підприємництва. Вагомий внесок належить роботам Андрійчука В. Г., Антонюка Я. М., Аполія В. В., Виноградської А. М., Лігоненко Л. О. та інших. У своїх дослідженнях вищезазначені автори здійснювали аналіз обсягів та структури внутрішньої торгівлі, факторів, які впливають на динаміку ринку. Проте активний розвиток торговельного підприємництва потребує постійного дослідження сучасної структури торговельного підприємництва, особливостей здійснення окремих видів такої діяльності, тенденцій його розвитку. Вони потребують уточнення і подальшого розвитку.

У даний час потік інформації з проблем торговельного підприємництва дуже обмежено подається у матеріалах державної статистики України, тому результати досліджень недержавних організацій, фахівців мають науково-практичне значення для визначення орієнтирів розвитку вітчизняного підприємництва в торгівлі та узагальнення роботи діючих сучасних форм такої діяльності.

Постановка завдання. З погляду на зазначене вище основною метою статті є дослідження теоретичних і практичних проблем розвитку внутрішньої торгівлі, а також сучасних тенденцій трансформації галузі в умовах війни з Російською Федерацією.

Важливим для цього є дослідження впливу на розвиток торговельного підприємництва макроекономічних, галузевих та політичних факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельне підприємництво включає господарську діяльність суб'єктів господарювання в сфері оптової та роздрібною торгівлі. Відповідно до Класифікації видів економічної діяльності така діяльність концентрується переважно в секції G "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів".

Дана секція є однією з наймасовіших за чисельністю суб'єктів господарювання і зайнятих працівників. У 2021 році ця сфера діяльності нараховувала 777419 суб'єктів господарювання, або 39,7% загальної кількості по економіці країни (на кінець 2021 року в народному господарстві нараховувалось 1956320 суб'єктів) (табл. 1) [4].

Проведені дослідження показують, що протягом 2020 і 2021 років простежується тенденція зниження чисельності суб'єктів господарювання у внутрішній торгівлі. Станом на кінець 2021 року їх кількість склала 777419 одиниць, що є найнижчим показником за весь аналізований період.

Досліджуючи чисельність суб'єктів господарювання в розрізі окремих розділів торговельної галузі, можна зробити висновок, що порівняно з 2017 роком кількість суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів у наступних роках суттєво знизилася. Таке падіння вдалося зупинити в 2019 і 2020 роках, однак у наступному році тенденція щодо зниження також спостерігається (табл. 1).

Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт є найменш чисельною за суб'єктним складом. Однак лише вона демонструє позитивну тенденцію щодо зростання чисельності суб'єктів господарювання в порівнянні з 2017 роком. І за період 2017-2021 років їх питома вага в загальній чисельності суб'єктів секції G зросла з 6,6% до 7,3%.

Найбільше суб'єктів господарювання секції G провадить свою діяльність у роздрібній торгівлі (не враховуючи торгівлю мотоциклами та автотранспортними засобами). В 2021 році у роздрібній торгівлі функціонувало 557446 суб'єктів господарської діяльності, або 71,7% загалом по галузі (табл. 1).

Кількість суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за видами діяльності у 2017-2021 рр.

Розділи КВЕД	Значення показників у році				
	2017	2018	2019	2020	2021
1. Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт, од.	54994	56107	58287	58959	56938
У відсотках до загального показника, %	6,6	6,9	7,0	7,1	7,3
2. Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	172829	173731	184043	173906	163035
У відсотках до загального показника, %	20,6	21,2	22,1	21,1	21,0
3. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	609974	588379	591829	593264	557446
У відсотках до загального показника, %	72,8	71,9	70,9	71,8	71,7
4. Усього, од.	837797	818217	834159	826129	777419
У відсотках до загального показника, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Побудовано автором на основі даних [4]

Порівняно з попереднім роком кількість суб'єктів у роздрібній торгівлі знизилася на 35818 одиниць, що аналогічно попередньому розділу стало найнижчим показником за аналізований період. Порівняно з 2017 роком питома вага роздрібної торгівлі в галузі знизилася з 72,8% до 71,7% або на 1,1%.

Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, протягом 2017-2020 років характеризується більш-менш стабільним числом суб'єктів господарювання. Однак у 2021 році їх чисельність знизилась на 10871 одиницю в порівнянні з попереднім роком і склала 163035 суб'єктів.

Серед суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів переважають фізичні особи-підприємці, яких у 2021 році нараховувалось 680381, що складає 87,5% загальної їх чисельності. В цілому по економіці країни господарську діяльність здійснювало 1585414 фізичних осіб-підприємців, що складає 81,0% загальної кількості [4].

Необхідно відзначити, що суб'єктів торговельного підприємництва могло б бути більше, оскільки існує низка інших видів діяльності, які досить близькі до торгівлі, але Класифікація видів економічної діяльності відносить їх до інших видів діяльності. Це стосується:

- продажу фермерами власно вирощеної сільськогосподарської продукції (розділ 01 КВЕД);

- продажу товарів власного виробництва, які класифікують у межах виробничого процесу (розділи 10-32 КВЕД);

- продажу готової їжі та напоїв для споживання в приміщеннях або "на винос" (розділ 56 КВЕД);

- надання в оренду товарів особистого вжитку переважно населенню (група 77.2 КВЕД);

- надання в оренду та прокату товарів (розділ 77 КВЕД);

- фасування твердих товарів і розливу в ємності рідких або газоподібних товарів, у т.ч. їх змішування та очищення (фільтрування) для інших осіб (група 82.92 КВЕД).

В оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів здійснюють свою діяльність переважно суб'єкти малого підприємництва (в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України). Таких суб'єктів на кінець 2021 року нараховувалось 773845 одиниць (юридичних і фізичних осіб), що складає 99,6% загальної їх чисельності (табл. 2).

Суб'єктів мікропідприємництва в торгівлі (у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України) на аналогічну дату нараховувалось 758939, або 97,6% загальної чисельності.

Таблиця 2

Кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за видами діяльності у 2021 році

Розділи КВЕД	Суб'єкти великого підприємництва		Суб'єкти середнього підприємництва		Суб'єкти малого підприємництва	
	од.	%	од.	%	од.	%
1. Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт, од.	13	0,0	277	0,5	56648	99,5
2. Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	98	0,0	2220	1,4	160717	98,6
3. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	71	0,0	895	0,2	556480	99,8
4. Усього, од.	182	0,0	3392	0,4	773845	99,6

* Побудовано автором на основі даних [4]

Суб'єкти середнього підприємництва (у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) від 50 до 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності еквівалентний сумі від 10 до 50 мільйонів євро, визначеній за середньорічним курсом Національного банку України) були представлені 3392 суб'єктами господарювання, що складало 0,4% загальної чисельності.

Кількість діючих суб'єктів великого підприємництва в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів на кінець 2021 року склала лише 182 одиниці, з яких 98 функціонує в оптовій торгівлі, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами.

Необхідно зазначити, що подібна ситуація спостерігається і в інших галузях народного

господарства, де домінують суб'єкти малого підприємництва, що викликає певний сумнів у правильності визначення в нашому законодавстві поняття малого, середнього і великого підприємництва. Адже до нього прив'язана державна підтримка малого і середнього підприємництва, що значно послаблює її можливості.

Кількість зайнятих працівників в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів у 2021 році склала 2337383 особи, або 25,8% загальної чисельності по народному господарству (на кінець 2021 року нараховувалось 9056059 зайнятих працівників) [4].

Таблиця 3

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за видами діяльності у 2017-2021 рр.

Розділи КВЕД	Значення показників у році				
	2017	2018	2019	2020	2021
1. Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт, од.	139188	150561	155018	151640	150791
У відсотках до загального показника, %	6,2	6,4	6,5	6,5	6,5
2. Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	674765	699035	721013	694646	696541
У відсотках до загального показника, %	30,4	29,7	30,2	29,5	29,8
3. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, од.	1409163	1506020	1509252	1507192	1490051
У відсотках до загального показника, %	63,4	63,9	63,3	64,0	63,7
4. Усього, од.	2223116	2355616	2385283	2353478	2337383
У відсотках до загального показника, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Побудовано автором на основі даних [4]

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за видами діяльності у 2017-2021 рр.

Розділи КВЕД	Значення показників у році				
	2017	2018	2019	2020	2021
1. Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт, млн грн	221332,5	242058,2	269048,6	294368,0	379884,5
У відсотках до загального показника, %	6,6	5,8	6,2	6,6	6,3
2. Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, млн грн	2413630,7	2969688,4	3054374,8	3079652,4	4164130,4
У відсотках до загального показника, %	72,0	72,3	70,3	68,1	69,5
3. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, млн грн	716222,7	898347,8	1022427,7	1145504,3	1450834,6
У відсотках до загального показника, %	21,4	21,9	23,5	25,3	24,2
4. Усього, млн грн	3351185,9	4110094,3	4345851,2	4519524,7	5994849,5
У відсотках до загального показника, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Побудовано автором на основі даних [4]

Кількість зайнятих осіб у суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2017-2019 років збільшувалася. Протягом 2020 і 2021 років спостерігається тенденція до зниження. Аналогічна ситуація і в розрізі окремих розділів (табл. 3).

Найчисельнішою за кількістю зайнятих осіб є роздрібна торгівля без торгівлі автотранспортом, мотоциклами, їх ремонту. Кількість зайнятих у цій сфері в 2021 році склала 1490051 особу, або 63,7% загальної чисельності по галузі.

Значний вклад вносять суб'єкти господарювання оптової та роздрібною торгівлі (включаючи ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів) в обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг). У 2021 році такі види діяльності забезпечили 5994849,5 млн грн реалізованої продукції з 15240051,1 млн грн у цілому по економіці, що складає 39,3% [4].

Як показують дані табл. 4, обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів щорічно зростають як у цілому по секції, так і в розрізі окремих видів діяльності. Така тенденція є стійкою.

Звертає на себе увагу той факт, що за період 2017-2021 років роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами,

наростила свою питому вагу в обсягах реалізованої продукції секції G з 21,4% до 24,2%.

Торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, включаючи їх ремонт, складає лише 6,3% в 2021 році в обсягах реалізації продукції (робіт, послуг) секції G.

За твердженням головного редактора журналу "ТОП-100. Рейтинги найбільших" М. Біроваша торгівля є однією з найбільш "антикризових" галузей у країні [10]. Попри пандемію та карантин, торгівля входила у п'ятірку найбільш прибуткових галузей економіки України.

За період 2017-2020 років як у цілому по галузі, так і у розрізі окремих видів діяльності результативність господарювання підприємств в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів була позитивною. У 2020 році підприємства оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів забезпечили 25881,4 млн грн прибутків, що склало 38,0% загального показника по економіці [4]. Прибуток галузі цього року більш як у 4 рази менший від попереднього.

У 2020 році 74,1% підприємств галузі працювало прибутково. Традиційно найприбутковішою є оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами.

Чистий прибуток (збиток) підприємств в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за видами діяльності у 2017-2020 рр.

Показники	Значення показників у році			
	2017	2018	2019	2020
1. Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт, млн грн	4475,0	6528,1	7344,1	3963,3
Відсоток підприємств, які одержали прибуток, %	73,1	75,5	75,1	73,0
2. Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, млн грн	17945,2	53333,2	81839,8	20349,1
Відсоток підприємств, які одержали прибуток, %	75,0	77,1	77,1	74,4
3. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, млн грн	3454,0	8948,4	19377,6	1569,0
Відсоток підприємств, які одержали прибуток, %	75,6	77,0	76,3	73,4
4. Усього, млн грн	25874,2	68809,8	108561,5	25881,4
Відсоток підприємств, які одержали прибуток, %	74,9	76,9	76,8	74,1

* Побудовано автором на основі даних [4]

Повномасштабна війна в Україні, яку принесла в нашу країну Російська Федерація, негативно відобразилась як на економіці держави, так і умовах діяльності суб'єктів внутрішньої торгівлі. Асоціація ритейлерів України та Українська рада торгових центрів підрахували, що скорочення товарообігу за перші місяці війни в роздрібній торгівлі становило 75% від довоєнного рівня. Станом на червень 2022 року, майже через три місяці від початку війни, 10 найбільших торговельних мереж галузі закрили близько 300 своїх супермаркетів. Загальна сума збитків, завданих торговельним мережам російським вторгненням, сягнула 50,7 млрд грн [10].

Внаслідок бойових дій суттєво зменшилося споживання, оскільки велика частина потенційних покупців виїхала за кордон, а ті, хто залишилися, – почали економити. Зменшилась купівельна спроможність споживачів. Негативно на торговельну галузь впливає інфляція (за прогнозами Національного банку України, до кінця 2022 року вона перевищить 30%) та девальвація національної валюти.

Через війну організована торгівля стикнулася зі складними завданнями, такими як безпека персоналу і клієнтів, відновлення зруйнованих магазинів та складів, зміна логістичних ланцюжків і встановлення нових каналів постачання, переговори з орендодавцями щодо гнучких умов оренди тощо.

У районах бойових дій унаслідок обстрілів у прифронтових регіонах відбулося закриття чи руйнування роздрібних торговельних підприємств, складів та логістичних об'єктів. На окупованих територіях власники втратили контроль над об'єктами торгівлі.

Спостерігається скорочення робочого часу об'єктів торгівлі внаслідок запровадження комендантської години, відключень електроенергії, кардинальної економії енергоресурсів.

Через військові дії від моделі постачання товарів до магазинів через логістичні центри довелося частково відмовитися. Суб'єкти торговельного підприємництва в даний час все більше орієнтовані на локальні виробництва, які постачають свої товари безпосередньо до магазинів, обходячи стадію логістичних центрів.

Існують обмеження щодо асортименту та обсягів товарів у постачальників. Стали недоступні ті постачальники, які опинилися на території бойових дій чи в окупованих регіонах.

Вагомим чинником зміни експортно-імпортних операцій стала блокада українських портів. Тому в торгівлі виявилось проблемним отримання товарів, які традиційно надходили морським шляхом. Частково суб'єкти торговельної діяльності переключилися на порти Туреччини та Румунії. Довелося переорієнтуватися на доставку товарів автомобільним транспортом.

Торговельні підприємства відчули відтік персоналу через мобілізацію, евакуацію за кордон, міграцію у західні регіони.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Дослідження показують, що торговельна галузь займає значне місце в економіці і демонструвала в довоєнний період стійку тенденцію зростання. Організована торгівля активно трансформувалася упродовж усього періоду глобальних потрясінь – від часу пандемії до початку повномасштабної війни в Україні. Незважаючи на військові дії на території країни, суб'єкти господарювання зберегли більшість своїх активів – від торговельних площ до інфраструктури. Зруйновані логістичні маршрути змусили шукати альтернативні джерела поповнення асортименту товарів. Галузь стала не тільки на захисті продовольчого фронту, але й активно підтримує державу в такій складній ситуації. Торговельні підприємства виступили сво-

ерідними гуманітарними хабами для армії та цивільних українців. Однак і сама галузь потребує підтримки з боку центральної і місцевої влади, в напрямку подальшого спрощення умов торгівлі, забезпеченні роботи самих торговельних об'єктів, допомоги в налагодженні логістики, наданні відстрочки від призову працівникам торгівлі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Я. М., Шиндировський І. М. Тенденції розвитку ритейлу в Україні. *Підприємництво і торгівля* : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. Вип. 24. С. 22-30.
2. Асоціація ритейлерів України. Офіційний сайт. URL: <https://gau.ua/>.
3. Господарський кодекс України в редакції від 19.08.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15_
4. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.
5. ДСТУ 4303:2004 Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. URL: https://dnaop.com/html/61145/doc-4303_2004_
6. Класифікація видів економічної діяльності: ДК 009:2010 в редакції від 24.02.2020. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.zakon4.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10_
7. Статистичний щорічник України за 2021 рік / за ред. І. Є. Вернера. К. : Державна служба статистики України, 2022. 446 с.
8. ТОП-100. Рейтинги найбільших. Офіційний сайт. URL: <https://delo.ua/ru/top100/>.
9. Українська Рада Торгових Центрів. Офіційний сайт. URL: <https://www.ucsc.org.ua/>.
10. <https://hub.kyivstar.ua/news/czina-zmin-transformacziya-rozdribnoyi-torgivli-pid-chas-vijny>.

REFERENCES

1. Antoniuk, Ya. M. and Shyndyrov's'kyj, I. M. (2019), *Tendentsii rozvytku rytejlju v Ukraini, Pidprijemnytstvo i torhivlia* : zbirnyk naukovykh prats', Vydavnytstvo L'viv's'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, L'viv, vyp. 24, s. 22-30.
2. Asotsiatsiia ritejleriv Ukrainy. Ofitsijnyj sajt., available at: <https://rau.ua/>.
3. Hospodars'kyj kodeks Ukrainy v redaktsii vid 19.08.2022. Ofitsijnyj sajt Verkhovnoi Rady Ukrainy., available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsijnyj sajt., available at: www.ukrstat.gov.ua.
5. DSTU 4303:2004 Rozdribna ta optova torhivlia. Terminy ta vyznachennia poniat', available at: https://dnaop.com/html/61145/doc-4303_2004.
6. Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diial'nosti: DK 009:2010 v redaktsii vid 24.02.2020. Ofitsijnyj sajt Verkhovnoi Rady Ukrainy., available at: www.zakon4.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10.
7. Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2021 rik / za red. I. Ye. Vernerera (2022), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, K., 446 s.
8. TOP-100. Rejtynhy najbil'shykh. Ofitsijnyj sajt., available at: <https://delo.ua/ru/top100/>.
9. Ukrains'ka Rada Torhovykh Tsentriv. Ofitsijnyj sajt., available at: <https://www.ucsc.org.ua/>.
10. <https://hub.kyivstar.ua/news/czina-zmin-transformacziya-rozdribnoyi-torgivli-pid-chas-vijny>.

Стаття надійшла до редакції 11 листопада 2022 року

УДК 33.338.5

*Власюк Н. І.,
natalilty1706@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9463-5626,
Researcher ID: F-1812-2019,*

*к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНДЕКСУ СПОЖИВЧИХ ЦІН В УКРАЇНІ

***Анотація.** Всі діючі в економіці держави ціни взаємозалежні й утворюють систему, що перебуває в постійному розвитку під впливом значної кількості ринкових факторів. Система цін є сукупністю взаємозалежних і взаємообумовлених елементів, які дають змогу всім підприємницьким структурам нормально функціонувати та реалізовувати кінцеву продукцію чи надавати послуги з максимальною вигодою. Вона характеризується видами цін, характером взаємозв'язків і взаємозалежності між ними, рівнем, структурою та динамікою. Оскільки ціна є категорією динамічною, виникає потреба спостереження за її змінами. Цю функцію бере на себе у повній мірі індекс споживчих цін, який дає змогу об'єктивно оцінити динаміку цін (тарифів) на споживчому ринку та займає чільне місце у системі показників статистики цін. У статті узагальнено теоретичні аспекти особливостей розрахунку індексу споживчих цін в Україні у розрізі споживчого набору, проаналізовано зміну індексу споживчих цін за складовими споживчого набору по Львівській області за 2015-2021 рр., виділено основні причини зростання цін у 2022 році та основні напрями державного цінового моніторингу на період запровадження військового стану в Україні. Зроблено висновок, що моніторинг цін за основними групами споживчих товарів є необхідним та дає змогу оцінювати рівень добробуту населення, основні тенденції споживання різноманітних товарів та послуг та визначити напрями державної політики у сфері цін на перспективу. В умовах військового стану в Україні державне регулювання цін на товари першої необхідності, продукти харчування, медикаменти має посилюватись. Поки триватиме війна, найгостріше відчуватиметься інфляція на енергоносії та на продовольство. Після війни, коли почнеться активне відновлення зруйнованої інфраструктури, зокрема житла, варто очікувати на злет цін на будматеріали та будівельні послуги.*

Ключові слова: ціна, індекс споживчих цін, ціновий моніторинг, споживчий набір, ваговий коефіцієнт.

*Vlasyuk N. I.,
natalilty1706@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9463-5626,
Researcher ID: F-1812-2019,*

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

FEATURES OF THE FORMATION OF THE CONSUMER PRICE INDEX IN UKRAINE

***Abstract.** All prices operating in the economic system of the state are interdependent and will form a system that is in constant development under the influence of a significant number of market factors. The price system is a set of interdependent and mutually determined prices in the economy, which enable all business structures to function normally and sell final products or provide services with maximum benefit. It is characterized by the types of prices, the nature of relationships and interdependence between them, the level, structure and dynamics of prices. Since the price is a dynamic category, there is a need to monitor its changes. This function is fully taken over by the consumer price index, which makes it possible to objectively assess the dynamics of prices (tariffs) in the consumer market and occupies a prominent place in the system of indicators of price statistics. The article summarizes the theoretical aspects of the peculiarities of the calculation of the consumer price index in Ukraine in terms of the consumer set, analyzes the change in the consumer price index by the components of the consumer set in the Lviv region for 2015-2021, highlights the main reasons for price growth in 2022 and the main directions of state price monitoring during the period of martial law in Ukraine. It was concluded that price monitoring for the main groups of consumer goods is necessary and makes it possible to assess the level of well-being of the population, the main trends in the consumption of various goods and services, and to determine the direction of state policy in the field of prices for the future. Under the conditions of martial law in Ukraine, the state regulation of prices for essential goods, food products, and medicines should be strengthened. As long as the war continues, inflation on energy and food will be most acutely felt. After the war, when active*

restoration of the destroyed infrastructure, in particular housing, will begin, we should expect a rise in prices for building materials and construction services.

Key words: price, consumer price index, price monitoring, consumer set, weighting factor.

JEL Classification: H70

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-12>

Постановка проблеми. Індекс споживчих цін є показником, який дає змогу об'єктивно оцінити динаміку цін (тарифів) на споживчому ринку та займає чільне місце у системі показників статистики цін. Він визначається в Україні з серпня 1991р. в межах програми опрацювання низки макроекономічних показників, що базуються на міжнародних стандартах. Цей індекс прямо чи опосередковано відображає рівень життя населення країни, саме тому важливо з'ясувати особливості його формування в Україні на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування цін та їх динаміки присвячено низку праць вітчизняних авторів, зокрема: А. М. Слободяник, В. О. Сизої, Є. М. Семижон, А. Г. Олексин, Ж. П. Лисенка, О. О. Захаркіна, А. Ю. Абравіт, О. Л. Пластуна та ін.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів розрахунку індексу споживчих цін в Україні, оцінювання змін індексів споживчих цін за складовими споживчого набору по Львівській області за 2015-2021 рр., висвітлення основних напрямів державного цінового моніторингу на період запровадження військового стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індекс споживчих цін – показник, що відображає зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого (власного) споживання [2]. Він є вимірником зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг постійної якості з постійними характеристиками у поточному періоді порівняно з базовим. Зазвичай його використовують у якості показника загального рівня інфляції в економіці країни, тому його часто називають “індексом інфляції”, хоча він вимірює лише зміни цін (тарифів) на споживчі товари та послуги.

Оскільки під впливом низки факторів ціни постійно змінюються, сукупна ціна певного набору товарів (послуг), які отримує населення, теж постійно змінюється. Тому, по суті, індекс споживчих цін є показником зміни сукупної ціни одного й того ж набору товарів та послуг у різні часові періоди. При цьому сукупна ціна відповідного набору товарів та послуг у базовому періоді приймається за 100, а зміни в наступні періоди розраховуються у відсотках до вартості базового періоду.

Цей показник вимірює:

- 1) динаміку цін, а не їх рівень;
- 2) динаміку цін лише на споживчі товари та послуги домогосподарств для невиробничого (власного) споживання;

3) зміну сукупної вартості всього набору товарів та послуг, а не кожної окремої складової;

4) зміну середніх цін на товари (послуги)-представники, а не зміну цін на той чи інший конкретний товар;

5) зміну цін у середньому по країні, а не в окремих міських поселеннях, а тим більше – в підприємствах торгівлі [2].

Важливим є розуміння того, що вагова структура для розрахунку індексу споживчих цін відображає споживання домогосподарств у середньому по країні (регіону) і не може характеризувати ситуацію в кожному конкретному випадку, оскільки кожному домогосподарству властива власна модель споживання. Окремі домогосподарства взагалі не купують деякі товари або не користуються деякими послугами, інші ж, навпаки, споживають окремі їх види в значно більшій кількості за інших.

Індекс споживчих цін не враховує взаємозамінність між товарами, на відміну від індексу вартості життя. Оскільки у розрахунку індексу споживчих цін передбачається придбання постійного набору товарів та послуг із незмінною структурою споживання протягом певного періоду, він не може використовуватися для порівняння рівнів вартості життя між різними регіонами.

Цей показник використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу і прогнозу цінових процесів, зокрема перегляду розмірів грошових доходів, перерахунків орендної плати, індексації нормативної вартості земель, здійснення перерахунків сум заборгованості відповідно до рішень судових органів, рішення правових спорів тощо.

Наразі все більшої актуальності набувають регіональні індекси, які використовуються для перерахунків номінальної заробітної плати в реальну, індексації грошових доходів громадян, а також для перерахунку макроекономічних показників.

Підгрунтам для розрахунку індексу споживчих цін є дані про зміни споживчих цін (тарифів), одержані шляхом щомісячної реєстрації цін (тарифів) у міських поселеннях, та дані про структуру фактичних споживчих грошових витрат домогосподарств, які використовуються в якості вагової структури при побудові індексу.

При розрахунку індексу споживчих цін до споживчого набору обов'язково включаються товари і послуги масового споживчого попиту, незалежно від того, чи регулюються (встановлюються) ціни (тарифи) на них, чи несуть вільний (ринковий) характер, а також окремі товари і послуги, які відносяться до непершочергових потреб (легкові

автомобілі, ювелірні вироби з золота, делікатесні продукти тощо). Товари (послуги), які купуються для неспоживчого використання, з метою нагромадження (предмети старовини, витвори мистецтва, антикварні ювелірні вироби тощо), інвестицій (придбання житла, землі та інших матеріальних та нематеріальних активів), заощадження, сплата прямих податків, внески до Пенсійного фонду, страхування життя, штрафи до споживчого набору не включаються.

Оптимальний відбір товарів (послуг) є вкрай важливим з метою забезпечення репрезентативності показника, тому споживчий набір повинен характеризувати споживчі витрати всього населення країни. Споживчий набір є єдиним для всіх регіонів держави і визначається централізовано Держкомстатом України.

Вирішальним критерієм для включення до споживчого набору того чи іншого товару (послуги) – представника є величина споживчих витрат на його придбання. Першочергово до його складу входять найбільш представницькі та найважливіші для споживання домогосподарств товари та послуги. Небажані з соціальної точки зору, проте суттєві статті витрат домогосподарств (наприклад, тютюн, алкоголь тощо) теж включаються в набір.

Під товаром (послугою) – представником розуміється сукупність видів товарів (послуг), які є однорідними за своїми споживчими властивостями та призначенням і мають однакові тенденції щодо зміни цін (тарифів) [5].

В основу побудови споживчого набору закладені такі основні вимоги:

- необхідність реального відображення структури споживчих грошових витрат населення;
- можливість оптимальної організації процесу реєстрації цін.

Відбір товарів (послуг) для реєстрації цін (тарифів) здійснюється поетапно методом спрямованої вибірки. Спочатку централізовано визначається перелік товарів (послуг) - представників та загальний опис їх споживчих якостей. Цей опис не містить детальних характеристик товарів (послуг) із таких причин:

- занадто деталізована характеристика може бути важкоприйнятною в різних підприємствах торгівлі (сфери послуг) та регіонах;

- динамічності споживчого ринку – під впливом низки чинників (тенденцій моди, культури споживання, науково-технічного прогресу і т. ін.) характеристики конкретних товарів і послуг можуть суттєво змінюватися [1].

Надалі фахівці територіальних органів державної статистики в кожному міському поселенні, де проводиться спостереження за змінами споживчих цін (тарифів), відбирають конкретні товари (послуги) з урахуванням особливостей споживчого ринку.

Споживчий набір час від часу потребує перегляду у зв'язку зі змінами, які відбуваються у структурі споживчих грошових витрат населення. З часом одні товари (послуги) поступово виходять із ринку, а інші – з'являються на ньому та займають все більшу питому вагу у споживчих грошових

витратах домогосподарств. Саме тому споживчий набір періодично переглядається з тим, щоб його склад був максимально наближеним до сучасних особливостей розвитку суспільства. Перегляд набору здійснюється один раз у п'ять років, що відповідає рекомендаціям Міжнародної організації праці.

На кожний товар (послугу) - представник, відібраний для спостереження за змінами цін (тарифів), Держкомстатом визначається також питома вага, що розраховується як частка від ділення споживчих грошових витрат на його придбання у загальних споживчих грошових витратах домогосподарств за рік. В результаті кожний товар (послуга) – представник отримує свій ваговий коефіцієнт, який використовується для розрахунку індексу цін за групами, підгрупами, товарами та послугами. Таким чином, кожний товар (послуга)-представник у залежності від величини цього коефіцієнта та рівня зміни цін впливає на величину індексу споживчих цін різною мірою.

Оскільки під впливом зміни цін, величини доходів та низки інших чинників у структурі споживання та відповідних грошових витрат відбуваються певні зміни, вагові коефіцієнти для розрахунку індексу споживчих цін переглядаються щорічно.

Формування вагових коефіцієнтів для розрахунку індексу споживчих цін здійснюється за принципом максимального охоплення витрат домогосподарств.

Процес розрахунку вагових коефіцієнтів є поетапним та характеризується низкою особливостей.

Основними етапами розрахунку є:

- встановлення відповідності між статтями витрат домогосподарств та товарами (послугами) – представниками зі споживчого набору;

- визначення детальної схеми розподілу статей витрат домогосподарств за позиціями споживчого набору з метою отримання вагового коефіцієнта по кожному товару;

- коригування окремих статей витрат домогосподарств із використанням додаткових джерел даних (статистики роздрібної торгівлі) [6].

Відбір підприємств торгівлі та сфери послуг для реєстрації цін є дуже важливим процесом, правильність та чіткість його здійснення – це одна з передумов досягнення якості та достовірності показника індексу споживчих цін.

Дані про ціни (тарифи), отримані шляхом щомісячної їх реєстрації, є первинною базою для розрахунку індексу споживчих цін. Такі дані збираються рівномірно протягом періоду реєстрації з метою отримання повної інформації щодо цінових коливань, які відбулися за цей проміжок часу. При цьому ціна одного й того самого конкретного товару (послуги) у звітному місяці на одному й тому ж підприємстві торгівлі, сфери послуг та ринку реєструється в ті ж числа, що і у попередньому місяці. Це стосується всіх товарів та послуг, а особливо – продуктів харчування, ціни на які зазнають частих коливань.

У той же час ціни, які регламентуються рішеннями або наказами відповідних органів виконавчої

влади чи місцевого самоврядування (тарифи на послуги зв'язку, житлово-комунальні послуги тощо), реєструються один раз за період реєстрації.

Реєстрації підлягає фактична ціна конкретного товару (послуги), що реалізується на споживчому ринку з урахуванням податків, які сплачує населення (ПДВ, акциз).

Таким чином, кожного місяця в одному й тому ж підприємстві реєструються ціни на одні й ті самі товари, а отже зміни в асортименті товарів та їх якості не впливають на динаміку цін. Сезонні знижки, ціни розпродажу враховуються, якщо:

- 1) вони є постійною та широко розповсюдженою характеристикою споживчого ринку;
- 2) виставлений на розпродаж товар є той самий, що й у попередній місяць, не пошкоджений, термін реалізації якого не закінчився;
- 3) вага (упаковка) залишається без змін;
- 4) знижки надаються всім без винятку споживачам.

Зниження цін не враховуються, якщо:

- товари пошкоджені або термін їх реалізації закінчився;
- знижки надаються для постійних клієнтів, або є винятковими;
- знижки надаються окремим категоріям споживачів (студентам, пенсіонерам);
- товар надається як подарунок у разі купівлі визначеного товару (рекламні пропозиції);
- знижки залежать від кількості товару, що пропонується (дві одиниці за ціною однієї) [2].

Процес розрахунку індексу споживчих цін попередньо включає зведення значної кількості цін на товари та послуги для отримання індексів цін на

підгрупи, групи національного індексу та відповідних індексів за регіонами країни і проводиться поетапно. Перший етап включає розрахунки середніх цін на кожний товар (послугу)-представник у кожному міському поселенні за звітний та попередній місяці на основі цін, зареєстрованих у підприємствах торгівлі, сфери послуг та ринках. Надалі визначаються середні ціни за звітний та попередній місяці за регіонами на основі середніх цін по кожному товару (послугі)-представнику, одержаних від територіальних органів державної статистики.

Середні ціни та індивідуальні індекси на кожний товар (послугу) – представник у регіонах за звітний та попередній місяці є основою для розрахунку індексів на товари (послуги)-представники, групи та індексу споживчих цін за регіонами та у країні загалом.

Індекс споживчих цін використовується для:

- 1) формування бюджету на наступний рік;
- 2) розробки державних соціальних програм;
- 3) індексації грошових доходів населення (оплати праці, соціальних виплат і допомог);
- 4) моніторингу, аналізу і прогнозу цінових процесів в економіці;
- 5) аналізу податково-бюджетної та грошово-кредитної державної політики;
- 6) проведення міжнародних порівнянь [2].

З метою розрахунку індексу споживчих цін споживчий набір включає 328 позицій, що згруповані у 12 розділів (рис.1).

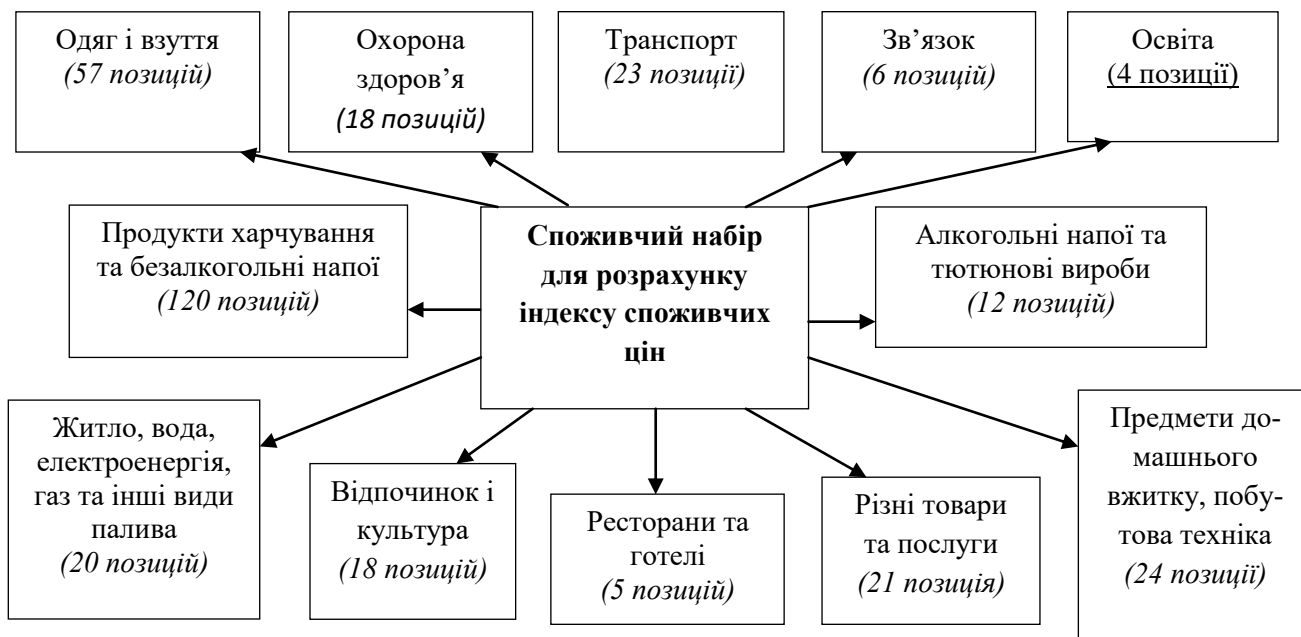

Рис. 1. Споживчий набір для розрахунку індексу споживчих цін (складено автором за [2])

Проаналізуємо динаміку індексу споживчих цін за складовими споживчого набору по Львівській області за 2015-2021 рр. (рис.2).

Загальний індекс споживчих цін протягом 2015-2021 рр. знизився з 145,2 % до 108,9 %. Мінімальним значення показника було у 2019 році – 104,2 %.

За більшістю товарів та послуг споживчого набору найвищі індекси споживчих цін у Львівській області спостерігались у 2015 році, зокрема: продукти харчування та алкогольні напої – 141,6 %, одяг і взуття – 141,2 %, житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива – 224,5 %, відпочинок і культура – 141,3 %.

Зниження цін протягом аналізованого періоду у Львівській області відбувалося за такими позиціями товарів та послуг: одяг і взуття (2017 та 2020 роки), житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива (2019 рік), транспорт (2019 рік), предмети домашнього вжитку, побутова техніка (2020 рік).

За результатами аналізу індексів споживчих цін у Львівській області за 2021 рік спостерігаємо найвищі темпи зростання цін за житло, воду,

електроенергію, газ та інші види палива, освітні послуги та транспортні. Найнижчими темпами зростали ціни у цьому періоді на одяг і взуття, предмети вжитку і побутову техніку, відпочинок і культуру.

У Львівській області у серпні 2022 року порівняно з липнем 2022 року ціни на продукти харчування та безалкогольні напої підвищилися на 1,2%. Ціни на алкогольні напої та тютюнові вироби підвищилися на 0,3% [4].

У житлово-комунальній сфері на 9,2% збільшилася плата за оренду житла. Послуги з управління багатоквартирними будинками подорожчали на 0,5%. Вартість інших комунальних послуг не змінилася. Ціни на матеріали для утримання і ремонту житла підвищилися на 3,6%.

У сфері транспорту на 8,1% подорожчали автомобілі, на 5,8% – велосипеди. Вартість навчання на курсах водіїв підвищилася на 2,3%. Транспортні послуги подорожчали на 0,7%. Разом з тим, на 1,4% подешевшали паливо та мастила [4].

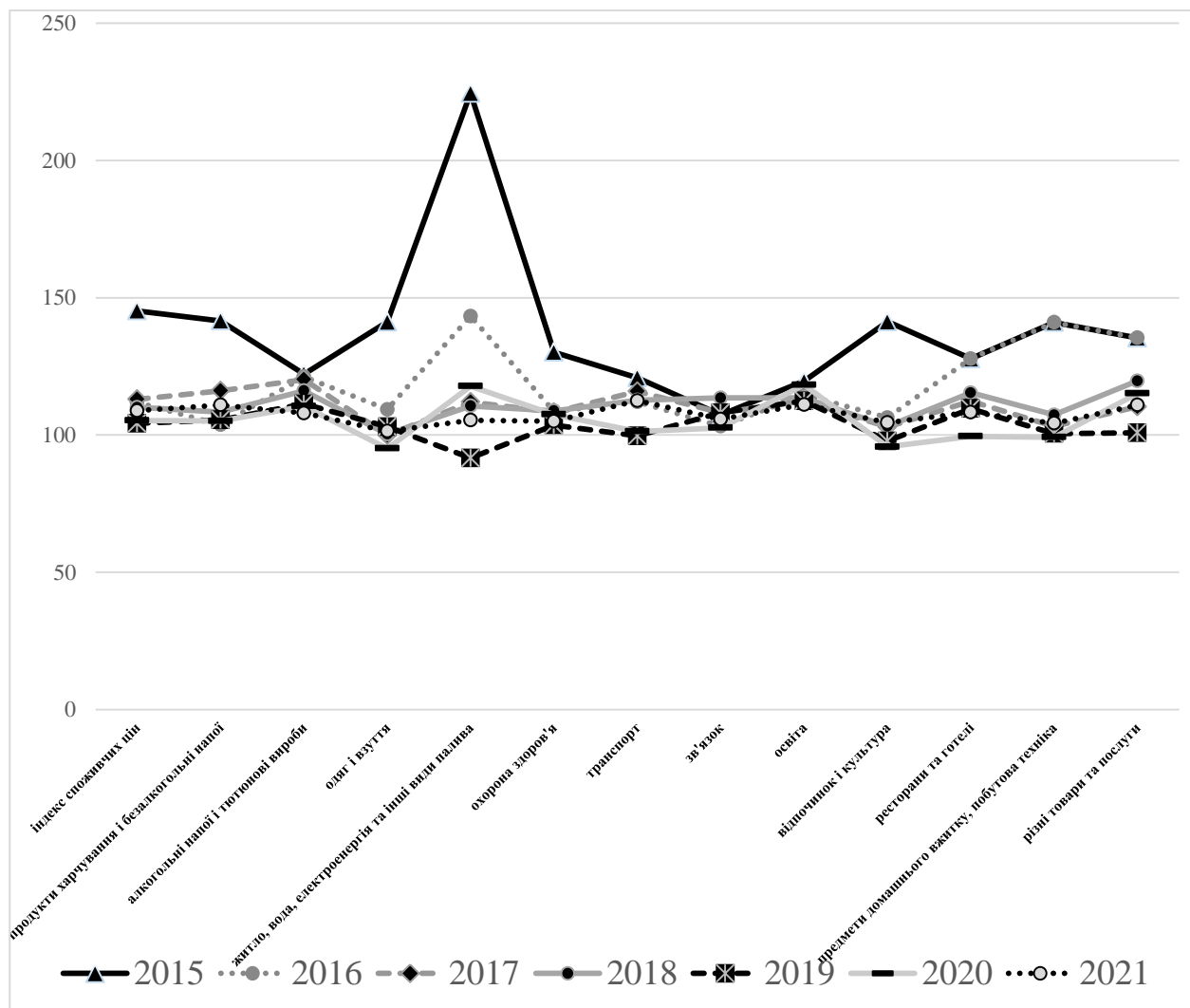

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін за складовими споживчого набору по Львівській області за 2015-2021 рр.

(складено автором за [3])

На 4,1% подорожчали побутова техніка, мобільні телефони, фармацевтична продукція, на 3,9% – ювелірні вироби з золота, на 2,8% – товари для підтримки чистоти, на 2,0% – товари для особистого догляду, на 1,9% – домашній текстиль. Одяг і взуття подешевшали на 0,3% [4].

Українська економіка дедалі більше відчуває на собі вплив бойових дій. Очевидно, остаточні висновки про наслідки військового вторгнення можна буде зробити тільки тоді, коли все закінчиться. За оцінками Національного банку, за підсумками року споживчі ціни можуть зрости більш ніж на 20% [4].

За даними Державної служби статистики, лише за перший місяць бойових дій (березень) ціни порівняно з лютим зросли на 4,5%. Відносно до грудня 2021 року зростання споживчих цін склало 7,6%, до березня 2021 року – 13,7%. У січні-березні 2022 року зростання цін досягло 11,5%. По суті, інфляція за I квартал практично наздогнала інфляцію за весь 2021 рік. Вона становила, нагадаємо, 10% [4].

Національний банк пояснює зростання споживчих цін такими причинами:

1) порушення логістичних ланцюжків та виробничих процесів. Проблеми з постачанням продукції виникають через тимчасову окупацію частини територій, руйнування транспортної та дорожньої інфраструктури, а також блокування морських портів, через які у 2021 році пройшло понад 24 млн тонн імпорту;

2) нерівномірний розподіл попиту. Великий потік переселенців у західні області призвів до того, що виробники не можуть забезпечити необхідний обсяг пропозиції товарів. Водночас у регіонах, близьких до зони бойових дій, навпаки, спостерігається падіння попиту;

3) зростання витрат підприємств услід за зростанням цін на енергоносії (зокрема, паливо), подорожчанням логістики та дефіцитом робочої сили;

4) на ціни тисне валютний курс.

З метою регулювання цін Кабінет Міністрів запровадив державне регулювання цін на деякі продукти харчування. Крім того, Кабмін доручив Держстату щодня моніторити ціни на продукти, низку медичних препаратів та паливо.

Після запровадження воєнного стану уряд вирішив посилити ціновий моніторинг та наділив обласні військові адміністрації разом із Національною поліцією, Державною службою з безпеки харчових продуктів та Державною службою з лікарських засобів повноваженнями з контролю цін, які встановлюють представники роздрібною торгівлі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, моніторинг цін за основними групами споживчих товарів є необхідним та дає змогу оцінювати рівень добробуту населення, основні тенденції споживання різноманітних товарів та послуг та визначити напрями державної політики у сфері цін на перспективу. В умовах військового стану в Україні державне регулювання цін на товари першої необхідності,

продукти харчування, медикаменти має посилюватися.

Надалі (після закінчення бойових дій) ситуація з інфляцією в Україні розвиватиметься під впливом попиту на товари та послуги з боку населення та валютного курсу, а також залежно від обсягів промислового виробництва та світових цін на енергоносії.

Поки триватиме війна, найгостріше відчуватиметься інфляція на енергоносії та на продовольство. Ну а після війни, коли почнеться активне відновлення зруйнованої інфраструктури, зокрема житла, варто очікувати на злет цін на будматеріали та будівельні послуги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник І. О., Олійник Т. Г. Моделювання ціноутворень : конспект лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 119 с.
2. https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/310/310.pdf.
3. https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/13/theme_13.php?code=13.
4. <https://mind.ua/publications/20240413-do-20-i-bilshe-chomu-inflyaciya-nabirae-obertiv>.
5. Сус Л. М. Особливості цінової політики та ціноутворення в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2016. №1. С. 272-275.
6. Рибка Н. В. Стан та перспективи розвитку ціноутворення в Україні. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 березня 2018 року*. Львів : ЛНАУ, 2018. С. 291-293.

REFERENCES

1. Mel'nik, I. O. and Olijnik, T. G. (2017), Modeljuvannja cinoutvoren' : konspekt lekcij, MNAU, Miko-laiv, 119 s.
2. https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/310/310.pdf.
3. https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/13/theme_13.php?code=13.
4. <https://mind.ua/publications/20240413-do-20-i-bilshe-chomu-inflyaciya-nabirae-obertiv>.
5. Sus, L. M. (2016), Osoblivosti cinovoї politiki ta cinoutvorennja v Ukraїni, *Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu*. Ekonomichni nauki, No1, s. 272-275.
6. Ribka, N. V. (2018), Stan ta perspektivi rozvitku cinoutvorennja v Ukraїni, *Oblikovo-analitichne zabezpechennja innovacijnogo rozvitku ekonomiki : materialy Vseukraїns'koї naukovo-praktichnoї internet-konferencії, 14-15 bereznja 2018 roku*, LNAU, L'viv, s. 291-293.

Стаття надійшла до редакції 19 листопада 2022 року

УДК 657.4

Скаска О. І.,

oleh.i.skasko@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0002-7746-0801,

Researcher ID: : skaskoOI0001,,

д. е. н., проф., професор кафедри обліку та аналізу, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

Костецька Ю. Р.,

yuliiia.kostetska.mnopm.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0002-7592-270X, Researcher ID: rid36277,

магістрантка, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

МЕТОДИКА АУДИТУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Активи, що підприємство придбало чи самостійно виготовило та утримує для подальшої переробки або іншого споживання у ході нормального операційного циклу, називаються виробничими запасами, які займають важливе місце в діяльності підприємства. Показники фінансового стану кожного підприємства залежать від достовірної оцінки та правильного відображення їх в обліку, на підставі чого приймаються управлінські рішення. Тому точність рішень, прийнятих управлінським персоналом, виходячи з аудиторських звітів, напряму залежить від обраної методики аудиту запасів. Також у теперішніх умовах розвитку бізнесу особливої уваги набуває питання аудиту суб'єктів господарської діяльності. Аудит має торкатися всіх процесів діяльності, в тому числі й виробничих запасів. Метою аудиту запасів є отримання достатніх і належних доказів за умови, що облік запасів ведеться відповідно до законодавчих та нормативних вимог, а також підтвердження відповідності інформації, поданої у фінансовій і податковій звітності, всім суттєвим аспектам. На сьогоднішній день існують загальноприйняті методики аудиту запасів підприємства, але жодна з них не є досконалою. Дана стаття присвячена вивченню функцій, основних аспектів та порядку проведення аудиту виробничих запасів. Обгрунтовано теоретичні засади методики проведення аудиту запасів: етапи, методи та методичні процедури, що в сукупності формуватиме ефективність аудиту. Встановлено, що програма перевірки доречна для ефективного розподілу роботи всієї аудиторської групи і для контролю над перебігом аудиторської перевірки з боку керівництва аудиторської фірми. Зроблено висновок, що основним призначенням аудиту виробничих запасів можна вважати допомогу клієнту ідентифікувати основні недоліки в обліку виробничих запасів та можливість запобігти їхньому виникненню, що в результаті призведе до покращення фінансового стану підприємства.*

Ключові слова: аудит, бухгалтерський облік, внутрішній контроль, виробничі запаси, документація, звітність, Звіт аудитора, планування, ризики, стратегія аудиту.

Skasco O. I.,

oleh.i.skasko@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0002-7746-0801,

Researcher ID: skaskoOI0001,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Kostetska Y. K.,

yuliiia.kostetska.mnopm.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0002-7592-270X, Researcher ID: rid36277,

Master's degree student, Lviv Polytechnic National University, Lviv

METHOD OF AUDIT OF PRODUCTION STOCKS OF AN ENTERPRISE

***Abstract.** Assets that the enterprise acquired or independently produced and holds for further processing or other consumption during the normal operating cycle are called production stocks, which occupy an important place in the enterprise's activities. Indicators of the financial condition of each enterprise depend on a reliable assessment and correct reporting of them in accounting, on the basis of which managerial decisions are made. Therefore, the accuracy of decisions made by managerial personnel, based on audit reports, directly depends on the chosen inventory audit method. Also, in the current conditions of business development, the issue of auditing business entities is receiving special attention. The audit should cover all business processes, including production stocks. The purpose of the inventory audit is to obtain sufficient and appropriate evidence, provided that the inventory is kept in accordance with legal and regulatory requirements, as well as to confirm the compliance of the information provided in the financial and tax statements with all essential aspects. To date, there are generally accepted methods of auditing the company's*

inventory, but none of them is perfect. This article is devoted to the study of functions, main aspects and the procedure for conducting an audit of production stocks. The theoretical foundations of the inventory audit method are substantiated: stages, methods and methodical procedures, which together will form the effectiveness of the audit. It was determined that the audit program is appropriate for the effective distribution of the work of the entire audit group and for control over the course of the audit by the management of the audit firm. It was concluded that the main purpose of the inventory audit can be considered to be helping the client identify the main deficiencies in inventory accounting and the possibility of preventing their occurrence, which will ultimately lead to an improvement in the company's financial condition.

Key words: audit, accounting, internal control, production stocks, documentation, reporting, Auditor's report, planning, risks, audit strategy.

JEL Classification: M42

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-13>

Постановка проблеми. Виробничі запаси є важливою складовою оборотних засобів підприємства. У процесі господарської діяльності суб'єкти господарювання використовують їх у великій кількості. Тому питання організації процесу обліку та аудиту цієї складової активів будь-якої компанії має особливе значення.

Здебільшого підприємствам властиві такі порушення як: неякісна організація складського господарства та зберігання виробничих запасів, погане оформлення первинних документів, невідповідність даних звітів матеріально відповідальних осіб даним первинних документів, невідповідність даних аналітичного та синтетичного обліку, незадовільна організація бухгалтерського обліку виробничих запасів. Тому під час проведення аудиту виробничих запасів постає важливе завдання здійснення саме ефективного аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аудиту виробничих запасів розглядаються в працях Виноградової М. О., Душко З. О., Жидеєвої Л. І., Загороднього А. Г., Кулаковської Л. П., Пантелєєва В. П., Утенкової К. О., Шкірі Л. Н. та ін. Однак, незважаючи на значну роботу вчених, трансформаційний перехід формування фінансової звітності за МСФЗ та постійні зміни законодавства зумовлюють необхідність подальшого дослідження методики аудиторської перевірки та правильності облікового відображення виробничих запасів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ключових напрямів аудиту виробничих запасів, що передбачатимуть застосування аудиторських процедур, які у практичному аспекті допоможуть об'єктивно оцінити стан бухгалтерського обліку цієї складової оборотних активів на підприємстві, ідентифікувати викривлення облікових даних (у разі наявності), оцінити систему внутрішнього контролю та вдосконалити методичні засади аудиту виробничих запасів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничі запаси є основою господарської діяльності кожного підприємства. Запаси – це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;

- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;

- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг [5].

Аналізуючи наукові джерела, можна дійти висновку, що немає єдиного підходу щодо методики аудиту виробничих запасів.

Мельнікова К. С. розглядала методику аудиту виробничих запасів, яка базується на зборі аудиторських доказів, проведенні аналізу та розробки рекомендації щодо оптимізації роботи облікового процесу [13].

Скрипник М. І. розробив практичні рекомендації для вдосконалення організації і методики аудиту виробничих запасів на підприємстві [11].

Утенкова К. О. висвітлила основи аудиту, методику аудиту активів і пасивів, доходів і витрат, фінансової звітності [12].

Сиротюк Г. розкрив методичні особливості аудиту виробничих запасів та запропонував методику проведення аудиторської перевірки виробничих запасів й операцій із ними [8]. Проте їх наукові праці не розкрили узагальнюючої методики аудиту виробничих запасів.

Предмет аудиту виробничих запасів – це операції та господарські процеси, що пов'язані з оприбуткуванням, рухом, використанням та іншим вибуттям запасів, а також різні економічні відносини, що виникають при цьому на підприємстві та за його межами.

Порядок перевірки залежить від різних факторів, таких як форма власності, організаційно-правова форма господарюючого суб'єкта, умови функціонування, рівень розвитку конкретного підприємства, його види діяльності, система оподаткування, програмне забезпечення, наявність і ефективність існування системи внутрішнього контролю, тощо.

Важливе місце при проведенні аудиторської перевірки займає інформаційне забезпечення, яке зазвичай представлене сукупністю облікових документів цієї складової оборотних активів, а саме: первинні документи, документи складського обліку, реєстри аналітичного та синтетичного обліку, звітність підприємств, акти інвентаризації, облікова

політика підприємства та ін. Плануючи аудиторську перевірку, аудитор має чітко ідентифікувати мету та завдання незалежного дослідження.

Мета аудиту виробничих запасів відповідно до МСА 200 “Загальні цілі незалежного аудитора на проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту” – незалежна, професійна думка аудитора щодо того, чи правильно у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності підприємства відображається інформація, пов’язана з операціями по виробничих запасах.

Відповідно до мети аудиту виробничих запасів можна сформулювати основні завдання:

- перевірка на правильність розподілення активів компанії до їхніх видів;
- перевірка зберігання виробничих запасів та дотримання встановлених законом нормативів їхнього використання;
- перевірка визначення коректної вартості виробничих запасів;
- перевірка відображення в обліку даних про надходження та вибуття виробничих запасів;
- перевірка коректного застосування методу списання виробничих запасів;
- перевірка формування, розподілу та списання транспортно-заготівельних витрат по запасах;
- перевірка дотримання інвентаризаційних вимог виробничих запасів;
- перевірка правильності документального оформлення операцій із обліку виробничих запасів;
- перевірка ефективності і безпечності програмних продуктів підприємства, задіяних в обліку виробничих запасів;
- перевірка відповідності синтетичного та аналітичного обліку виробничих запасів.

Джерелами для інформації аудиту виробничих запасів можна назвати в першу чергу облікову політику підприємства та інші бухгалтерські документи, в яких знаходиться інформація, що відображає рух та залишки виробничих запасів.

Можна розглядати наступний оптимальний підхід для проведення аудиту, що складається з 5 стадій:

- прийняття клієнта: узгодження умов аудиту; оцінка системи внутрішнього контролю; ідентифікація аудиторських ризиків, укладання договору та Листа-зобов’язання на проведення аудиту;
- планування аудиторської перевірки: розроблення стратегії та плану аудиту;
- виконання аудиту: поетапне виконання завдань стратегії аудиту та аудиторських процедур, документування аудиторської перевірки;
- огляд та завершення: оцінка прийнятності аудиторських доказів, оцінка відхилень та викривлень, якщо такі виявлені в процесі аудиту, узагальнення результатів аудиторського дослідження;
- надання звіту замовнику: надання звіту аудитора.

Цей розподіл зорієнтовує виконавців на чітку роботу за Міжнародними стандартами контролю якості аудиту. Така класифікація етапів відображає

взаємозв’язок між окремими елементами та процесами аудиторського циклу.

При плануванні своєї діяльності аудитор керується нормами МСА 300 “Планування аудиту фінансової звітності”. Для ефективної аудиторської перевірки перше, що потрібно, – це чітко сформулювати мету, основні завдання, визначити об’єкти аудиту та відібрати джерела інформації.

Основними складовими методики проведення аудиту виробничих запасів є розробка плану та програми на стадії планування їх перевірки.

За допомогою планування формуються основна стратегія та напрями аудиторської перевірки.

Програма аудиту є дуже важливою, адже вона дає змогу аудитору:

- встановити такі речі, як достовірність первинних даних бухгалтерського обліку щодо наявності та руху виробничих запасів;
- перевірити повноту і своєчасність відображення первинних даних із обліку запасів у бухгалтерських документах та облікових регістрах;
- перевірити правильність ведення обліку виробничих запасів відповідно до нормативно-законодавчої бази, облікової політики;
- перевірити достовірність відображення залишків виробничих запасів із показниками фінансової звітності.

Від правильно затвердженого плану та програми аудиту залежить ефективність аудиторських процедур. Саме у програмі аудиту передбачається перелік джерел інформації, під час вивчення яких мають бути зроблені висновки за результатами перевірки.

На початку своєї роботи аудитор приймає рішення щодо методу організації аудиту виробничих запасів та оцінки системи внутрішнього контролю.

Оцінка системи внутрішнього контролю проводиться переважно аудитором за допомогою тестування. При цій процедурі аудитор перевіряє:

- відповідність зберігання запасів встановленим вимогам;
- чи виробничі запаси, що знаходяться на підприємстві, закріплені за відповідальними особами;
- чи має підприємство у наявності договори про матеріальну відповідальність із працівниками, діяльність яких пов’язана із зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням виробничих запасів;
- чи правильно проводиться інвентаризація запасів та відображається в обліку її результат;
- чи були зафіксовані факти псування та крадіжки виробничих запасів, їх причини;
- чи були виявлені зайві виробничі запаси в результаті інвентаризації та чи оприбутковувалися ці залишки;
- чи відбувається перевірка співставлення даних регістрів бухгалтерського обліку запасів із даними Головної книги.

Відповідно до результатів оцінки системи внутрішнього контролю аудитор визначає, які саме аудиторські процедури згідно з нормами МСА500 “Аудиторські докази” необхідно застосувати для проведення аудиту виробничих запасів.

Вважаємо, що варто розпочинати перевірку саме з дослідження Наказу про облікову політику, конкретно з вивчення таких питань:

- яка облікова оцінка запасів;
- згідно з яким методом вибуття запасів відбувається їх списання за різними напрямками;
- які субрахунки використовуються підприємством для обліку виробничих запасів;
- який метод застосовується для накопичення витрат і проведення розрахунку транспортно-заготівельних витрат за кожним із видів запасів;
- якою є посадова інструкція бухгалтера з обліку запасів;
- чи наявний та фактично виконується план проведення інвентаризацій.

Далі аудитор займається дослідженням показників фінансової звітності щодо відображення інформації про наявність та рух запасів.

Перевірка запасів розпочинається з порівняння інформації про наявність запасів за кожною статтею ф. 1 “Баланс” (Звіт про фінансовий стан) з даними Оборотної відомості за синтетичними рахунками і даними Головної книги [7].

Аудитору необхідно отримати достовірні докази для того, щоб сформулювати висновки і рекомендації. Тому в своїй роботі аудитори також керуються МСА 500 “Аудиторські докази”, де показані процедури, що дозволяють отримати достовірні докази.

При аудиті виробничих запасів можуть бути використані такі методичні прийоми:

- перевірка – цей прийом використовується для перерахунку фактичної наявності запасів, перевірки видаткових і прибуткових документів, а також записів у облікових регістрах;
- аналіз під час аудиту матеріально-виробничих запасів – допомагає порівняти дані облікових регістрів із даними фінансової звітності;
- анкетування – в більшості випадків застосовується на організаційному етапі, адже допомагає оцінити ефективність системи внутрішнього контролю та визначити аудиторський ризик;
- звірка – застосовується при аудиті матеріально-виробничих запасів, особливо тоді, коли матеріальні цінності зберігаються третьою особою;
- обстеження – також може проводитися, щоб гарантувати наявність належних умов зберігання матеріально-виробничих запасів та показувати відсутність ризиків зберігання;
- тестування – цей методичний прийом є актуальним для будь-якої ділянки аудиту, адже він полягає в оцінці відповідності даних облікових регістрів і даних фінансової звітності;
- експертиза – аудитори можуть вдаватися до запрошення спеціальних експертів (наприклад, оцінювача), це рішення приймається аудитором на основі свого професійного судження.

Згідно з МСА 230 “Аудиторська документація” аудитору необхідно вчасно скласти аудиторську документацію, яка в подальшому стає основою для аудиторського звіту та доказом того, що аудит проводився відповідно до МСА і чинних нормативно-правових актів. Адже від належної підготовки

аудиторської документації залежить якість і ефективність аудиту.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Мета аудиту запасів відображається в контролі за дотриманням чинного законодавства, встановленні повноти і правильності відображення в бухгалтерському обліку інформації щодо надходження запасів, правильному визнанні активів запасами згідно з П(С)БО№ 9 “Запаси”, перевірці дотримання обраних методів обліку виробничих запасів, які зазначені у наказі про облікову політику.

Основним призначенням аудиту виробничих запасів можна вважати допомогу клієнту ідентифікувати основні недоліки в обліку виробничих запасів та можливість запобігти їхньому виникненню, що в результаті призведе до покращення фінансового стану підприємства. Тому саме правильна організація і методика аудиту виробничих запасів допоможе аудитору у цьому.

Отже, правильно обрана методика аудиту запасів дозволяє оптимізувати роботу аудиторів, підвищує вірогідність виявлення помилок і, як наслідок, дозволяє виправити ці помилки у майбутньому та підвищити ефективність роботи підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аудиторська документація : Міжнародний стандарт аудиту 230. URL: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
2. Аудиторські докази : Міжнародний стандарт аудиту 500. URL: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
3. Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту : Міжнародний стандарт аудиту 200. URL: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
4. Запаси : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 № 246. URL: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO9.aspx>.
5. Планування аудиту фінансової звітності : Міжнародний стандарт аудиту 300. URL: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
6. Клімов А., Міронова О., Пантелеєв В., Утенкова К. Практичний аудит: анфАС та ПРОФІль / за ред. В. Ю. Лісіної. Х. : Фактор, 2010. 720 с.
7. Сиротюк Г., Сиротюк К. Методичні особливості аудиту виробничих запасів. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія : Економіка АПК. 2015. № 22(1). С. 92-97.
8. Скорба О. А. Методика аудиту виробничих запасів. URL: http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Economics/7_164604.doc.htm.
9. Скорба О. А. Організація проведення аудиту виробничих запасів. URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2014/Economics/7_164138.doc.htm.
10. Скрипник М. І., Григорєвська О. О., Радіонова Н. Й. Удосконалення організації і методики аудиту виробничих запасів на підприємстві.

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2016. Вип. 2-3 (35). С. 378-398.

11. Утенкова К. О. Аудит : навчальний посібник. К. : Алерта, 2011. 408 с. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/5334-metodika-audituvirobnichih-zapasv.html>.

12. Мельнікова К. С. Напрями удосконалення методів і процедур аудиту виробничих запасів на прикладі макаронної фабрики. *Економічні студії.* 2014. №1(1). С. 13-18.

REFERENCES

1. Audytors'ka dokumentatsiia : Mizhnarodnyj standart audytu 230, available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.

2. Audytors'ki dokazy : Mizhnarodnyj standart audytu 500, available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.

3. Zahal'ni tsili nezaleznoho audytora ta provedennia audytu vidpovidno do Mizhnarodnykh standartiv audytu : Mizhnarodnyj standart audytu 200, available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.

4. Zapasy : Polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 9, zatverdzhene Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 20.10.1999 № 246, available at: <http://bukhalter911.com/Res/PSBO/PSBO9.aspx>.

5. Planuvannia audytu finansovoi zvitnosti : Mizhnarodnyj standart audytu 300, available at:

http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.

6. Klimov A., Mironova O., Panteleiev V. and Utenkova K. (2010), *Praktychnyj audyt: anfAS ta PROFIL'* / za red. V. Yu. Lisinoi, Faktor, Kh., 720 s.

7. Syrotiuk H. and Syrotiuk K. (2015), *Metodychni osoblyvosti audytu vyrobnychkh zapasiv*, *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika APK.*, № 22(1), s. 92-97.

8. Skorba, O. A. *Metodyka audytu vyrobnychkh zapasiv*, available at: http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Economics/7_164604.doc.htm.

9. Skorba, O. A. *Orhanizatsiia provedennia audytu vyrobnychkh zapasiv*, available at: http://www.rusnauka.com/9_NND_2014/Economics/7_164138.doc.htm.

10. Skrypnyk, M. I. Hryhorevs'ka, O. O. and Radionova, N. J. (2016), *Udoskonalennia orhanizatsii i metodyky audytu vyrobnychkh zapasiv na pidpriemstvi*, *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, vyp. 2-3 (35), s. 378-398.

11. Utenkova, K. O. (2011), *Audyt : navchal'nyj posibnyk*, *Alerta*, K., 408 s., available at: <http://westudents.com.ua/glavy/5334-metodika-audituvirobnichih-zapasv.html>.

12. Mel'nikova, K. S. (2014), *Napriamy udoskonalennia metodiv i protsedur audytu vyrobnychkh zapasiv na prykladi makaronnoi fabryky*, *Ekonomichni studii*, №1(1), s. 13-18.

Стаття надійшла до редакції 09 листопада 2022 року

УДК 339

Полякова Ю. В.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

д.е.н., доц., професор кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Шайда О. Є.,

shaydaoks@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

Researcher ID: F-9712-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

Мирунова М. І.,

myronowa@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1438-4394,

Researcher ID: AFT-3556-2022,

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. *Експорт країни виступає ключовим чинником формування ВВП, зростання сукупного попиту та показників соціально-економічного розвитку. Якщо країна є провідним світовим експортером, то це свідчить про її рівень конкурентоспроможності, стабільність економічної ситуації. Експортна діяльність відображає рівень забезпеченості необхідними ресурсами та спроможність ефективно їх використовувати. Стаття присвячена аналізу впливу зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експорту, на економічний розвиток України. Розглянуто особливості розвитку міжнародної торгівлі. Проведено аналіз товарного експорту та імпорту України. Наголошено на залежності експортних вітчизняних поставок від динаміки світових цін на основні товарні експортні групи. Розроблені економетричні моделі залежності ВВП України від показників експорту та імпорту промислових товарних груп. Побудовано кореляційну матрицю залежності зайнятості, середньої заробітної плати по Україні, рівня безробіття та чисельності безробітного населення від товарного експорту. Досліджено залежність зовнішньої торгівлі України від тенденцій розвитку міжнародних ринків, що враховує цінову чутливість окремих товарних груп, на прикладі залежності вітчизняного експорту залізної руди від рівня світової ціни на залізну руду. Наголошено, що сировинна або ресурсна спрямованість вітчизняного експорту в перспективі може виступати одним із ризиків для економічного зростання країни. Дослідження впливу загального товарного експорту з України на окремі показники соціально-економічного розвитку країни демонструє, що отримані абсолютні значення коефіцієнтів кореляції для зайнятості, середньої заробітної плати та рівня безробіття показують лише помірний прямий взаємозв'язок між експортом та відповідними показниками. Це пояснюється сировинною орієнтацією експорту, яка не передбачає потреби створення значної кількості робочих місць на противагу виробництву продукції з високим рівнем доданої вартості.*

Ключові слова: міжнародна торгівля, експорт, імпорт, світові ціни, економічний розвиток.

Poliakova Yu. V.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Shayda O. Y.,

shaydaoks@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

Researcher ID: F-9712-2019

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Myronova M. I.,

myronowa@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1438-4394,

Researcher ID: AFT-3556-2022

Ph.D., Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ECONOMIC DEVELOPMENT AND FOREIGN TRADE OF UKRAINE

Abstract. *The country's exports are a key factor in the formation of GDP, the growth of aggregate demand and indicators of socio-economic development. If the country is the world's leading exporter, this indicates its level of competitiveness and stability of the economic situation. Export activity reflects the level of provision of necessary resources and the ability to use them effectively. The article is devoted to the analysis of foreign economic activity impact, in particular exports, on the economic development of Ukraine. The features of international trade development are considered. The analysis of commodity exports and imports of Ukraine is carried out. The dependence of domestic export supplies on the world prices dynamics for the main export commodity groups is emphasized. Econometric models of the dependence of Ukraine's GDP on industrial commodity groups exports and imports are developed. The correlation matrix of employment dependence, average wages in Ukraine, unemployment rate and the number of unemployed population on commodity exports is built. The dependence of Ukraine's foreign trade on the trends in the international markets development, which takes into account the price sensitivity of individual commodity groups, on the example of the dependence of iron ore domestic exports on the world prices level for iron ore, is investigated. It is emphasized that the raw material or resource orientation of domestic exports in the future may be one of the risks for the economic growth of the country. The study of the impact of general commodity exports from Ukraine on individual indicators of the country's socio-economic development demonstrates that the obtained absolute values of the correlation coefficients for employment, average wages and the unemployment rate show only a moderate direct relationship between exports and the corresponding indicators. This is explained by the raw material orientation of exports, which does not require the creation of a significant number of jobs, as opposed to the production of products with a high level of added value.*

Key words: international trade, exports, imports, world prices, economic development.

JEL Classification: F10

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-14>

Постановка проблеми. Сьогодні висока динамічність міжнародної торгівлі обумовлена наявністю значних темпів розвитку окремих країн та активним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, поглибленням спеціалізації і кооперування виробничих процесів у міжнародному середовищі, усуненням різноманітних обмежень у міжнародній торгівлі. На теперішній час уряди багатьох країн світу реалізують політику просування експорту, щоб підтримати або стабілізувати економічне зростання економічних систем своїх країн.

Аналіз наукової літератури доводить: у світовій економіці виділяють окремі базові тенденції, що визначають розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, серед них конвергенція, циклічна взаємозалежність, нерівномірність у розподілі доходів, розбіжність у темпах економічного зростання, водночас формуються нові тенденції, які варті уваги, зокрема зростання ролі експорту як чинника економічного зростання національної економіки [1].

Загалом експорт країни виступає ключовим чинником формування ВВП, зростання сукупного попиту та показників соціально-економічного розвитку. Якщо країна є провідним світовим експортером, то це свідчить про її рівень конкурентоспроможності, стабільність економічної ситуації. Експортна діяльність відображає рівень забезпеченості

необхідними ресурсами та спроможність ефективно їх використовувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу експорту на економічний розвиток країн у різних умовах присвячені праці провідних іноземних та вітчизняних вчених. Так, І. Платонова зазначає, що зростання експорту напряму визначає можливості використовувати економію від масштабів виробництва для фірм-експортерів, а також збільшувати продуктивність існуючих чинників виробництва [2, с. 37]. Водночас О. Ярмач та А. Черняєва стверджують, що суттєвими факторами, які впливають на міжнародну торгівлю в умовах глобалізації, є науково-технічна революція та науково-технічний прогрес. Автори визначили наступні ключові тенденції: ідеї, знання та інформаційні ресурси виступають предметом процесів купівлі та продажу; розвиток інформаційних і мережевих технологій стимулює виникнення нового виду валют; мережа Інтернет сприяє трансформації відносин між виробником, продавцем і споживачем; збільшується рівень інтегрування економік різних країн [3, с. 36-37]. Своєю чергою, Н. Скрипник запевняє, що розвиток міжнародної торгівлі відбувається під дією певних причин та чинників, які походять від поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва, глобалізації процесів економічної інтеграції країн

світу, зростаючої ролі послуг. Також міжнародна торгівля в умовах глобалізаційних процесів стає каталізатором розвитку й інших форм міжнародних економічних відносин, оскільки вона тісно пов'язана з іншими сферами відтворювального процесу [4]. На нашу думку, беручи до уваги вищевикладене, актуальними для нашої країни стають питання вивчення ролі зовнішньоекономічної діяльності та експорту, зокрема для економічного розвитку України.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення впливу зовнішньоекономічної діяльності на економічний розвиток України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарний експорт та імпорт України протягом 18-річного періоду загалом характеризується циклічним характером: спадні тенденції 2009-2019 рр., 2014-2017 рр., 2020 року змінюються у подальшому на зростаючі, чому є обґрунтовані пояснення, пов'язані з економічною кризою 2008-2009 рр., анексією Криму та військовими діями на Донбасі, які розпочалися у 2014 р., пандемією COVID-19. Загальні тенденції зовнішньої торгівлі України показують, що сальдо торговельного товарного балансу залишається негативним з 2005 року; у експорті домінує сировинна продукція (залізна руда, зернові, насіння і плоди олійних культур), а у імпорті – енергоносії, транспортні засоби, сільськогосподарська та комп'ютерна техніка. Такі особливості сьогодні вже розглядаються не лише у контексті співвідношення продукції з низькою або високою доданою вартістю, а у світлі товарів із різноспрямованим потенціалом, тобто країна продає на світовому ринку товари зі спадним

потенціалом (чим більшим буде ставати обсяг видобутку, тим дорожчою буде собівартість подальших процесів виготовлення), водночас вона купує на міжнародному ринку товари із зростаючим потенціалом (після розробки нових моделей товарів собівартість їх виробництва знижується).

Зростання обсягів зовнішньої торгівлі у 2021 році порівняно з попереднім роком становило 36,7%, або на 37,9 млрд дол. США, водночас по експорту зростання 38,4%, по імпорту – 35,1%. Зростання вартісних обсягів зовнішньої торгівлі є більшим, ніж зростання фізичних обсягів (на 2,5%). В основі таких результатів лежить зростання цін на сировину після розпочатого відновлення світової економіки та необхідність задоволення попиту на біржові товари. Експорт товарів у 2021 році також зріс порівняно з попереднім періодом на 18,9 млрд дол. США. Експорт товарів збільшувався по усіх товарних групах, але найбільше зріс експорт металів та виробів з них, мінеральних продуктів. Проте, коли зростання експорту по більшості секторів відбувалося завдяки нарощуванню фізичних обсягів, то зростання експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції мало місце на тлі скорочення їх фізичних обсягів (на 6,6%) [5]. Такі показники, безумовно, свідчать про залежність експортних вітчизняних поставок від динаміки світових цін на основні товарні експортні групи.

Експорт промислових товарів з України (експорт без урахування I “Живі тварини; продукти тваринного походження” та II “Продукти рослинного походження” товарних груп) склав 75,2 %.

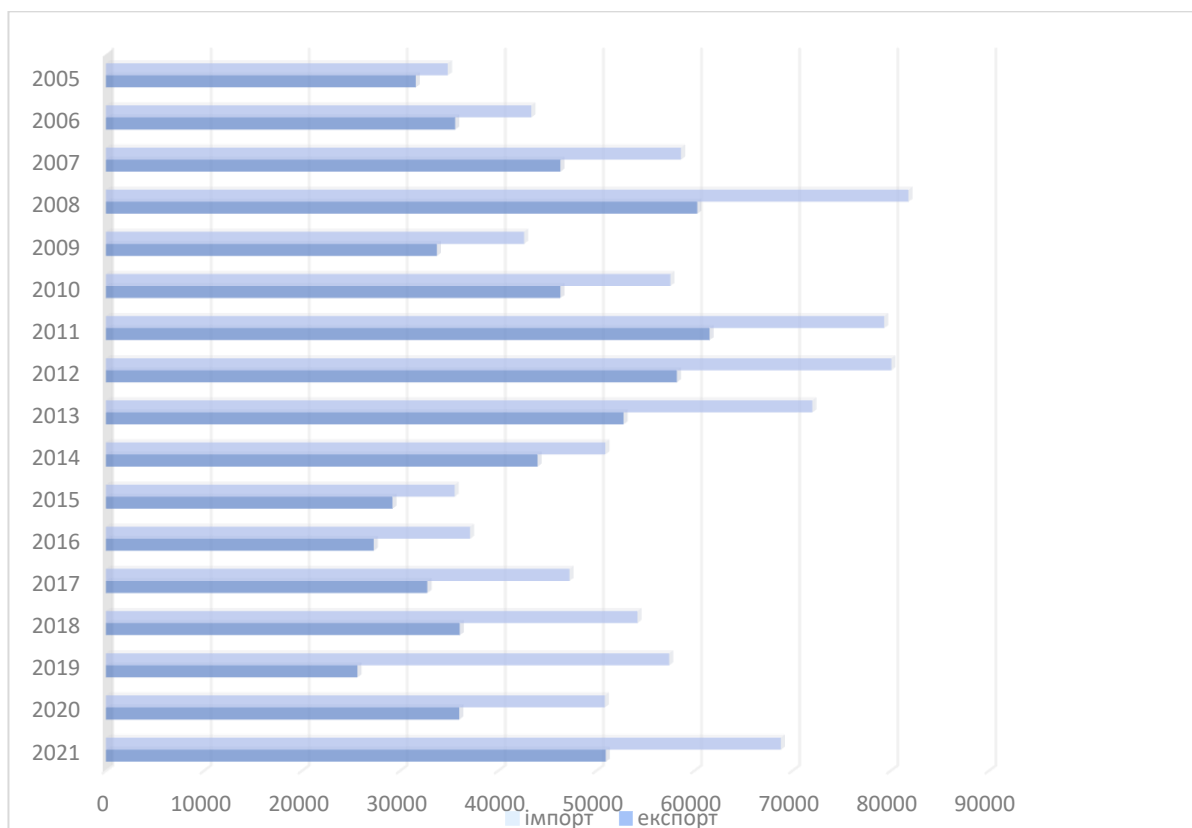

Рис. 1. Товарний експорт та імпорт України (промислові товарні групи з III до XXI) у 2004-2021 рр.

Окремі економічні показники розвитку України у 2005-2021 рр.

Роки	ВВП, млн дол. США	Експорт промислових товарних груп, млн дол. США	Імпорт промислових товарних груп, млн дол. США
2005	86142	31597	34866
2006	107753	35620	43380
2007	142719	46351	58649
2008	179992	60291	81820
2009	117228	33762	42633
2010	136419	46346	57552
2011	163160	61552	79340
2012	175781	58211	80081
2013	183310	52773	72033
2014	131805	44024	50915
2015	90615	29223	35571
2016	93270	27307	37134
2017	112154	32786	47268
2018	130832	36081	54201
2019	153781	35656	57438
2020	155582	36030	50876
2021	200058	50968	68828

Джерело: [6]

Пряма залежність вітчизняної економіки від активності експорту промислових товарних груп може бути підтверджена шляхом застосування інструментарію кореляційно-регресійного аналізу. У дослідженні нами була побудована економетрична модель залежності ВВП України від показника експорту (промислові товарні групи з III до XXI). Для розрахунків було використано статистичні дані по Україні за період 2005-2021 рр. (табл. 1).

Лінійна регресійна модель відображає залежність ВВП України від надходжень від експорту промислових товарних груп:

$$Y = 30352 + 2,5670 X, \quad (1)$$

де Y – ВВП, X – надходження від експорту промислових товарних груп.

Інтенсивність зв'язку між змінними, включеними в модель регресії, вимірюється коефіцієнтом кореляції, значення якого 0,83, що вказує на наявність між змінними тісного прямого зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує, що майже 70% залежної змінної пояснюється впливом незалежної змінної. Перевірка достовірності регресійної моделі та коефіцієнта кореляції на основі критерію Фішера дає підстави зробити висновок про адекватність моделі, оскільки спостережуване значення F -статистики 32,54 є більшим від табличного при рівні 0,05.

На основі розрахунків, проведених для статистичних даних України, можемо стверджувати, що зростання надходжень від експорту промислових товарних груп на 1 млн дол. США безпосередньо призводитиме до зростання ВВП на 2,57 млн дол. США.

Загальний імпорт товарів до України за результатами 2021 року порівняно з 2020 роком збільшився на 19,1 млрд дол. США, переважно таке зростання відбувалося через збільшення витрат на закупівлю паливно-енергетичних матеріалів, машин, устаткування та транспорту, продукції хімічної промисловості. Фізичні обсяги імпорту також зростали (на 12,6%).

Аналогічне дослідження нами було проведено для виявлення залежності ВВП України від імпорту промислових товарних груп. Статистичні дані для побудови панельної регресії наведено у табл. 2. Лінійна регресійна модель відображає залежність ВВП України від надходжень від імпорту промислових товарних груп:

$$Y = 25995 + 2,0142 X, \quad (2)$$

де Y – ВВП, X – надходження від імпорту промислових товарних груп.

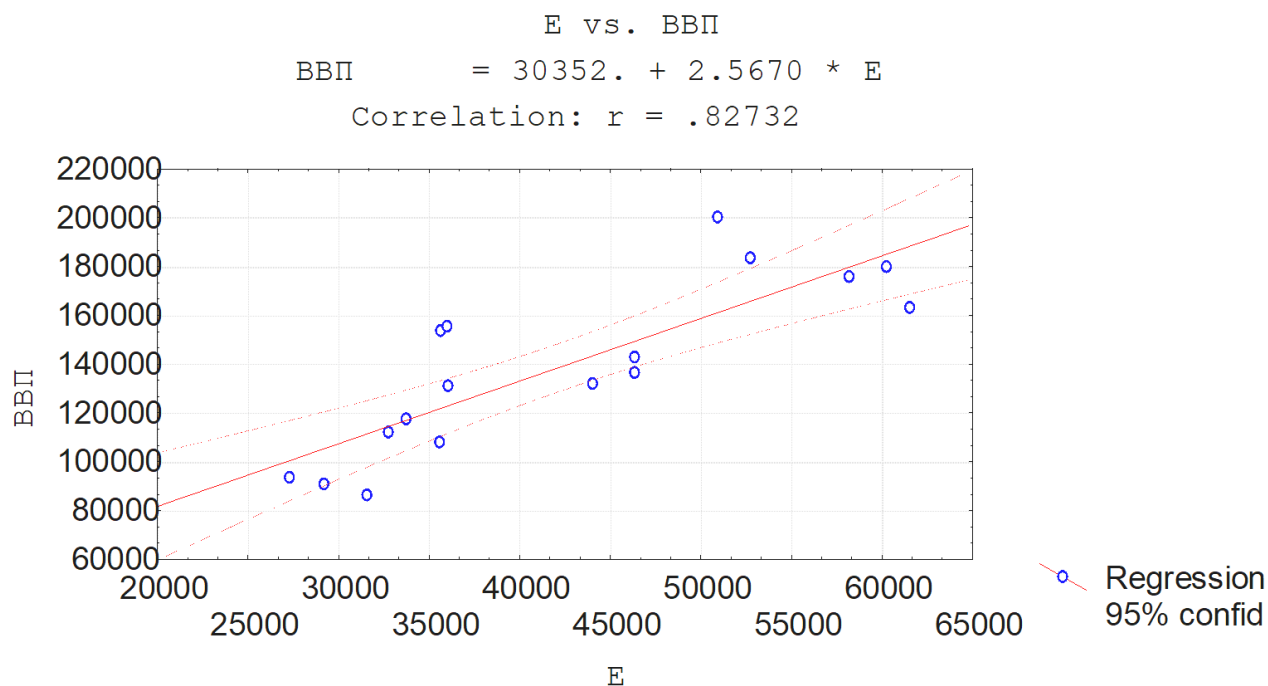

Рис. 2. Залежність ВВП України від надходжень від експорту промислових товарних груп

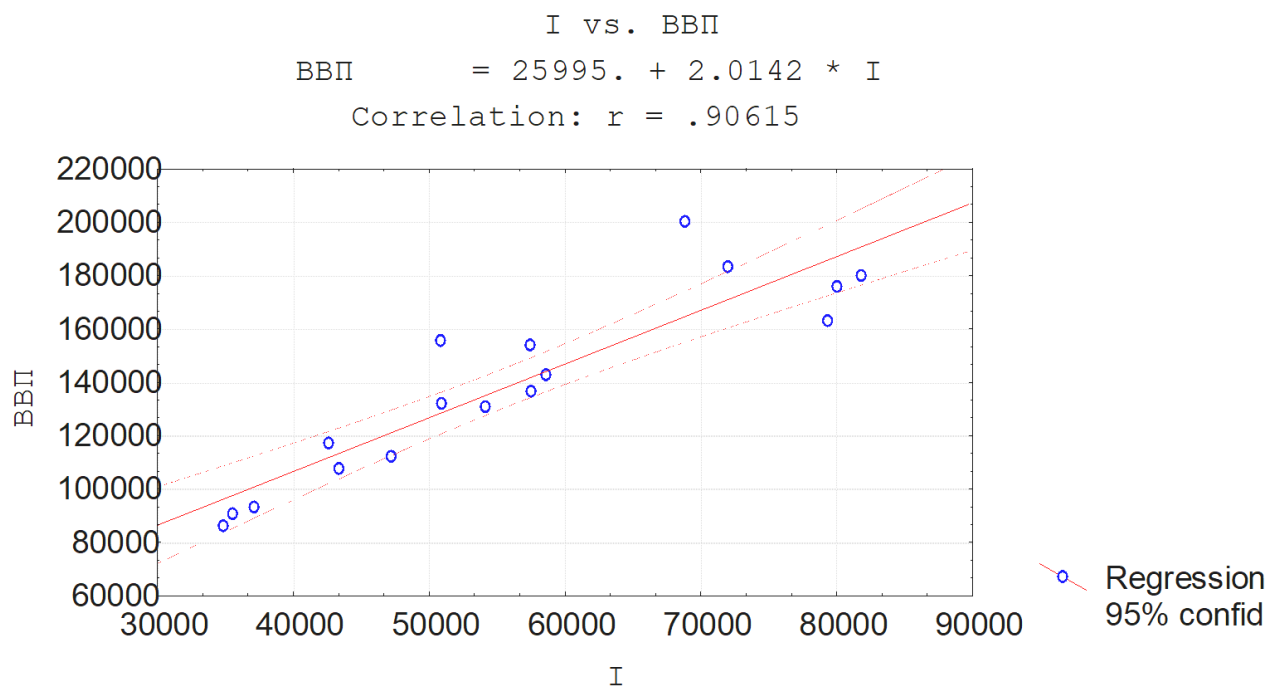

Рис. 3. Залежність ВВП України від надходжень від імпорту промислових товарних груп

Значення коефіцієнта кореляції - 0,91, що вказує на наявність між змінними тісного прямого зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує, що 82% залежної змінної пояснюється впливом незалежної змінної. Перевірка достовірності регресійної моделі та коефіцієнта кореляції на основі критерію Фішера дає підстави зробити висновок про адекватність моделі, оскільки спостережуване значення F-статистики 68,85 є більшим від табличного при рівні 0,05.

Отже, робимо висновок, що зростання надходжень від імпорту промислових товарних груп на 1 млн дол. США безпосередньо призводитиме до зростання ВВП на 2,0 млн дол. США.

Аналіз динаміки ВВП використовується як для оцінювання економічного зростання, так і для визначення поточного стану справ у сфері зайнятості та доходів населення. Об'єктивно, що чим кращою є динаміка показника ВВП, тим стрімкіше збільшуються доходи власників факторів виробництва, що відповідно дає їм можливість

вдосконалювати або модернізувати виробничі процеси, підвищувати заробітну плату працівникам і таким чином підвищувати їх мотивацію до праці. Щодо експорту, то зростання його кількісних обсягів спричиняє збільшення витрат на придбання вітчизняної продукції, збільшення обсягу виробленої продукції і зниження рівня безробіття. Навпаки, зменшення обсягів експортних поставок спричиняє негативні процеси, протилежні за своїми наслідками до зазначених вище. Враховуючи, що експортна діяльність значною мірою формує ВВП України, і, відповідно, відіграє важливу роль у створенні можливостей працевлаштування громадян України, доцільно проаналізувати взаємозв'язок між загальним обсягом експорту та такими соціальними показниками, як: зайнятість, середня заробітна плата по Україні, рівень безробіття та чисельність безробітного населення (табл. 2).

Нами було проведено кореляційний аналіз ключових соціальних показників, на які може впливати експорт товарів. У табл. 3 наведено кореляційну матрицю, де відповідні коефіцієнти кореляції демонструють щільність зв'язку між досліджуваними факторами.

Наведені у таблиці абсолютні значення коефіцієнтів кореляції для зайнятості, середньої заробітної плати та рівня безробіття перевищують 0,4, що говорить про помірний прямий взаємозв'язок між експортом та відповідними показниками. Умовно можна стверджувати, що залежність, безумовно, існує, але вона не є щільною,

особливо для показника безробітного населення. Пояснення отриманих результатів розкривається у наступному: в більшості вітчизняний експорт є сировинним, а такий тип експорту не потребує значної кількості робочих місць на противагу виробництву продукції з високим рівнем доданої вартості, яка, своєю чергою, вже передбачає створення і використання нових технологій, формування технологічних виробничих ланцюгів, створення робочих місць і залучення висококваліфікованої праці.

Сировинна або ресурсна спрямованість експорту в перспективі може виступати одним із ризиків для економічного зростання. Так, виділяють низку прямих і непрямих чинників, що визначають взаємозв'язок ресурсної залежності та низького рівня розвитку економіки. По-перше, природні ресурси надають широкі можливості з отримання високої ренти, що призводить до неефективних державних витрат і високих доходів еліт ("ефект ненажерливості", який знижує дохід на душу населення). По-друге, природні ресурси негативно впливають на якість інститутів, що теж обумовлює нижчий рівень доходу на душу населення. По-третє, підвищення реального обмінного курсу і наявність нересурсних секторів обґрунтовують стимули посилення запровадження обмежень у торгівлі, неефективний розподіл ресурсів між галузями, в результаті також виникає низький рівень доходів на душу населення [2].

Таблиця 2

Загальний обсяг експорту товарів з України та окремі соціально-економічні показники

Роки	Загальний експорт, тис. дол. США	Зайнятість, тис. осіб	Середня заробітна плата по Україні, дол. США	Рівень безробіття, %	Безробітне населення
2009	39702883	18365	239,5	9,6	1956,6
2010	51430522	18436,5	289,3	8,8	1784,2
2011	68394196	18516,2	340,7	8,6	1731,7
2012	68809811	18736,9	375,3	8,1	1656,6
2013	63312022	18901,8	393,8	7,7	1576,4
2014	53901689	17188,1	213,8	9,7	1847,1
2015	38127150	15742	173,4	9,5	1654
2016	36361711	15626,1	221,5	9,7	1677,5
2017	43264736	15495,9	275,3	9,9	1697,3
2018	47334987	15718,6	332,3	9,1	1577,6
2019	50054606	15894,9	430,5	8,6	1486,9
2020	49191825	15244,5	437,6	9,9	1673,3
2021	68072329	14957,3	506,4	10,3	1709,5

Джерело: [6]

Таблиця 3

Кореляційна матриця залежності зайнятості, середньої заробітної плати по Україні, рівня безробіття та чисельності безробітного населення від товарного експорту

Показники	Зайнятість, тис. осіб	Середня заробітна плата по Україні, дол. США	Рівень безробіття, %	Безробітне населення
Експорт товарів з України, тис. дол. США	0,42	0,66	-0,46	-0,14

Залежність зовнішньої торгівлі України від тенденцій розвитку міжнародних ринків також розкривається у цінній чутливості окремих товарних груп. Видається доцільним дослідити залежність вітчизняного експорту залізної руди від рівня світових цін на дану продукцію. З цією метою було використано апарат кореляційно-регресійного аналізу. Нами було проаналізовано квартальні дані обсягів експорту залізної руди (2601 за УКТЗЕД) з України та квартальні значення світової ціни на залізну руду за період 1 кв. 2018 р. – 3 кв. 2021 р. (табл. 4).

Лінійна регресійна модель відображає залежність вітчизняного експорту залізної руди від світової ціни на залізну руду:

$$Y = -206,1 + 12,103 X, \quad (3)$$

де Y – експорт залізної руди з України,
 X – світова ціна на залізну руду.

Інтенсивність зв'язку між змінними, включеними в модель регресії, вимірюється коефіцієнтом кореляції, значення якого - 0,97, що вказує на наявність між змінними тісного прямого зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує, що 94 % залежної змінної пояснюється впливом незалежної змінної. Перевірка достовірності регресійної моделі та коефіцієнта кореляції на основі критерію Фішера дає підстави зробити висновок про адекватність моделі, оскільки спостережуване значення F-статистики 216,47 є більшим від табличного при рівні 0,05. Незалежна змінна, включена в модель, є статистично значима (значення t-статистики -2,189).

Таблиця 4

Дані для побудови регресійної моделі

Період	Експорт залізної руди, млн дол. США	Світова ціна залізної руди, дол. США за т
2018, 1 кв.	700,84	74,92
2018, 2 кв.	675,24	66,61
2018, 3 кв.	726,25	67,96
2018, 4 кв.	766,95	71,07
2019, 1 кв.	755,17	83,29
2019, 2 кв.	958,23	101,94
2019, 3 кв.	1061,86	101,79
2019, 4 кв.	624,31	87,49
2020, 1 кв.	881,75	90,50
2020, 2 кв.	981,31	92,81
2020, 3 кв.	1046,87	117,03
2020, 4 кв.	1329,44	131,95
2021, 1 кв.	1720,06	165,27
2021, 2 кв.	2193,17	198,97
2021, 3 кв.	2032,96	163,38

Джерело: [7; 8]

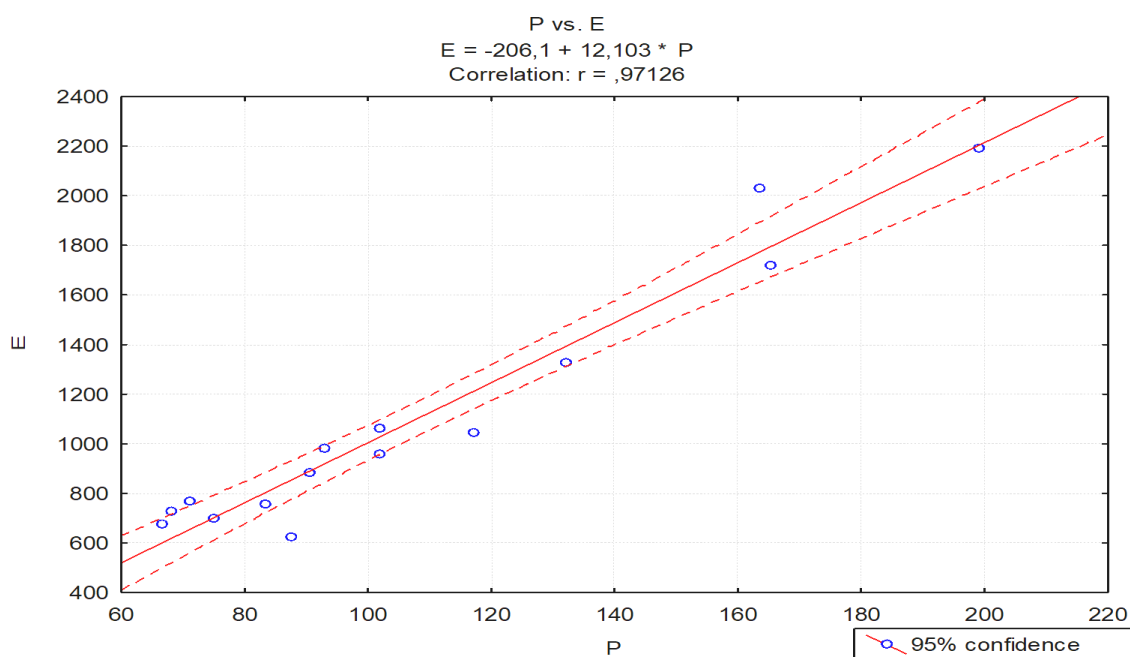

Рис. 4. Залежність експорту залізної руди з України від світової ціни на залізну руду

Статистика Дарбіна-Уотсона зафіксувала розрахункове значення $DW=1,54$, яке порівнювалося з критичними статистичними значеннями для $\alpha = 0,05$, $p = 1$ і $n = 11$; $d_1 = 0,63$ і $d_2 = 1,01$. Отже, прийнятною є гіпотеза про відсутність автокореляції залишків. Таким чином, можемо стверджувати, що зростання світової ціни на залізну руду на 1 дол. США безпосередньо призводитиме до зростання вітчизняного експорту залізної руди на 12,103 млн дол. США.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, у 2021 році сфера міжнародної торгівлі демонструвала високі обсяги зростання, приріст торгівлі стосовно багатьох видів продукції обґрунтовано збільшенням цін. Товарний експорт та імпорт України протягом останнього періоду має циклічний характер, водночас сальдо торговельного товарного балансу упродовж тривалого періоду залишається негативним. У товарній структурі експорту України найбільша частка припадає на недорогочінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, мінеральні продукти, жири та олії тваринного або рослинного походження.

Експорт промислових товарів сягнув у 2021 році 75,2% загального обсягу. Результати економічного дослідження доводять, що зростання надходжень від експорту промислових товарних груп на 1 млн дол. США безпосередньо призводитиме до зростання ВВП на 2,57 млн дол. США. Також вітчизняний експорт має високу цінову залежність від кон'юнктури світових товарних ринків.

Дослідження впливу загального товарного експорту з України на окремі показники соціально-економічного розвитку країни демонструє, що отримані абсолютні значення коефіцієнтів кореляції для зайнятості, середньої заробітної плати та рівня безробіття показують лише помірний прямий взаємозв'язок між експортом та відповідними показниками. Це пояснюється сировинною орієнтацією експорту, яка не передбачає потреби створення значної кількості робочих місць на противагу виробництву продукції з високим рівнем доданої вартості. Також сировинну спрямованість вітчизняного експорту слід розглядати як вагомий ризик для економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмінов С. В., Глуха Г. Я. Роль експорту як фактора економічного зростання в умовах глобалізації. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=2726&i=0>.

2. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 37-41.

3. Ярмач О. В., Черняєва А. О. Сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі та глобалізації. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 35-38.

4. Скрипник Н. Є., Люлінцев Д. В. Вплив глобальних процесів на формування динаміки та розвиток міжнародної торгівлі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 6 (23). С. 3-8.

5. Ус І. В. Тенденції зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками 2021 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za>.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Офіційний сайт Федерального резервного банку Сент-Луїса. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/PIORECRUSDM>.

8. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade>.

REFERENCES

1. Kuz'minov, S. V. and Hlukha, H. Ya. Rol' eksportu yak faktora ekonomichnoho zrostannia v umovakh hlobalizatsii, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=2726&i=0>.

2. Platonova, I. O. (2019), Eksport yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia Ukrainy v umovakh mizhnarodnoi intehratsii, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, Vyp. 24. Ch. 3, s. 37-41.

3. Yarmak, O. V. and Cherniaieva, A. O. (2020), Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoi torhivli ta hlobalizatsii, *Infrastruktura rynku*, vyp. 43, s. 35-38.

4. Skrypnyk, N. Ye. and Liulintsev, D. V. (2019), Vplyv hlobal'nykh protsesiv na formuvannia dynamiky ta rozvytok mizhnarodnoi torhivli, *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vyp. 6 (23), s. 3-8.

5. Us, I. V. Tendentsii zovnishn'oi torhivli tovaramy Ukrainy za pidsumkamy 2021 roku, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za>.

6. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Ofitsijnyj sajt Federal'noho rezervnoho banku Sent-Luisa, available at: <https://fred.stlouisfed.org/series/PIORECRUSDM>.

8. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy, available at: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade>.

Стаття надійшла до редакції 23 листопада 2022 року

УДК 339.13 + 442.9

Демидчук Л. Б.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

к.т.н., доц., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ІНСПЕКТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА АДМІНІСТРАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

***Анотація.** У статті вивчено та узагальнено деякі теоретичні підходи до поняття адміністративних бар'єрів, розглянуто адміністративні бар'єри для провадження підприємницької діяльності та витрати на їх подолання, у т. ч. і з позиції самих підприємців. В узагальненому вигляді адміністративні бар'єри являють собою ті численні перешкоди з боку органів влади та управління, які пов'язані з необхідністю виконання обов'язкових правил і процедур, передбачених законодавчими та нормативними актами, що необґрунтовано обмежують свободу підприємницької діяльності та ускладнюють створення та розвиток нових підприємницьких структур. Обґрунтовано, що адміністративні бар'єри, як і раніше, залишаються гострою проблемою, яка здатна перешкоджати розвитку і нормальному функціонуванню підприємницького сектора. Одночасно інспектування є однією з форм контролю, що містить комплексне обстеження (перевірку), оцінку стану, технологічних процесів і результатів діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, а також дослідницька робота, що вимагає високої кваліфікації осіб, які її здійснюють, здатних не тільки зафіксувати стан справ на підприємстві, що перевіряється, і назвати винних осіб у разі виявлення тих чи інших недоліків. Трактують поняття адміністративного бар'єру припускає його визначення як сукупності процедур, які повинен пройти суб'єкт підприємництва, щоб отримати законне право здійснювати підприємницьку діяльність (порядок реєстрації підприємства, процес отримання необхідних ліцензій на здійснення обраного виду діяльності, питання, пов'язані із землевідеддям, а також питання, що виникають під час контролю та нагляду за здійсненням підприємницької діяльності). Показано, що існування адміністративних бар'єрів у підприємницькій діяльності призводить до значних негативних наслідків. Вони призводять до серйозних економічних втрат суспільства, як прямих, що виражаються у зростанні цін, так і непрямих, зумовлених недовиробництвом продукції через неефективне використання ресурсів; вони ускладнюють використання інших, більш результативних методів державного управління. З метою зниження тиску адміністративних бар'єрів у сфері торговельного підприємництва запропоновано шляхи та напрями їх зниження, зокрема проведення незалежної практичної експертизи вже діючих нормативних правових актів, які стосуються питань інспектування та контролю проведення підприємницької, торговельної та інвестиційної діяльності.*

Ключові слова: інспектування, контроль, підприємницька діяльність, торговельне підприємництво, адміністративний бар'єр.

Demydchuk L. B.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Live University of Trade and Economics, Lviv

INSPECTION AS A COMPONENT OF ADMINISTRATIVE BARRIERS IN THE ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT

***Abstract.** The article studies and summarizes some theoretical approaches to the concept of administrative barriers, considers administrative barriers to entrepreneurial activity and the costs of overcoming them, including from the point of view of entrepreneurs themselves. In a generalized form, they are those numerous obstacles on the part of the authorities and administration that are associated with the need to comply with mandatory rules and procedures provided for by laws and regulations that unreasonably restrict the freedom of entrepreneurial activity and complicate the creation and development of new business structures. It is substantiated that administrative barriers still remain an acute problem that can impede the development and normal functioning of the business sector. At the same time, inspection is one of the forms of control, which includes a comprehensive examination (verification), assessment of the state, technological processes and results of the business entity, as well as research work that requires highly qualified persons who are able not only to record the state of affairs at the enterprise being inspected, but also to name the guilty persons in case of detection of certain shortcomings. The interpretation of the concept of administrative barrier*

suggests its definition as a set of procedures that a business entity must undergo in order to obtain the legal right to carry out entrepreneurial activity (the procedure for registering an enterprise, the process of obtaining the necessary licenses for the chosen type of activity, issues related to land allocation, as well as issues arising during the control and supervision of entrepreneurial activity). It is shown that the existence of administrative barriers in entrepreneurial activity leads to significant negative consequences. They lead to serious economic losses of society, both direct, expressed in price increases, and indirect, caused by underproduction due to inefficient use of resources; they complicate the use of other, more effective methods of public administration. In order to reduce the pressure of administrative barriers in the sphere of trade entrepreneurship, the ways and directions of their reduction are proposed, in particular, conducting an independent practical examination of existing regulatory legal acts relating to the inspection and control of entrepreneurial, trade and investment activities.

Key words: inspection, control, business activity, trade entrepreneurship, administrative barrier.

JEL Classification: H70, K42, L50, L81

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-15>

Постановка проблеми. Важливою умовою розвитку сфери торговельного підприємництва є формування сприятливого підприємницького клімату. Тут на перше місце виходить державна політика зниження та усунення численних адміністративних бар'єрів, що перешкоджають відкриттю та веденню підприємницької діяльності. В узагальненому вигляді вони являють собою ті численні перешкоди з боку органів влади та управління, які пов'язані з необхідністю виконання обов'язкових правил і процедур, передбачених законодавчими та нормативними актами, що необґрунтовано обмежують свободу підприємницької діяльності та ускладнюють створення та розвиток нових підприємницьких структур.

Відносини у сфері забезпечення безпеки та недопущення перешкоджанню підприємницькій діяльності, що підпадають під категорію “адміністративно-правове забезпечення”, або так звані “адміністративні бар'єри”, регулюються нормами адміністративного права та органами публічної адміністрації (рис. 1).

Інспектування є однією з форм контролю, що містить комплексне обстеження (перевірку), оцінку стану, технологічних процесів і результатів діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Це дослідницька робота, що вимагає високої

кваліфікації осіб, які її здійснюють, здатних не тільки зафіксувати стан справ на підприємстві, що перевіряється, і назвати винних осіб у разі виявлення тих чи інших недоліків. Інакше кажучи, інспектування має дати відповідь на багато запитань соціально-економічного, правового, психолого-педагогічного, морально-етичного тощо характеру, які зумовили причини виявлених негативних явищ і процесів, з метою подальшого розроблення таких заходів, реалізація яких дозволить їх усунути і запобігти в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз інформаційних джерел за темою дослідження показав наявність багатьох підходів до трактування самого поняття “адміністративні бар'єри” [5]. Одні автори розглядають їх з позиції вузького розуміння як перешкоди, що чиняться органами державної влади або органами місцевого самоврядування і можуть виражатися як у діях, так і в бездіяльності органів влади, що гальмують, ускладнюють або унеможливають проходження процедур, передбачених чинним законодавством [4, 7, 12, 17]; перешкоди, що можуть виражатися як у діях, так і в бездіяльності органів влади, що гальмують, ускладнюють або унеможливають проходження процедур, передбачених чинним законодавством [1, 9].

Перша група – відносини, пов'язані з упорядкуванням підприємницької (господарської) діяльності з метою забезпечення прав та інтересів громадян, на підставі конституційного положення про те, що права і свободи людини у сфері підприємницької діяльності та забезпечення її безпеки

Друга група – відносини, пов'язані з реалізацією норми, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість економіки

Третя група – відносини, які об'єктивно потребують адміністративно-правового регулювання щодо забезпечення безпеки підприємницької діяльності, становлять правовідносини щодо контрольної діяльності у сфері підприємництва

Рис. 1. Групування відносин у сфері забезпечення безпеки та недопущення перешкоджанню підприємницькій діяльності

(Джерело: узагальнено авторами за [3 – 5, 10])

Інші автори вважають, що адміністративні бар'єри – явище складне, таке, що виходить за рамки вузького розуміння, і з цього погляду вони є порушеннями законних прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які виражаються в [16, с. 73-74]:

— дія або в бездіяльності органів влади (органів місцевого самоврядування), що гальмують, ускладнюють або унеможлиблюють проходження процедур, передбачених чинним законодавством [7, с. 116];

— дія або в бездіяльності організацій, що займають монополічне становище на ринку (наприклад, водо-, енерго-, теплопостачальних організацій), які гальмують, ускладнюють або унеможлиблюють здійснення підприємницької діяльності [6, с. 221];

— неможливості реалізації нормативних вимог, закладених у чинному законодавстві, з огляду на наявність нездійснених норм, відсутність одного тлумачення положень закону органами державної влади (місцевого самоврядування) тощо [9, с. 256-258].

Постановка завдання. Метою та завданням дослідження є процедури інспектування суб'єктів підприємницької діяльності як складової адміністративних бар'єрів у підприємницькому середовищі та визначення можливих напрямів з метою зниження їх негативного впливу на підприємницьку діяльність, зокрема у сфері торговельного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи зазначені вище підходи до трактування поняття адміністративного бар'єру, можна визначити його як сукупність процедур, які повинен пройти суб'єкт підприємництва, щоб отримати законне право здійснювати свою діяльність. Це і порядок реєстрації підприємства, і процес отримання необхідних ліцензій на здійснення обраного виду діяльності, і питання, пов'язані із землевідведенням, і, звісно, питання, що виникають під час контролю та нагляду за здійсненням підприємницької діяльності. Насправді це неповний перелік усіх наявних бар'єрів, але найбільш вагомий і значущий з точки зору самих представників сфери підприємництва.

В Україні адміністративні бар'єри як спосіб регулювання господарської діяльності виникли у відповідь на товарну інтервенцію початку 1990-х рр. [5]. Масове проникнення на ринок неякісних товарів, лавиноподібний розвиток ринку послуг призвели до поширення ліцензування та сертифікації для контролю більшої частини товарів і послуг. Унаслідок цього адміністративні бар'єри були закріплені як формальний інститут. Через широке поле застосування цих процедур створити реальні механізми контролю не вдається й досі. Фактично адміністративні бар'єри втратили свою регулятивну функцію, перетворившись на бізнес-чиновників і набувши неформального характеру.

Існування адміністративних бар'єрів у підприємницькій діяльності призводить до значних негативних наслідків. По-перше, тому, що вони призводять до серйозних економічних втрат суспільства, як прямих, що виражаються у зростанні цін, так і непрямих, зумовлених недовиробництвом ВВП через неефективне використання ресурсів. По-друге, вони ускладнюють використання інших, більш результативних методів державного управління. Неефективність системи адміністративних бар'єрів і пряма зацікавленість чиновників у їх існуванні зумовлюють мультиплікацію бар'єрів, запровадження додаткових способів контролю та регулювання.

Встановлення адміністративних бар'єрів для ведення підприємницької діяльності призводить до економічних втрат суспільства, які складаються з:

1) *прямих втрат*, до яких найчастіше відносять трансакційні витрати (плата за користування ресурсами), викликані необхідністю подолання бар'єрів, значна частина яких трансформується у втрати населення за рахунок зростання роздрібних цін;

2) *непрямих втрат*, до яких належать падіння ефективності використання наявних ресурсів і недовиробництво вартості. Саме вони, як правило, пов'язані зі зниженням рівня конкуренції на ринках і відповідно, зі зниженням загальної ефективності підприємництва [11, с. 156-157].

Найсерйознішу проблему адміністративні бар'єри становлять для малого бізнесу та дрібних підприємців, що є найчутливішими до будь-яких перешкод, оскільки, на відміну від середнього та великого бізнесу, дрібний підприємець не може заплатити за вхід на ринок до початку господарської діяльності. Ці бар'єри породжують витрати, які можна назвати умовно-постійними, а малому бізнесу їх складніше подолати через неможливість використання економії на обсягах. Саме наявність великої кількості адміністративних бар'єрів сприяє переходу малих підприємств у "тіньову" економіку, виникненню ситуації, коли витрати на подолання бар'єрів стають настільки значними, що потребують компенсації за рахунок зменшення розміру сплачуваних податків шляхом активізації "сірих" схем. У підсумку адміністративні бар'єри є однією з головних причин, що перешкоджають розвитку малого підприємництва.

Як приклад пропонуємо розглянути сформовану систему адміністративних бар'єрів, із якими стикаються підприємницькі структури, у т. ч. торгівлі. Практика діяльності суб'єктів малого підприємництва свідчить про те, що на шляху його розвитку існують численні адміністративні бар'єри. Серед них складне законодавство непрямої дії, наявність численних підзаконних актів, суперечності між законодавством на державному, регіональному та місцевому рівнях, високий ступінь інспектування та контролю без попереднього сповіщення суб'єктів малого підприємництва, значний обсяг різної звітності та занадто велика кількість контролюючих органів різних рівнів.

Безпосередньо такі бар'єри виникають під час: реєстрації суб'єктів малого підприємництва; ліцензування окремих видів діяльності; сертифікації та стандартизації продукції, робіт і послуг; контролю та нагляду за поточною підприємницькою діяльністю; розміщення замовлень для державних і муніципальних потреб. Підприємці стикаються з адміністративними бар'єрами як на етапі створення бізнесу, так і при веденні підприємницької діяльності, причому під час здійснення поточної діяльності малий бізнес стикається з адміністративними бар'єрами частіше, ніж на етапі створення [14, с. 170-172].

Непоодинокими також є випадки незаконних дій громадських організацій із захисту прав споживачів. Представники цих організацій часто навідуються до суб'єктів малого та середнього торговельного підприємництва з незаконними вимогами надання документації, пов'язаної з підприємницькою діяльністю, вимагають у підприємців гроші за не складання актів про нібито виявлені порушення прав споживачів. Недостатня правова освіченість підприємців, незнання або слабке знання ними своїх прав "грає" на руку представникам таких організацій. Так, основоположними документами, що регулюють процедуру перевірок, є Закони "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" та "Про захист прав споживачів". Але тільки 22% опитаних представників малого бізнесу були знайомі зі змістом цих законів, 31% респондентів нічого не знали про ці закони, а 47% респондентів тільки чули, що такі закони існують [8, с. 17-20].

Практика свідчить, що найчастіше з усіх галузей підприємництва потерпають від перевірок підприємства торгівлі, сфери послуг та харчової промисловості і часто без посилення на будь-які нормативно-правові документи (тобто безпідставно) [13]. Такі перевірки призводять до того, що гальмується діяльність малих підприємств, витрачається багато сил і часу, при цьому підприємці несуть непередбачені витрати (в т. ч. і на "подяки" для перевіряючих). Контролюючі органи не дотримуються частоти перевірок, встановленої законодавством, порушуючи таким чином закон, проте вкрай рідко несуть відповідальність за свої дії. У більшості випадків проблеми, що виникають із органами, які перевіряють, закінчуються після означення певної суми.

Поряд із цим, в умовах явного обмеження законних прав представників малого бізнесу з боку контролюючих органів підприємці рідко звертаються до суду і віддають перевагу іншим способам захисту своїх інтересів [2, 15]. У більшості випадків підприємці звертаються до так званих авторитетних людей із владних структур (24%), до структур державної підтримки малого бізнесу (15%), до органів виконавчої влади (13%), до правозахисних організацій (11%). Цікаво, що лише 18% підприємців вважають: судові органи можуть захистити їхні інтереси. У подібних випадках підприємці

вважають за краще вирішувати проблеми за допомогою хабарів і "відкатів".

Найбільше обурення представників малого підприємництва викликає найвищий рівень корупції в органах влади на всіх рівнях. За інформацією від підприємців, фактично неможливо вирішити жодне питання без застосування чинника "неправомірної вигоди". Практично кожен підприємець (на умовах анонімності) підтверджує факти надання хабарів у процесі ведення підприємницької діяльності. У відповідь на питання, яким чином можна досягти поліпшення ситуації в даній галузі, підприємці в переважній більшості висловлюють впевненість у практичній неможливості вирішення цієї проблеми (76%), невіри в дієвість антикорупційних законодавчих актів, що приймаються (86%), і наголошують на необхідності кардинального посилення антикорупційного законодавства. Щодо умов підприємницької діяльності, майже третина представників малого підприємництва вважають умови для його ведення несприятливими.

Таким чином, є підстави стверджувати, що адміністративні бар'єри, як і раніше, залишаються гострою проблемою, перешкоджають розвитку та нормальному функціонуванню підприємницького сектора. Тому існує потреба у вжитті та реалізації державних заходів щодо усунення і зниження впливу адміністративних бар'єрів та створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, першочергові з яких наведено на рис. 2.

Сутність інспектування як одного з адміністративних бар'єрів для підприємницької діяльності, звісно, знаходить відображення в його принципах і вимогах. Вони добре викладені в теоретичних джерелах. Але слід зауважити, що принципи є мінливою категорією. А тому і принципи контролю та інспектування структур сфери торговельного підприємництва мають відповідати принципам управління, основним закономірностям його провадження.

Не варто не враховувати, що в основі діяльності структури, яка інспектується, і в основі організації інспектування як системи лежать людський фактор, управлінські відносини, які повинні складатися, вивчатися, регулюватися, піддаватися змінам у процесі інспектування за оцінками його результатів. Управлінські відносини в цій сфері регулюються діючими законами, підзаконними, внутрішньовідомчими нормативними актами, а не тільки конкретними в кожному окремому випадку інструктивними матеріалами. Їх правильне застосування є гарантом об'єктивного контролю у формі інспектування, яке, виступаючи у специфічній формі контролю, продовжує потребувати детальнішої регламентації внутрішньоорганізаційних форм, що містять структурно-штатне оформлення, кадрове, нормативне, ресурсне та організаційне забезпечення.

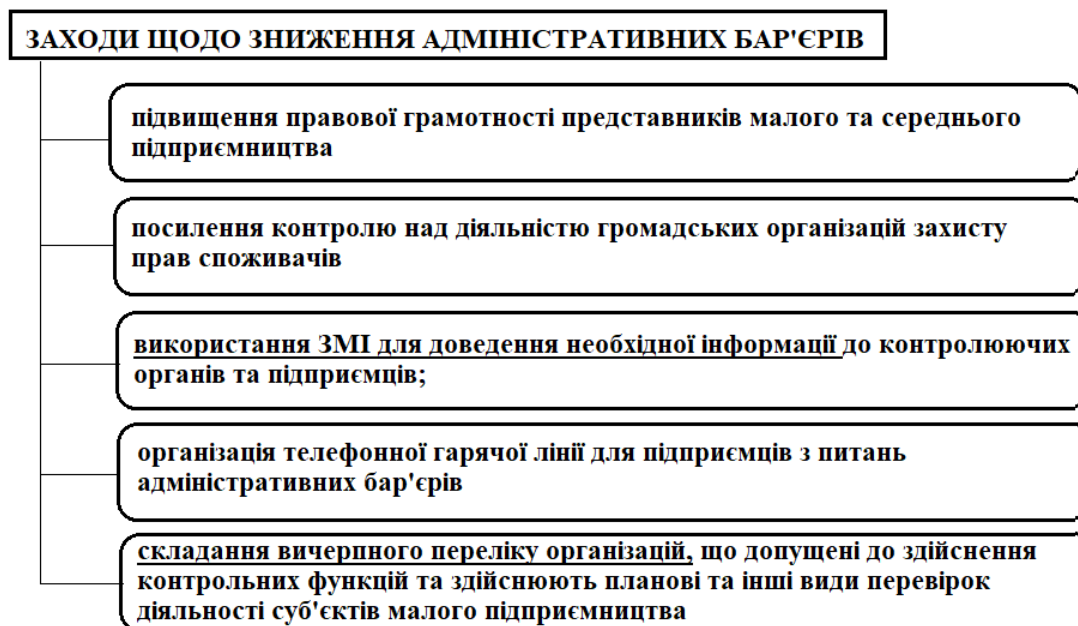

Рис. 2. Державні заходи щодо усунення адміністративних бар'єрів

(Джерело: упорядковано авторами за [2, 8, 13, 15])

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Оскільки практика контрольних заходів у підприємницькій діяльності, проведення інспектування закладів торговельного обслуговування та сфери виконання робіт і надання послуг не завжди показує їх достатність і ефективність, це вимагає вжиття та реалізації найжорсткіших державних заходів щодо зниження адміністративних бар'єрів і створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва.

Зокрема, з метою зниження адміністративних бар'єрів у сфері торговельного підприємництва слід:

— провести незалежну практичну експертизу вже діючих нормативних правових актів, які стосуються питань інспектування та контролю проведення підприємницької, торговельної та інвестиційної діяльності;

— розробити нормативні правові акти, які б передбачали проведення процедури оцінювання регулюючого впливу на сферу підприємництва щодо застосування діючих та проєктованих нормативних правових актів, які мають на меті формування адміністративних бар'єрів недопущення порушень чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
2. Ведмідський О. В., Кривенко В. В. Корупційні правопорушення в органах місцевого самоврядування України та їх кримінологічні показники.

Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 7. Ч. 2. С. 204-211.

3. Гринюк Р. Ф., Примуш М. В. Регіональний та державний виміри української специфіки децентралізації влади. *Політичне життя.* 2016. № 3. С. 12-17.

4. Гбур З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2018. 408 с.

5. Грушко О. В. Адміністративні бар'єри як джерело політичної ренти. *Ефективна економіка.* 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5666>.

6. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проєктування, управління : монографія. Харків : ХНАМГ, 2009. 356 с.

7. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 478 с.

8. Коліушко І., Тимошук В., Банчук О. та ін. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольної-наглядової діяльності в Україні. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2009. 196 с.

9. Котляревська Г. М. Адміністративно-правове забезпечення механізму звернення громадян в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Запоріжжя, 2020. 434 с.

10. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки : монографія / за ред. Васильціва Т. Г., Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2019. 552 с.

11. Національний економічний розвиток: концепція, механізм, ресурсне забезпечення : монографія / за заг. ред. О. Б. Чернеги. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 330 с.

12. Попов С. Особливості факторів опору імplementуванню державно-управлінських нововведень. *Науковий вісник. Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26871/popov.pdf>.

13. Савченко А. М. Незалежний контроль в торговельній діяльності: критичний аналіз та напрями удосконалення. *SWorld*. 15-22 March 2016. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer42/144.pdf>.

14. Стрілець В. Ю. Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 457 с.

15. Тімашов В. О., Дзюбенко С. Д. Кору́пція в органах місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 190-192.

16. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 200 (Юридичні науки). С. 72-78.

17. Черній В. Д. Адміністративно-правове регулювання функціонування системи органів місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Запоріжжя, 2021. 228 с.

REFERENCES

1. Vasyl'tsiv, T. H. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* : monohrafiia, Aral, L'viv, 384 s.

2. Vedmids'kyj, O. V. and Kryvenko, V. V. (2018), *Koruptsijni pravoporushennia v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy ta ikh kryminolohichni pokaznyky*, *Yurydychnyj biuletyn'*, Vyp. 7, Ch. 2, s. 204-211.

3. Hryniuk, R. F. and Prymush, M. V. (2016), *Rehional'nyj ta derzhavnyj vymiry ukrains'koi spetsyfiki detsentralizatsii vlady*, *Politychne zhyttia*, № 3, s. 12-17.

4. Hbur, Z. V. (2018), *Derzhavne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu Ukrainy: teoriia ta praktyka* : monohrafiia, TOV «Drukarnia "Ruta", Kam'ianets'-Podil's'kyj, 408 s.

5. Hrushko, O. V. (2017), *Administratyvni bar'ery iak dzherelo politychnoi renty*, *Efektivna ekonomika*, № 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5666>.

6. Dymchenko, O. V. (2009), *Zhytlovo-komunal'ne hospodarstvo v reformatsijnomu protsesi: analiz, proektuvannia, upravlinnia* : monohrafiia, KhNAMH, Kharkiv, 356 s.

7. Drobush, I. V. (2017), *Sotsial'na funktsiia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky* : dys. ... d-ra iuryd. nauk : 12.00.02. Kyiv. 478 s.

8. Koliushko I., Tymoschuk V., Banchuk O. ta in. (2009), *Koruptsijni ryzyky nadannia administratyvnykh posluh ta kontrol'no-nahliadovoi diial'nosti v Ukraini*, FOP Moskalenko O. M., Kyiv, 196 s.

9. Kotliarevs'ka, H. M. (2020), *Administratyvno-pravove zabezpechennia mekhanizmu zvernennia hromadian v Ukraini* : dys. ... d-ra iuryd. nauk : 12.00.02. Zaporizhzhia, 434 s.

10. Mekhanizmy ta funktsional'no-strukturni instrumenty zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsional'noi ekonomiky v umovakh suchasnykh zahroz ekonomichnoi bezpeky : monohrafiia / za red. Vasyl'tsiva T. H., Lupaka R. L. (2019), *Vydavnytstvo NNVK "ATB"*, L'viv, 552 s.

11. *Natsional'nyj ekonomichnyj rozvytok: kontsepsiia, mekhanizm, resursne zabezpechennia* : monohrafiia / za zah. red. O. B. Chernehy (2018), *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, 330 s.

12. Popov S. (2012), *Osoblyvosti faktoriv oporu implementuvanniu derzhavno-upravlins'kykh novovveden'*, *Naukovyj visnyk. Demokratychnе vriaduvannia*, vyp. 10, available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26871/popov.pdf>.

13. Savchenko, A. M. (2016), *Nezalezhnyj kontrol' v torhovel'nij diial'nosti: krytychnyj analiz ta napriamy udoskonalennia*, *SWorld*, 15-22 March 2016, available at: <https://www.sworld.com.ua/konfer42/144.pdf>.

14. Strilets', V. Yu. (2019), *Zabezpechennia rozvytku malykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka* : monohrafiia, Poltava, PUET, 457 s.

15. Timashov, V. O. and Dziubenko, S. D. (2021), *Koruptsiia v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia*, *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*, № 5, s. 190-192.

16. Tsel'iev, O. V. (2017), *Pravo na oskarzhennia rishen' orhaniv publichnoi vlady ta ikhnikh posadovykh osib iak skladova verkhovenstva prava*, *Naukovi zapysky NaUKMA. (Yurydychni nauky)*, Tom 200, s. 72-78.

17. Chernij, V. D. (2021), *Administratyvno-pravove rehuliuвання функціонування системи орhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* : dys. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.02. Zaporizhzhia. 228 s.

Стаття надійшла до редакції 24 листопада 2022 року

УДК 338.83

Трофименко К. В.,
trofimenko_katusha@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3999-3404,
здобувачка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ У ТОРГІВЛІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу формування пріоритетів політики диверсифікації в системі розвитку корпоративних систем в торгівлі. Метою статті виступає визначення ключових аспектів формування політики диверсифікації розвитку корпоративних систем в торгівлі. У ході дослідження було визначено та охарактеризовано ключові аспекти впливу на політику диверсифікації у сфері торгівлі, зокрема - залежність диверсифікації від корпоратизації бізнес-структури, від етапу життєвого циклу розвитку суб'єкта господарювання та від рівня трансформації діяльності. Встановлено, що корпоративні системи в сфері торгівлі в процесі формування політики диверсифікації ставлять різні цілі з врахуванням етапу зростання бізнес-структури з акцентом на диференціацію завдань та пріоритетів діяльності бізнесу. Визначено, що для бізнес-структури корпоративного типу, для якої торгівля є основною сферою діяльності, політика диверсифікації стосуватиметься розширення спектра бізнесів зі збереженням материнського бізнесу як пріоритетного напрямку діяльності. Представлено авторську розробку алгоритму та критеріїв ухвалення рішення відносно доцільності і видів диверсифікації діяльності корпоративних систем у сфері торгівлі. Відповідно до алгоритму визначено, що після першого кроку – ухвалення рішення про диверсифікацію, суб'єкти господарювання можуть ухвалити три стратегічних альтернативних рішення: про диверсифікацію та її типи, про збереження та розвиток існуючого бізнесу чи про відмову від нього та інвестування в нові напрямки діяльності. Запропоновано основні критерії для обрання даних альтернативних рішень. Визначено, що взаємозв'язок стратегічних аспектів з етапами алгоритму розвитку процесів диверсифікації корпоративних систем у сфері торгівлі та чітка ідентифікація пріоритетів є ключовими завданнями. Доведено, що формування стратегічних пріоритетів розвитку політики диверсифікації для корпоративних систем в сфері торгівлі залежить від етапу життєвого циклу розвитку корпоративних систем, що і визначає подальші напрямки для поглиблення наукового дослідження.

Ключові слова: диверсифікація, корпоративні системи, торгівля, стратегія, корпоративна інтегрована структура.

Trofymenko K. V.,
trofimenko_katusha@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3999-3404,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ANALYSIS OF THE KEY ASPECTS OF THE FORMATION OF THE POLICY OF DIVERSIFICATION OF THE DEVELOPMENT OF CORPO- RATE SYSTEMS IN TRADE

Abstract. The article is devoted to the study of the process of forming diversification policy priorities in the system of development of corporate systems in trade. The purpose of the article is to determine the key aspects of the formation of the diversification policy for the development of corporate systems in trade. In the course of the study, the key aspects of the influence on the policy of diversification in the field of trade were determined and characterized, in particular, the dependence of diversification on the corporatization of the business structure, on the stage of the business entity's development life cycle, and on the level of activity transformation. It was determined that corporate systems in the field of trade in the process of forming diversification policy set different goals, taking into account the stage of growth of the business structure with an emphasis on the differentiation of tasks and priorities of business activity. It was determined that for a corporate-type business structure, for which trade is the main field of activity, the diversification policy will relate to the expansion of the range of businesses while preserving the parent business as a priority direction of activity. The article presents the author's development of an algorithm and decision-making criteria regarding the expediency and types of diversification of the activities of corporate systems in the field of trade. According to the algorithm, it is determined that after the first step - making a decision on diversification, business entities can make three strategic alternative decisions: on diversification and its types, on preserving and developing the existing business or on abandoning it or investing in new areas of activity. The main criteria for choosing these alternative solutions are proposed.

It was determined that the interrelationship of strategic aspects with the stages of the development algorithm of the diversification of corporate systems in the field of trade and the clear identification of priorities are key tasks. It is proven that the formation of strategic priorities for the development of diversification policy for corporate systems in the field of trade depends on the stage of the life cycle of the corporate systems development, which determines further directions for deepening scientific research.

Key words: diversification, corporate systems, trade, strategy, corporate integrated structure.

JEL Classification: F17, G30, G34

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-16>

Постановка проблеми. Сучасні умови здійснення бізнесової діяльності вимагають від суб'єктів господарювання корпоративного типу в сфері торгівлі пошуку нових, нестандартних бізнес-схем та інструментів, які б забезпечували їхню конкурентоздатність та давали хоча б мінімальні гарантії щодо подальшого існування та забезпечення від згорання діяльності. Таким інноваційним бізнес-процесом виступає інструмент диверсифікації як фактор економічного зростання. Диверсифікація, як вертикальна, так і горизонтальна, за результатами аналізу сучасних практик функціонування й розвитку вітчизняних торговельних підприємств, зокрема корпоративного типу, стала ефективним засобом підвищення товарної політики сучасного періоду поступу вітчизняної торгівлі. Її позитивний досвід, теоретико-методичні та методико-прикладні засади реалізації та управління висвітлено у численних публікаціях. Важливість дослідження факторів впливу на формування диверсифікаційної політики корпоративних систем в сфері торгівлі стрімко зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання диверсифікації в різноманітних аспектах присвячено роботи значної кількості науковців і практиків. Варто згадати про зарубіжних науковців, які вважаються основоположниками досліджень у сфері диверсифікації: А. Чандлера, К. Ендрюса, І. Ансоффа, М. Портера, Ф. Котлера, К. Боумана, Р. Румельта. Особливої уваги заслуговують праці вітчизняних вчених-науковців, які останнім часом присвячують свої дослідження проблематиці сутності диверсифікації в світлі її зростаючої значущості: Л. В. Івченко, К. С. Коваленко, О. О. Цогла, К. В. Богачевської, І. М. Горбась, О. М. Згурської, О. М. Ромашко та ін. Ці всі наукові праці присвячені визначенню типів і форм диверсифікації бізнесу; дослідженню маркетингового інструментарію управління портфелем бізнесу підприємств; з'ясуванню шляхів і напрямів диверсифікації (використання можливостей ринку капіталів, реструктурування власного капіталу, передача досвіду та знань, розподіл ресурсів і т. ін.); розгляду аспектів корпоративних стратегій диверсифікованих бізнес-структур, таких як посилення синергізму, структура диверсифікованої компанії, визначення інвестиційних пріоритетів, структури і системи керування бізнес-одинацями корпоративного типу; аналізу алгоритмів і програм диверсифікації бізнесу тощо. Проте, незважаючи на

чисельні дослідження, питання визначення загальних факторів, які варто враховувати при побудові політики диверсифікації розвитку корпоративних систем в торговельній сфері, залишається актуальним.

Постановка завдання. Мета даної публікації полягає у дослідженні ключових аспектів формування політики диверсифікації розвитку корпоративних систем у торгівлі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Кожен вид економічної діяльності, зокрема - торгівля, має низку особливостей. Передусім слід відзначити, що як зовнішнє, так і внутрішнє середовище комерційної господарської діяльності є швидкозмінним. Наступним аспектом є те, що пріоритети, завдання й методи управління диверсифікацією бізнесу підприємств різних розмірів, спеціалізації, території господарювання і т.ін. є різними. Це вказує на важливість постійного вдосконалення теоретико-методичних засад управління процесами диверсифікації щодо стратегування такої політики, що важливо в контексті розуміння стратегічних і тактичних завдань управління диверсифікацією й організації відповідної політики на підприємствах.

Доречно, на наш погляд, визначити три базові аспекти щодо політики диверсифікації у сфері торгівлі, представлені на рисунку 1.

Перший аспект полягає у визначенні того, наскільки диверсифікація залежить від корпоративної бізнес-структури. На перший погляд, ці процеси пов'язані. Однак досвід корпоративного управління в найбільш розвинених економіках вказує на те, що за великих масштабів діяльності раціональніше та ефективніше керувати одночасно різними видами бізнесу, не беручи безпосередньої участі в операційних управлінських процесах, а маючи свою частку в структурі капіталу суб'єкта господарювання, який займається іншим видом економічної діяльності. Доречно пригадати досвід унітарних підприємств, які успішно започаткували, розвинули й провадять бізнес у різних напрямках. Але така ситуація більш дієва для малих і середніх підприємств, а великим суб'єктам господарювання доцільніше обирати шлях корпоративізації; це особливо важливо для мережевих ритейлерів, яким буде складно управляти основною та іншими видами діяльності, принципово не пов'язаними з торгівлею, де бізнес-процеси істотно різняться.

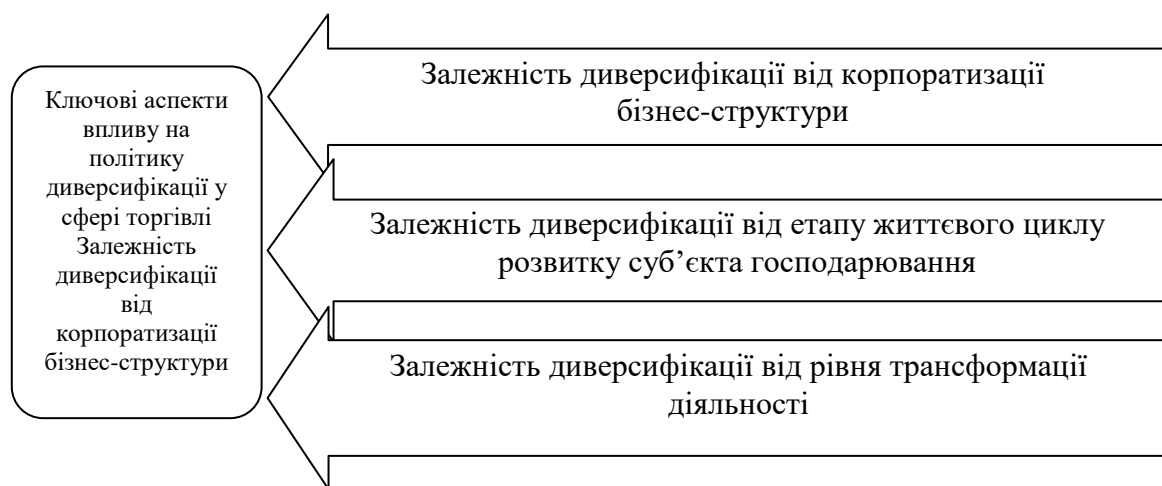

Рис. 1. Ключові аспекти впливу на політику диверсифікації у сфері торгівлі (сформовано автором)

Другий аспект впливу на політику диверсифікації у сфері торгівлі полягає в тому, що варто чітко визначитися, чи диверсифікація властива якомусь певному конкретному етапу життєвого циклу розвитку суб'єкта господарювання? Наприклад, це актуально для фази максимального зростання та/чи зрілості, коли бізнес набув найвищих показників обсягів й ефективності господарювання, капіталізувався і має достатній інвестиційний ресурс для переходу до суміжних та/чи абсолютно не пов'язаних з основним видом діяльності бізнесів. Започаткування нових напрямів діяльності потребує капіталу та інвестицій, позаяк мета диверсифікації – це розвиток бізнес-структури як системи. Так, наприклад А. Сміт зазначав, що підприємницька діяльність тісно корелює з кон'юнктурними коливаннями. Тож, аби бути достатньо резистентними відносно ризиків і загроз зміни ситуації на ринках, підприємства змушені коригувати свої стратегії, інколи повністю перепрофілюючи вид господарювання у випадку науково-технічної революції та прогресу людства, у підсумку яких ті чи інші товари стають непотрібними, коли з'являються нові ринки нових товарів [1, с. 47].

Розглянемо інші приклади різної стратегічної цілі диверсифікації діяльності підприємств. Серед них наукові дослідження С. Ілляшенка (диверсифікація заради зростання адаптаційних можливостей суб'єкта бізнесу та його здатності забезпечувати життєздатність [2, с. 180-200]), М. Портера (диверсифікація в контексті форми впровадження тієї чи іншої бізнес-стратегії підприємства [3, с. 72-80]), Г. Пересадька (диверсифікація як спосіб раціонального розміщення та ефективного використання ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання [4, с. 34-43]), О. Цогли (диверсифікація як мета підготовки та реалізації інноваційно-технологічних проектів [5, с. 109-115]), О. Кузьміна (диверсифікація як ціла система завдань розвитку бізнесу в сфері інвестицій, продукції, виробництва, економічної діяльності суб'єкта господарювання [6, с. 143-148]). Окрім того, диверсифікацію можна зорієнтувати на отримання додаткового доходу і

прибутку з так званих пасивних джерел, вихід на нові ринки чи їх сегменти (включно з розширенням цільової аудиторії та обсягів комунікацій), перерозподіл джерел і зниження рівня ризику, коригування центрів впливу і т. д.

Вищезазначене дає підстави виокремлювати різні цілі, які може ставити перед собою підприємство у процесі диверсифікації бізнесу. Вони можуть бути непов'язаними з певним конкретним етапом зростання бізнес-структури і це доволі важлива ремарка, яка дозволяє звернути увагу на диференціацію завдань і пріоритетів диверсифікації бізнесу, зокрема - залежно від етапу його життєвого циклу, специфіки самого суб'єкта господарювання.

Третій аспект впливу на політику диверсифікації у сфері торгівлі полягає в тому, що необхідно чітко визначити, чи диверсифікація стосується нових видів діяльності з відмовою від базового, чи передбачає його доповнення новими бізнесами. Відповідь на це питання є неоднозначною. З одного боку, підприємство вільне в ухваленні рішення щодо відмови надалі вести свій основний вид діяльності – торгівлю, та пов'язати власний подальший розвиток із диверсифікацією або перепрофілюванням бізнесу. Такий шлях може стати успішним, включно з перетворенням недостатньо ефективного господарювання на значно продуктивніше. Особливо це стосується малих суб'єктів господарювання, власники яких прорахувалися у бізнес-планах чи не врахували надто високий рівень концентрації, а відтак обмежену купівельну спроможність та високий рівень конкуренції торговельних об'єктів в одному районі господарювання. У такій ситуації зміна виду економічної діяльності може врятувати й відновити прийнятну окупність інвестицій.

У торгівлі як основному виді діяльності бізнес-структури, тим більше - корпоративного типу, на наш погляд, диверсифікація стосується розширення спектра бізнесів компанії за збереження материнського; більше того – виступу його ключовою (або принаймні однією з таких) сферою господарювання. Це можна обґрунтувати тим, що саме

торговельний бізнес забезпечує доступ продукції (товарів, послуг) підприємства і його партнерів по диверсифікації на внутрішній ринок, а за умови зовнішньоторговельної діяльності – ще й на експорт.

Згідно з цими базисними положеннями зауважимо, що першим кроком на шляху диверсифікації є ухвалення відповідного рішення. Власники й топ-менеджмент підприємств торгівлі повинні визначити набір критеріїв, що слугуватимуть індикатором започаткування дій у цьому напрямку. Тож підприємства мають три стратегічні альтернативи ухвалення рішення про: (1) диверсифікацію та її типи; (2) збереження та розвиток існуючого торговельного бізнесу; (3) відмову від бізнесу, що вже існує, та інвестування капіталу в нові напрями господарської діяльності (рис. 2).

На нашу думку, підприємство торгівлі, щоб ухвалити рішення про диверсифікацію, має досягнути певної визначеної стадії (етапу) свого розвитку. По-перше, досягнення найвищих обсягів й ефективності фінансово-господарської діяльності. Це дозволить не тільки покрити всі витрати свого господарювання, але й отримати чистий прибуток, із якого значна частина відкладається на інвестиційні цілі. По-друге, підприємство на цьому етапі вже значно реалізувало власний економічний потенціал і продовження здійснення інвестицій в існуючу бізнес-модель торгівлі низькопродуктивне, тобто існують інші види економічної діяльності.

Розглянемо дві альтернативи для такої ситуації [7, с. 6]:

1) вертикальна диверсифікація за умови, що суб'єкт господарювання не вичерпав увесь свій ресурсний та інший потенціал зростання в основному виді бізнесу – торговельному;

2) горизонтальна диверсифікація, якщо все ж досягнуто граничного рівня реалізації наявного потенціалу (забезпечено вихід на всі можливі ринкові сегменти як в аспекті цільової товарної спеціалізації, так і за споживачами в просторовому сенсі; не існує економічно обґрунтованих перспектив подальшого розширення торгової мережі і т. н.).

Перепрофілювання діяльності може стати стратегічною альтернативою подальшого розвитку бізнесу підприємств, що пов'язане з досягненням рівня граничної реалізації свого потенціалу, однак з протилежних причин – критично низької ефективності й віддачі інвестицій.

Така ситуація рідко характерна для торговельних підприємств корпоративного типу, але цілком має місце в підсумку хибного стратегування політики подолання труднощів економічного зростання та розширення, експансії на регіональні або навіть на зовнішні ринки збуту, коли відповідні ніші зайняті, а аргументи підприємства в частині

маркетингової, логістичної, комерційно-фінансової та іншої політики поступаються більш потужним у цьому та іншому значеннях конкурентам. Фактично ухвалення такого рішення означатиме повну чи часткову відмову від торговельного бізнесу.

Іншою альтернативою є відмова на поточному етапі свого функціонування від рішення відносно диверсифікації (що є також можливим і допустимим), а ще й вибір масштабування та ефективізації бізнесу з метою збереження існуючих позицій, включно зі зміною і подальшим скеруванням кривої розвитку на траєкторію сталого зростання. Даний підхід вимагає пошуку шляхів та впровадження дієвих алгоритмів збільшення обсягів діяльності і підвищення ефективності використання ресурсно-го забезпечення підприємства торгівлі. Відповідні рішення зумовлені форматом торгівлі, локалізацією торгових площ, рекламною діяльністю та стимулюванням збуту, інвестиціями в торгово-технологічну модернізацію, інтернет-маркетинг тощо [8].

Зазначимо, що ухвалення рішення щодо диверсифікації діяльності безпосередньо стосується того, чи торговельне підприємство наразі займається лише торговельним бізнесом, що є початковим етапом, чи перейшло до етапу розвитку та розвиває власні стратегії та практики диверсифікації, чи взагалі перебуває на стадії активної системної диверсифікації, тобто переживає етап ефективізації управління.

Відмова від диверсифікації, перепрофілювання діяльності, обрання рішення відносно вертикальної та/чи горизонтальної диверсифікації характерні для суб'єктів господарювання, які лише планують реалізувати відповідні практики. На етапі розвитку йдеться про алгоритми і рішення, характерні для підприємств торгівлі, що вже реалізують певні проекти з диверсифікації. На цьому етапі важливо забезпечити планову ефективність такого роду пілотних проектів і їхній належний внесок у структурно збалансоване функціонування корпоративної інтегрованої системи назагал. Тож належна ефективність дозволяє перейти до третьої фази поглибленої диверсифікації, яка передбачає стратегію комбінованої диверсифікації, що, зі свого боку, потребує істотних інвестицій як у самі бізнес-проекти, так і в систему їх менеджменту, включно із загальним управлінням функціонування і розвитку корпоративних інтегрованих структур [9]. Зрозуміло, що тут актуалізується вже не тільки потреба у фінансово-інвестиційному забезпеченні, але й в інтелектуально-кадровому, інноваційно-технологічному забезпеченні, в сучасних інформаційних технологіях, системах менеджменту якості тощо.

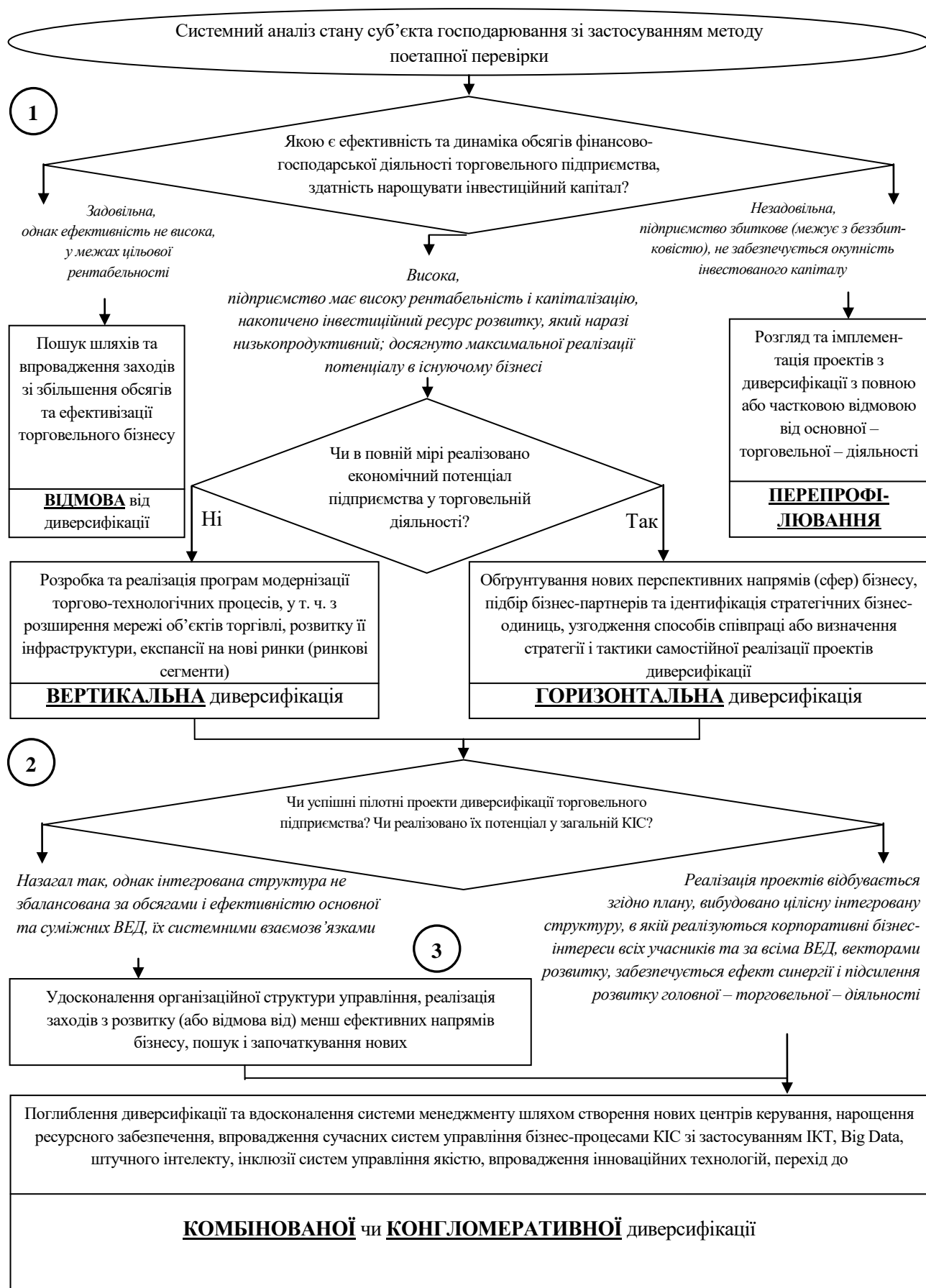

Рис. 2. Алгоритм та критерії ухвалення рішень відносно доцільності і видів диверсифікації діяльності корпоративних систем в сфері торгівлі (сформовано автором)

Справа в тому, що корпоративна інтегрована структура не характеризується ознаками стійкості і збалансованості: окремі напрями господарювання високоєфективні, інші – все ще ні, наявні диспропорції в темпоральних та інноваційних характеристиках зростання, окремі види економічної діяльності включені в єдину систему, а інші функціонують доволі ізольовано, не здійснюючи поетапного внеску у формування спільної доданої вартості і т. п. Менеджменту підприємств слід покращити організаційну структуру управління як КІС загалом, так і ефективізацію діяльності за окремо взятими стратегічними бізнес-одинацями чи проектами [10]. Підсумком такої роботи є послаблення надмірних диспропорцій та досягнення параметрів планової ефективності за всіма напрямками господарської діяльності, суб'єктами корпоративної системи та бізнес-одинацями. В іншому випадку варто ухвалювати рішення про оптимізацію бізнес-портфеля корпоративної системи у сфері торгівлі.

Зв'язок стратегічних аспектів з етапами алгоритму розвитку процесів диверсифікації корпоративних систем у сфері торгівлі, ідентифікація пріоритетів є пріоритетними завданнями. Їх формують власники та топ-менеджмент під час обрання рішення про диверсифікацію та визначення цільових орієнтирів такої стратегії подальшого розширення. А вони, як показують результати досліджень у сфері методології і практики диверсифікації, зовсім не є стандартними. Однак, на нашу думку, все ж можна говорити про їхню типологізацію відповідно до стадії (етапу) розвитку підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Диверсифікація діяльності корпоративних систем в сфері торгівлі має на меті нарощення та ефективне використання всього наявного ресурсного потенціалу суб'єкта господарювання, а також зміцнення конкурентних позицій підприємств в зовнішньому середовищі. В процесі планування політики диверсифікації є вкрай важливим чітко визначитися з ключовими стратегічними пріоритетами, досягнення яких стане свідченням успішності політики в аналізованій сфері. Визначені орієнтири мають одночасно бути спрямовані на вирішення сукупності завдань диверсифікації бізнесу. Проте варто відзначити, що вони різнитимуться в залежності від розміру підприємств, їх спеціалізації, міри фактичної глибини диверсифікованості та корпоратизації. Також важливим є чітке формулювання критеріїв та алгоритмів, згідно з якими ухвалюються відповідні управлінські рішення в сфері диверсифікації. Ключовими з них слугують: рівень ефективності та динаміка обсягів фінансово-господарської діяльності підприємств торгівлі, їхня здатність нарощувати інвестиційний капітал; міра реалізації економічного потенціалу за основною (торговельною) діяльністю; успішність вже реалізованих пілотних проектів диверсифікації, тощо. Відповіді на ці питання дозволять ухвалювати рішення відносно перепрофілювання діяльності, відмови від диверсифікації, обрання стратегій вертикальної,

горизонтальної та/чи комбінованої диверсифікації підприємств торгівлі. Важливо також пам'ятати про те, що визначення стратегічних завдань – причин диверсифікації діяльності корпоративних систем в сфері торгівлі будуть різнитися на різних етапах життєвого циклу розвитку корпоративних систем. Саме тому подальші наукові пошуки у даному напрямі повинні бути спрямовані на їхнє дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Edited by S. M. Soares. MetaLibri Digital Library, 29th May 2007. 754 p.
2. Ілляшенко С. М., Доценко Г. О. Диверсифікація як один з основних шляхів підвищення адаптаційних можливостей підприємств (теоретичні аспекти) : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Ілляшенка. Суми : ВТД “Університетська книга”, 2006. 240 с.
3. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. К. : Основи, 1998. 390 с.
4. Пересадько Г. О. Формування критеріальної бази управління вибором стратегій диверсифікації. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія “Економіка та менеджмент”. 2005. № 6-7 (18-19). С. 34-43.
5. Цогла О. О. Формування конкурентних переваг підприємства шляхом диверсифікації його діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 110-115.
6. Кузьмін О. Є., Дрималовська Х. В. Чинники впливу на диверсифікацію діяльності підприємств. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”* Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 143-148.
7. Юнал Т., Жигалкевич Ж. Управління конкурентоспроможністю підприємства на засадах диверсифікації діяльності. *Актуальні проблеми економіки та управління* : збірник наукових праць молодих вчених. 2020. Вип. 14.
8. Коцко Т. А., Артеменко Д. Т. Забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах диверсифікації діяльності. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2019. № 13. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/167624>.
9. Панін А., Бояринова К. О. Економічна диверсифікація як основа розвитку підприємства. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. 22 квіт. 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во “Політехніка”, 2021. 100 с. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230512/229479>.
10. Гладка А. В. Диверсифікація як один із елементів економічного зростання підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/43.pdf.

REFERENCES

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Edited by S. M. Soares. MetaLibri Digital Library, 29th May 2007. 754 p.

2. Illiashenko, S. M. and Dotsenko, H. O. (2006), *Dyversyfikatsiia yak odyn z osnovnykh shliakhiv pidvyshchennia adaptatsiinykh mozhlyvostei pidpriemstv (teoretychni aspekty) : monohrafiia / za zah. red. d.e.n., prof. S. M. Illiashenka, VTD "Universytetska knyha"*, Sumy, 240 s.

3. Porter M. (1998), *Stratehiia konkurentsii: Metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv*, Osnovy, K., 390 s.

4. Peresadko, H. O. (2005), *Formuvannia kryterialnoi bazy upravlinnia vyborom stratehii dyversyfikatsii*, *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia "Ekonomika ta menedzhment"*, № 6-7 (18-19), s. 34-43.

5. Tsohla, O. O. (2010), *Formuvannia konkurentnykh perevah pidpriemstva shliakhom dyversyfikatsii yoho diialnosti*, *Aktualni problemy ekonomiky*, № 4, s. 110-115.

6. Kuzmin, O. Ye. and Drymalovska, Kh. V. (2013), *Chynnyky vplyvu na dyversyfikatsiiu diialnosti pidpriemstv*, *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy

rozvytku., № 769, s. 143-148.

7. Iunal T. and Zhyhalkevych Zh. (2020), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva na zasadakh dyversyfikatsii diialnosti*, *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia : zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh*, vyp. 14.

8. Kotsko, T. A. and Artemenko, D. T. (2019), *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v umovakh dyversyfikatsii diialnosti*, *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, № 13, available at: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/167624>.

9. Panin A. and Boiarynova, K. O. (2021), *Ekonomichna dyversyfikatsiia yak osnova rozvytku pidpriemstva. Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy : zb. tez dop. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 22 kvit. 2021 r., KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo "Politekhnikha"*, Kyiv, 100 s., available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230512/229479>.

10. Hladka, A. V. (2018), *Dyversyfikatsiia yak odyn iz elementiv ekonomichnoho zrostannia pidpriemstva*, *Ekonomika i suspilstvo*, vyp. 16, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/43.pdf.

Стаття надійшла до редакції 09 грудня 2022 року

УДК 347.453(657)

Грищенко О. В.,
ostapgryshchenko@gmail.com, ORCID:0000-0002-0589-8716,
здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ПРОКАТУ МАЙНА СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

***Анотація.** Підприємства, які здійснюють надання послуг прокату, є одним із головних суб'єктів господарювання в економіці країни у сучасних воєнних умовах господарювання. Забезпечення стабільності діяльності таких підприємств залежить у першу чергу від наявності предметів прокатного фонду, перелік яких із кожним роком розширюється та доповнюється. Досліджено проблему повноти та своєчасності визначення в бухгалтерському обліку предметів прокату майна. Охарактеризовано особливість визнання предметів прокату майна у сфері надання послуг. Визначено роль норм Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" в частині визнання предметів прокату майна. Визначено послідовність визнання об'єктів як складових основних засобів за певними критеріями. Обґрунтовано критерії оборотних та необоротних активів, які є основою для їх розмежування. Досліджено наукові погляди вітчизняних, зарубіжних вчених та норми нормативно-правових актів стосовно дефініції "предметів прокату майна". Розглянуто погляди вітчизняних вчених щодо визнання предметів прокату в бухгалтерському обліку. Подано авторське бачення визнання предметів прокату майна в умовах застосування національних й міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (фінансової звітності). Досліджено законодавчі норми щодо критеріїв визнання запасів підприємства. Визначено місце предметів прокату в системі бухгалтерського обліку підприємств, які надають послуги прокату. Досліджено види класифікації предметів прокатного фонду. Зроблено висновки, що економічна сутність предметів прокату передбачає виокремлення окремих індивідуально визначених матеріальних цінностей, які придбані або виготовлені з метою передачі в тимчасове володіння та користування фізичним і юридичним особам з метою отримання доходу, які багаторазово беруть участь в процесі надання послуг.*

Ключові слова: прокат, майно, основний засіб, необоротний актив.

Gryshchenko O. V.,
ostapgryshchenko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0589-8716,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ECONOMIC NATURE OF PROPERTY RENTAL BY BUSINESS ENTITIES

***Abstract.** Enterprises that provide rental services are one of the main economic entities in the country's economy in modern military economic conditions. Ensuring the stability of the activities of such enterprises depends primarily on the availability of rental fund items, the list of which is expanded and supplemented every year. The problem of the completeness and timeliness of the definition of property rental items in accounting has been studied. The peculiarity of the recognition of property rental items in the field of service provision is characterized. The role of the norms of the National regulation (standard) of accounting 7 "Fixed Assets" in the part of recognition of leased property is defined. The sequence of recognition of objects as components of fixed assets according to certain criteria is determined. The criteria of current and non-current assets, which are the basis for their distinction, are substantiated. The scientific views of domestic and foreign scientists and the norms of normative legal acts regarding the definition of "objects of property rental" were studied. The author's vision of the recognition of leased property under the conditions of application of national and international accounting standards (financial reporting) is presented. The legislative norms regarding the criteria for recognizing the company's stocks have been studied. The place of rental items in the accounting system of enterprises that provide rental services is determined. Types of items classification of the rental fund were studied. It was concluded that the economic essence of rental items involves the separation of individually defined material values that are purchased or manufactured for the purpose of being transferred to temporary possession and use by individuals and legal entities for the purpose of obtaining income, who repeatedly participate in the process of providing services.*

JEL Classification: M41

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-17>

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національної економіки важливе значення має економічний стан суб'єктів господарювання, які здійснюють виготовлення продукції, реалізацію товарів, виконання робіт, надання послуг, у тому числі послуг прокату. Саме підприємства, які здійснюють надання послуг прокату, є одним із головних суб'єктів господарювання в економіці країни у сучасних воєнних умовах господарювання. Забезпечення стабільності діяльності таких підприємств залежить у першу чергу від наявності предметів прокатного фонду, перелік яких із кожним роком розширюється та доповнюється. З розвитком економічних відносин виникає все більше проблем, які необхідно вирішити, щоб забезпечити стабільність та нормальне функціонування підприємств, які здійснюють надання послуг прокату, з метою отримання позитивного фінансового результату останніх. При цьому саме предмети прокату є особливою економічною категорією, яка потребує правильної ідентифікації та розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання визнання предметів прокату вивчали вітчизняні і зарубіжні учені, а саме: Т. В. Барановська, М. І. Бондар, П. О. Куцик, С. О. Левицька, В. А. Шпак та ін. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченим є сучасне трактування економічної сутності предметів прокату.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження дефініції “предметів прокату майна” з врахуванням особливостей діяльності підприємств, для достовірного відображення їх в бухгалтерсько-обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предмети прокату є невід'ємною складовою діяльності підприємств, які надають послуги прокату, вони відіграють основну роль в економічних процесах, тому правильна термінологія має велике значення у відображенні предметів прокату у синтетичному та аналітичному обліку, звітності. Аналіз законодавчих джерел та наукової літератури на вітчизняному та зарубіжному рівнях дає підстави стверджувати про відсутність економічного обґрунтування визначення прокату. У більшості випадків послуги прокату ототожнюються з послугами короткострокової оренди чи найму. Тому сучасні умови господарювання дають підстави стверджувати про актуальність дослідження у сфері визначення економічної сутності предметів прокату.

У процесі діяльності підприємства перед управлінським персоналом підприємства постає питання ефективного формування матеріально-технічної бази підприємства, від якої буде залежати більшість економічних процесів на підприємстві. І якщо на підприємствах усіх видів економічної діяльності не є обов'язковою наявністю власної матеріально-технічної бази (основних засобів, предметів праці, запасів та ін.), то на підприємствах, які здійснюють надання послуг прокату, власна матеріально-технічна база є основною

прерогативою для здійснення ефективної їх діяльності.

Із законодавчої точки зору предмети прокату відносяться до складу основних засобів згідно з п. 4 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, за умови дотримання критеріїв їх визнання, тобто предмети прокату як основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких - більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [8].

У доповнення до цього п. 6 НП(С)БО 7 “Основні засоби” визначає: об'єкт основних засобів визнається активом, якщо існує ймовірність того, що підприємство/установа отримає в майбутньому економічні вигоди від його використання та його вартість може бути достовірно визначена [8].

Окрім того, тут варто згадати ще одну умову для визнання в бухгалтерському обліку основних засобів, а саме: підконтрольність. Адже згідно з п. 3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання котрих, як очікується, призведе до отримання економічних вигід у майбутньому [7].

Так, підприємство може контролювати актив лише в разі володіння правами на отримання майбутніх економічних вигід від його використання та здатності обмежувати доступ інших суб'єктів господарювання до таких економічних благ. Як правило, контроль супроводжується наявністю права власності.

Отже, із зазначених норм маємо такі критерії для визнання предметів прокату як об'єктів основних засобів: 1) контрольованість; 2) матеріальність; 3) строк корисного використання (експлуатації) понад рік або операційного циклу, якщо він довший за рік; 4) отримання в майбутньому економічних вигід від використання такого активу; 5) можливість достовірної оцінки; 6) призначення – використання в процесі виробництва чи постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій.

У Податковому кодексі України відповідно до класифікації груп основних засобів та інших необоротних активів передбачено включення предметів прокату до окремої групи – група 15 і встановлено мінімально допустимий строк корисного використання, який дорівнює п'ять років [11].

Таким чином, затвердження на вітчизняному нормативно-правовому рівні такого бачення щодо економічного визнання предметів прокату не є

достатньо обґрунтованим та потребує більш детального доопрацювання з боку законодавчих органів.

Враховуючи те, що відносини сторін за договором прокату врегульовано параграфами 1 “Загальні положення про найм (оренду)” і 2 “Прокат” глави 58 “Найм (оренда)” Цивільного кодексу України, предметом договору найму (прокату) може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ) [12].

Індивідуальними ознаками речі можуть бути характерні ознаки, що відрізняють її від інших подібних речей. Нespoживною є річ, яка призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд впродовж тривалого часу.

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, під предметом прокату вважають річ, конкретний матеріальний об’єкт, що надається в тимчасове користування за визначену плату з метою задоволення певних потреб. Сукупність предметів, що надаються в прокат, формує прокатний фонд (парк предметів прокату) суб’єкта господарювання.

Відповідно до вищенаведеної чинної вітчизняної нормативно-правової бази предмети прокату є необоротними активами. З метою відображення в бухгалтерському обліку предметів прокатного фонду Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (з діючими змінами і доповненнями), передбачений окремий субрахунок на рахунку, призначеному для узагальнення інформації про інші необоротні матеріальні активи [6].

Щодо наукових поглядів вітчизняних вчених, які у своїх дослідженнях виокремлювали наукові погляди щодо економічної сутності предметів прокату, слід виділити наукове бачення Р. Грачової: прокат – це один з видів оренди. Але орендою прийнято називати послуги з надання активів у тимчасове користування юридичним особам, а послуги з оренди предметів домашнього вжитку (і не лише домашнього), що надаються населенню, називаються послугами прокату. Все, що відрізняє ці два види майнового найму, – це мета отримання майна наймачами [3]. Якщо особа-наймач бере майно іншого суб’єкта в тимчасове користування з метою провадження підприємницької діяльності, такий вид майнового найму називається орендою. Якщо особа-наймач бере майно іншого суб’єкта в тимчасове користування з метою використання його в особистому житті, такий вид майнового найму називається прокатом. Як правило, напрокат беруть предмети домашнього вжитку. Предмети прокату, що надаються у тимчасове користування громадянам, залишаються на балансі наймодавця.

Н. Верхоглядова вважає, що предметами прокату називаються основні засоби, які передаються

громадянам у платне використання на певний термін [2]. У наукових дослідженнях А. Белоусов розглядає предмети прокату як активи, які передаються в тимчасове користування фізичній особі для її побутових потреб [1]. На думку В. Диби, предмети прокату – необоротні матеріальні активи, призначені для надання їх юридичним і фізичним особам у тимчасове користування за відповідну плату таких послуг [4].

Таким чином, наукові дослідження вчених у більшості випадків ґрунтуються на ідентичних нормах визнання предметів прокату як складових необоротних активів підприємства, а саме: інших необоротних матеріальних активів.

Проте у наукових дослідженнях В. Моссаковського у пунктах прокату для цілей обліку активів, призначених для видачі напрокат, потрібно використовувати рахунок 10 “Основні засоби” [9].

На нашу думку, практичне впровадження зазначеної пропозиції можливе за умови дотримання визнання критеріїв основних засобів при ідентифікації предметів прокату, особливо критерію “контролю”, за яким підприємство може контролювати актив лише в разі володіння правами на отримання майбутніх економічних вигід від його використання та здатності обмежувати доступ інших суб’єктів господарювання до таких економічних благ.

Відповідно до норм українського законодавства в сфері бухгалтерського обліку основним критерієм, який служить для розмежування активів на оборотні та необоротні, є термін корисного використання. Інакше кажучи, у наукових джерелах такий критерій характеризують як критерій малоцінності. Так, у 5.2 НП(С)БО 7 “Основні засоби” зазначено: підприємства можуть самостійно встановлювати вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів [8]. Описередковано на це вказують п. 2.1 й абз. 1 п. 2.6 р. II Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635.

Отже, підприємства самостійно встановлюють критерій малоцінності. І всі активи, вартість яких нижче цього критерію та які використовуються довше одного року, у бухгалтерському обліку потрапляють до малоцінних необоротних матеріальних активів. Своєю чергою, ті активи, які використовуються більш ніж рік і вартість яких вище критерію малоцінності, у бухгалтерському обліку визнаються основними засобами.

Такий вартісний критерій для цілей бухгалтерського обліку підприємство встановлює зазвичай у наказі про облікову політику (лист Міністерства фінансів України від 21.12.2005 р. № 31-34000-0-5/27793). У цьому роз’ясненні зазначено, що повноваження власника (власників) підприємства встановлювати облікову політику реалізується через визначення в розпорядчому документі переліку методів оцінки, обліку та процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один їх варіант.

Як свідчить практика, предмети прокату підприємств включають предмети з різним строком служби, проте у складі оборотних активів відсутнє окреме трактування предметів прокату як об'єктів оборотних активів.

Одним із способів вирішення зазначеної проблеми є дослідження зарубіжного досвіду щодо трактування предметів прокату з бухгалтерської точки зору. Підходи щодо розуміння економічного змісту предметів прокату досить різноманітні та неоднозначні в інших країнах, що обумовлено встановленими на законодавчому рівні критеріями: вартісний, термін експлуатації або комбінований. Зокрема, у Казахстані предмети прокату незалежно від їх вартості й терміну використання кваліфікують як оборотні активи і включають до складу товарів [5]. В Республіці Молдова прокатне майно відносять до складу необоротних активів (інвестицій) або оборотних – товарно-матеріальних запасів [10].

Таким чином, за результатами проведеного дослідження бачимо різні бачення зарубіжних “нормотворців” у відображенні частини предметів прокатного фонду як складової оборотних активів. Тому насамперед варто ідентифікувати економічну сутність таких категорій як “виробничі запаси”. Запаси підприємства – це активи підприємства. Від інших активів їх відрізняють таких три критерії. Перший - очікуваний строк використання. У запасів він не перевищує одного року або операційного циклу. Це впливає з визначення оборотних активів, до яких належать запаси (НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”) [7]. Це відрізняє запаси від необоротних активів (основних засобів, малоцінних необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів), де строк очікуваного використання - більше року (або операційного циклу, якщо він більший за рік). За цим критерієм предмети прокату можуть бути віднесені до складу запасів - метою утримання запасів є подальший продаж (розподіл, передача, обмін), споживання, обробка у процесі виробництва (п. 4 НП(С)БО 9 “Запаси”). Навіть об'єкти основних засобів, які планується продати впродовж 12 місяців, переводяться до складу запасів (товарів) – необоротних активів і груп вибуття, які утримуються для продажу (п. 6 розд. II НП(С)БО 27 “Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність”). За цим критерієм предмети прокату не є запасами, бо не утримуються для продажу.

Таким чином, предмети прокату не підлягають реалізації, адже повторно беруть участь в процесі обслуговування, частково переносять свою вартість на вартість послуг, а не одномоментно списуються на витрати, не змінюють своєї натурально-речової форми при наданні послуг. Окрім того, в результаті оборотності відбувається зношування предметів прокатного фонду. Відповідно, виникає необхідність амортизувати, тобто погашати вартість предметів прокату, які втрачають свою вартість в процесі їх використання. Тому вважаємо недоречним розглядати предмети прокату, термін корисного використання яких - менше одного року, з

позиції виробничих запасів. Враховуючи багаторазове використання одних і тих же предметів в процесі надання послуг прокату, однак швидкий фізичний знос, як правило до одного року, пропонуємо кваліфікувати такі предмети прокату в якості швидкозношуваних активів і відображати на окремому субрахунку рахунку 22 “Малоцінні і швидкозношувані предмети”.

Однією з особливостей підприємств, що надають послуги прокату, є наявність значної номенклатури предметів прокатного фонду, що, в свою чергу, потребує їхньої належної класифікації. У результаті дослідження економічних літературних джерел було виявлено, що питання класифікації предметів прокату не знаходить свого висвітлення, відповідно ускладнюється порядок ведення бухгалтерського обліку, здійснення ефективного аналізу та контролю таких предметів на досліджуваних підприємствах та загалом процес управління ними. Така ситуація викликає необхідність визначення оптимальної кількості класифікаційних ознак, які є передумовою своєчасного одержання управлінської інформації.

Під класифікацією предметів прокату розуміємо систему розподілу об'єктів, що надаються в прокат, на певні види, групи тощо відповідно до визначених спільних ознак чи властивостей. Ознаки можуть бути різноманітними, що залежить від того, з якою метою здійснюється класифікація.

Для цілей кваліфікації предметів прокатного фонду в обліку першочерговою є часова ознака поділу таких предметів, в основі якої лежить термін їх служби. Тому у процесі дослідження у нас виробилася позиція щодо виділення двох категорій предметів прокату: 1) термін корисного використання яких більше одного року; 2) термін корисного використання яких менше одного року.

У зв'язку з необхідністю організації належного контролю за рухом предметів прокатного фонду обгрунтованим є їх розмежування на предмети, що знаходяться на підприємстві (у наймодавця), та предмети, видані напрокат (у наймача).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підприємства, які надають послуги прокату, використовують у своїй діяльності основні групи активів – предмети прокату. Вважаємо, що економічна сутність предметів прокату передбачає виокремлення окремих індивідуально визначених матеріальних цінностей, які придбані або виготовлені з метою передачі в тимчасове володіння та користування фізичним і юридичним особам з метою отримання доходу, які багаторазово беруть участь в процесі надання послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусов А. Організація і облік діяльності пунктів прокату. URL: <http://www.dtk.com.ua/show/1cid02676.html>.
2. Верхоглядова Н. І., Шило В. П., Ільїна С. Б. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2010. 536 с.

3. Грачова Р. Бухгалтерський облік предметів прокату. URL: <http://www.dtkk.com.ua/debet/ukr/2001/42/42pr10.html>.

4. Діба В. М. Облік та аналіз необоротних активів : монографія. К. : КНЕУ, 2008. 288 с.

5. Инструкция по применению Плана счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности хозяйствующих субъектов : приказ Минфина Республики Казахстан от 19 сентября 2003 г. № 127 (с изменениями). URL: http://fmc.uz/legisl.php?n=21_26.

6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств : наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 (із змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

7. Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73, зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

8. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” : наказ Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92, зі змінами і доповненнями. URL: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu7/>.

9. Моссаковський В. Невирішені питання обліку непоточних активів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 5. С. 17-28.

10. Национальный стандарт бухгалтерского учета 16 “Учет долгосрочных материальных активов” : приказ Минфина Республики Молдова от 03 марта 2000 г. № 32 (с изменениями). URL: http://www.mf.gov.md/common/actnorm/contabil/standarts/NSBU_16.doc.

11. Податковий кодекс України : від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI, зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

12. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV, зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

REFERENCES

1. Bielousov A. Orhanizatsiia i oblik diial'nosti punktiv prokatu, available at: <http://www.dtkk.com.ua/show/1cid02676.html>.

2. Verkhohliadova, N. I. Shylo, V. P. and Il'ina, S. B. (2010), Bukhhalters'kyj finansovyj oblik: teoriia ta

praktyka : navch. posib., Tsentr uchbovoi literatury, K., 536 s.

3. Hrachova R. Bukhhalters'kyj oblik predmetiv prokatu, available at: <http://www.dtkk.com.ua/debet/ukr/2001/42/42pr10.html>.

4. Dyba, V. M. (2008), Oblik ta analiz neobortnykh aktyviv : monohrafiia, KNEU, K., 288 s.

5. Ynstruktsiia po prymeneniyu Plana schetov bukhhalterskoho ucheta fynansovo-khoziajstvennoj deiatel'nosti khoziajstvuiuschykh sub'ektov : prykaz Mynfyna Respublyky Kazakhstan ot 19 sentyabrya 2003 h. № 127 (s yzmenenyiamy), available at: http://fmc.uz/legisl.php?n=21_26.

6. Instruksiiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'iazan' i hospodars'kykh operatsij pidpryemstv : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30 lystopada 1999 r. № 291 (iz zminamy), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

7. Natsional'ne polozhennia (standartu) bukhhalters'koho obliku 1 “Zahal'ni vymohy do finansovoi zvitnosti” : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 r. № 73, zi zminamy i dopovnenniamy, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

8. Natsional'ne Polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 7 “Osnovni zasoby” : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27 kvitnia 2000 r. № 92, zi zminamy i dopovnenniamy, available at: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu7/>.

9. Mossakov's'kyj V. (2010), Nevyrisheni pyttannia obliku nepotochnykh aktyviv, *Bukhhalters'kyj oblik i audit*, № 5, s. 17-28.

10. Natsyonal'nyj standart bukhhalterskoho ucheta 16 “Uchet dolhosrochnykh materyal'nykh aktyvov” : prykaz Mynfyna Respublyky Moldova ot 03 marta 2000 h. № 32 (s yzmenenyiamy), available at: http://www.mf.gov.md/common/actnorm/contabil/standarts/NSBU_16.doc.

11. Podatkovyj kodeks Ukrainy : vid 2 hrudnia 2010 r. № 2755-VI, zi zminamy i dopovnenniamy, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

12. Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy : vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV, zi zminamy i dopovnenniamy, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Стаття надійшла до редакції 05 грудня 2022 року

УДК 336.7 : 338.2

Сокурєнко С. В.,
solomiya.sh@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1459-5562,
здобувачка, Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів

АРХІТЕКТУРА СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА УМОВ ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ

Анотація. За умов таргетування інфляції головним інструментом стабілізаційної політики стає ставка рефінансування центрального банку (ЦБ). При цьому не менш важливим залишається трансмісійний механізм обмінного курсу. У статті проведено емпіричне дослідження залежності доходу (ВВП) і споживчих цін від декількох монетарних показників для 12 країн, що практикують політику таргетування інфляції. У довгостроковому періоді збільшення грошової маси переважно підвищує рівень споживчих цін (за винятком Таїланду) і стимулює обсяги ВВП (за винятком Румунії та Індонезії), тоді як наслідки підвищення ставки рефінансування центрального банку досить різноманітні у розрізі окремих країн. Девальвація грошової одиниці має інфляційний вплив та знижує рівень доходу (окрім Таїланду). Залежність доходу від індексу економічної свободи від Heritage Foundation досить різноманітна, тоді як антиінфляційного ефекту немає лише у Туреччині. Короточасні залежності для доходу та інфляції споживчих цін істотно відрізняються для окремих країн. Корекція довгострокових залежностей дуже оперативна у країнах Центральної і Східної Європи та Латинської Америки. Наслідки підвищення ставки рефінансування ЦБ досить різноманітні у розрізі окремих країн. Зроблено висновок, що з-поміж інших функціональних зв'язків простежується вагома довгострокова залежність економічного зростання від доходу за кордоном та умов торгівлі, а споживчих цін – від світових цін на сиру нафту. Зростаючий довгостроковий тренд доходу простежується у країнах Центральної і Східної Європи, тоді як протилежне притаманно країнам Латинської Америки. Спадний інфляційний тренд отримано для майже всіх країн (за винятком Туреччини).

Ключові слова: стабілізаційна політика, таргетування інфляції, дохід (ВВП), споживчі ціни, грошова емісія, обмінний курс, модель ARDL.

Sokurenko S. V.,
solomiya.sh@gmail.com, ORCID ID:0000-0003-1459-5562,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ARCHITECTURE OF STABILIZATION POLICY UNDER INFLATION TARGETING

Abstract. Under the conditions of inflation targeting, the refinancing rate of the central bank (CB) becomes the main instrument of stabilization policy.. At the same time, the transmission mechanism of the exchange rate remains no less important. This article presents empirical study of monetary determinants for income (GDP) and consumer prices for 12 countries, which practice the monetary regime of inflation targeting. Monetary expansion is inflationary in the long run (except Thailand) and it contributes to GDP growth (except Romania and Indonesia), while the effects of an increase in the central bank reference rate are quite heterogeneous across countries. The exchange rate depreciation is inflationary either, while being contractionary in the real sector (except Thailand). The relationship between the Index of Economic Freedom from the Heritage Foundation and income is different across countries, while the anti-inflationary effect is not observed only in Turkey. The short-term determinants for income and consumer price inflation are country-specific. The short-term correction of long-term relationships is very strong in the Central and Eastern European countries and the Latin American countries. The consequences of raising the refinancing rate of the Central Bank are quite diverse in individual countries. It was concluded that, among other functional relationships, there is a significant long-term dependence of economic growth on foreign income and trade conditions, and consumer prices on world crude oil prices. The growing long-term trend of income is observed in the countries of Central and Eastern Europe, while the opposite is characteristic of the countries of Latin America. A downward inflation trend was obtained for almost all countries (with the exception of Turkey).

Key words: stabilization policy, inflation targeting, income (GDP), consumer prices, money supply, exchange rate, ARDL model.

JEL Classification: C22, E52, F31

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-18>

Постановка проблеми. За умов таргетування інфляції головним інструментом стабілізаційної політики стає ставка рефінансування центрального банку (ЦБ). При цьому не менш важливим залишається трансмісійний механізм обмінного курсу. Водночас не виключено, що зберігається безпосередній вплив монетарних агрегатів. Власний вплив можуть мати інституційні чинники, адже це визначає передумови для економічного зростання та контролю інфляційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зменшення пропозиції грошової маси внаслідок підвищення ставки рефінансування ЦБ, операцій відкритого ринку чи продажу валютних резервів може бути ефективним засобом гальмування інфляції, але коштом втрат доходу [2, с. 4–17; 11, с. 68–85]. При цьому стає доречною девальвація грошової одиниці, що відповідно до стандартних передбачень кейнсіанських моделей відкритої економіки стимулює обсяги виробництва в короткочасному періоді [4, с. 862–898], але з одночасним прискоренням інфляції [6, с. 186–217]. Втім, окремі дослідження для країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) передбачають довгостроковий рестрикційний ефект від девальвації, що спостерігається на тлі стандартних наслідків від збільшення грошової маси [14, с. 31–44]. Втім, монетарна політика може не мати довгострокового впливу на доход [1; 12, с. 2432–2437], а короточасні ефекти досить суперечливі у розрізі окремих країн [8, с. 104–118].

Оцінку ефективності монетарної політики як стабілізаційного чинника ускладнює явище так званого “цінового парадоксу”, коли зменшення грошової маси позначається підвищенням рівня цін [5; 13, с. 37–70]. Так само не виключено, що підвищення процентної ставки стимулюватиме економічне зростання [9, с. 26–34]. Не бракує свідчень, що в європейських країнах звичний зв’язок між монетарною політикою та інфляцією втрачено після фінансової кризи 2008–2009 рр. [7]. Стверджується, що у глобалізованому середовищі проведення монетарної політики не обмежується лише змінами ставки ЦБ [10]. Такий висновок передбачає окреме врахування ефектів обмінного курсу і пропозиції грошової маси, а в ширшому контексті – порівняння коротко- і довгострокового впливу.

Постановка завдання. Метою даної статті обрано дослідження залежності доходу (ВВП) і споживчих цін від декількох монетарних показників (грошова маса, ставка рефінансування ЦБ, обмінний курс) для низки країн ЦСЄ (Польща, Румунія, Угорщина, Чехія) і Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі), а також Південно-Африканської Республіки (ПАР) і Туреччини, що практикують політику таргетування інфляції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Макроекономічний вплив монетарної політики залежить від співвідношення між механізмами сукупного попиту і пропозиції [8, с. 104–118]. З боку сукупного попиту все залежить від цінової еластичності експорту-імпорту, ефекту добробуту і ступеня залежності приватного споживання та

інвестицій від процентної ставки. З боку сукупної пропозиції дієвість монетарної політики визначається гнучкістю двох ринків – фінансового та робочої сили. При цьому набувають підвищеної ваги інституційні та структурні чинники, що важливо для врахування ефектів монетарної політики [14, с. 31–44].

Оскільки стабілізаційна політика може мати як коротко-, так і довгостроковий вплив [3], це передбачає використання інструментарію статистичних моделей із коригуванням помилки. Передусім це стосується монетарної політики, адже економічний мейнстрім полягає у тому, що відповідні інструменти мають коротко- і довгостроковий вплив на споживчі ціни, тоді як вплив на доход обмежується короткочасним періодом. Інша справа, що такий короткочасний вплив може бути доволі різноманітним. Приміром, у масштабному дослідженні понад 100 країн отримано як стандартні результати, коли збільшення грошової маси чи девальвація грошової одиниці мають експансійний та інфляційний вплив, так і нестандартні ефекти, коли грошова емісія погіршує динаміку доходу (Аргентина, Угорщина, Таїланд), не впливає на інфляцію (Польща, Бразилія, Мексика, Туреччина) або навіть знижує споживчі ціни (Алжир, Панама) [8, с. 104–118].

Для емпіричного дослідження 12 країн використано квартальні дані за період 2002–2021 рр. таких показників: Y_t і $YEURO_t$ – валовий внутрішній продукт даної країни і країн Єврозони (індекс, 2010=100), CPI_t – індекс споживчих цін (2010=100), TOT_t – умови торгівлі (індекс, 2010=100), $BRENT_t$ – світові ціни на сиру нафту (індекс, 2010=100), $M2_t$ – грошовий агрегат М2 (індекс, 2010=100), RCB_t – ставка рефінансування ЦБ (%), E_t – номінальний ефективний обмінний курс (індекс, 2010=100), $HERIT_t$ – індекс економічної свободи від Heritage Foundation (значення перебувають у межах від 0 до 1, де чим більше значення індексу, тим вищий рівень економічної свободи). Усі дані отримано з баз даних МВФ *International Financial Statistics* (www.data.imf.org), банку американської Федеральної резервної системи в Сент-Луїс (www.fred.org) і фонду Heritage Foundation (www.heritage.org).

Умови торгівлі TOT_t визначено співвідношенням споживчих цін у Німеччині та досліджуваній країні. У моделях для споживчих цін замість умов торгівлі використано показник світових цін на сиру нафту. Оцінки для країн ЦСЄ додатково враховують рівень урядових видатків та надходжень до бюджету (% від ВВП). Для усіх країн за допомогою відповідної фіктивної змінної враховано вплив кризових явищ 2008–2009 та 2020–2021 рр.

Оскільки набір використаних змінних поєднує стаціонарні та нестаціонарні показники, це створює передумови для використання статистичного методу ARDL (Autoregressive Distributed Lag Model), що дозволяє використання неоднорідних даних, включно з можливою ендогенністю, а до того виникають можливості для одночасної оцінки коротко- і довгострокових ефектів. Незалежно від припущень щодо

типу даних – стаціонарні I(0) чи нестационарні I(1), відповідний статистичний тест (англ. ARDL Bounds test) показує коінтеграцію обох залежних змінних – доходу і споживчих цін – з незалежними змінними.

Обрана статистична модель має такий вигляд:

$$V_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta V_{t-i} + \sum_{i=0}^q \psi_i \Delta \mathbf{X}_{t-p+1} + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де V_t – залежна змінна (Y_t або CPI_t), \mathbf{X}_t – вектор незалежних змінних ($YEURO_t$, $TOT_t/BRENT_t$, $M2_t$, RCB_t , E_t , $HERIT_t$), ε_t – стохастичний чинник, а i означає часовий лаг.

Рівняння (1) можна переписати:

$$\Delta V_t = \alpha + \phi(Y_{t-1} - \varphi' \mathbf{X}_t) + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta V_{t-i} + \sum_{i=0}^q \psi_i \Delta \mathbf{X}_{t-p+1} + \varepsilon_t, \quad (2)$$

$$\text{де } \phi = - \left(1 - \sum_{i=1}^p \beta_i \right),$$

$$\varphi = \sum_{i=1}^q \psi_i / \left(1 - \sum_{i=1}^p \beta_i \right).$$

Коефіцієнт коригування помилки (англ. the error-correction term) ϕ вимірює швидкість адаптації короткочасної динаміки залежної змінної до змін у довгострокових залежностях. Якщо коефіцієнт ϕ є значним і статистично значущим, це означає присутність коінтеграції між залежною змінною, тобто доходом і споживчими цінами, та обраними незалежними змінними.

Довгострокові коефіцієнти. Отримані оцінки для довгострокових коефіцієнтів представлено у таблицях 1-4 (всі змінні прологарифмовано). В усіх випадках тест Фішера передбачає статистичну значущість оцінених моделей ARDL на рівні 1%, тест RESET засвідчує їхню коректну специфікацію, а обидва тести – CUSUM і CUSUM SQ – показують стабільність отриманих коефіцієнтів. Тест LM не виявляє жодної серійної кореляції залишків. Також немає гетероскедастичності залишків оцінених моделей ARDL.

Зростання грошової маси найвідчутніше допомагає збільшенню доходу в країнах Латинської Америки і ЦСЄ (окрім Румунії), а також в Таїланді, ПАР і Туреччині (табл. 1). Монетарна емісія нейтральна щодо доходу в Румунії, а в Індонезії отримано несподіваний рестрикційний ефект. Також помітно дещо слабший стимулюючий ефект в Угорщині. Якщо пропозиція грошової маси загалом виглядає дієвим чинником доходу, то цього не можна стверджувати щодо використання ставки рефінансування ЦБ. Впливу на доход немає у країнах ЦСЄ (окрім Угорщини), ПАР і Туреччині. У решті країн підвищення ставки рефінансування ЦБ має очікуваний рестрикційний вплив (Бразилія, Мексика, Чилі, Таїланд), але не набагато менше країн з цілком протилежним експансійним ефектом (Угорщина, Аргентина, Індонезія).

Довгостроковий рестрикційний вплив обмінного курсу простежується в 11 з 12 досліджуваних країн, що переконливо засвідчує переважання ефектів сукупної пропозиції. Лише в Таїланді девальвація грошової одиниці має стандартний стимулюючий вплив.

Таблиця 1

Довгостроковий вплив монетарних показників на ВВП

Змінні	Коефіцієнти			
	Польща	Румунія	Угорщина	Чехія
<i>m2</i>	0,159*** (5,94)	0,080 (1,36)	0,076* (1,85)	0,184*** (8,85)
<i>Rcb</i>	0,011 (1,26)	-0,006 (-0,61)	0,047*** (3,07)	0,001 (0,43)
<i>E</i>	-0,118** (-2,01)	-0,084* (-1,87)	-0,163* (-1,78)	-0,140*** (-3,67)
	Аргентина	Бразилія	Мексика	Чилі
<i>m2</i>	0,216*** (3,31)	0,141** (2,56)	0,537*** (10,94)	0,202*** (4,35)
<i>Rcb</i>	0,038*** (7,57)	-0,232*** (-6,73)	-0,004** (-2,06)	-0,037*** (-2,80)
<i>E</i>	-0,287*** (-13,60)	-0,173*** (-5,06)	-0,086*** (-3,95)	-0,319*** (-4,28)
	Індонезія	Таїланд	ПАР	Туреччина
<i>m2</i>	-0,032*** (-3,62)	0,597*** (5,13)	0,242*** (10,39)	0,406*** (4,33)
<i>Rcb</i>	0,009*** (6,29)	-0,047*** (-3,11)	-0,002 (-0,12)	-0,024 (-1,01)
<i>E</i>	-0,053*** (-9,82)	0,407** (2,50)	-0,151*** (-6,84)	-0,150*** (-2,64)

Примітка: тут і далі малими літерами показано логарифми відповідних змінних у рівнях.

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 2

Довгостроковий вплив індексу економічної свободи

Змінні	Коефіцієнти			
	Польща	Румунія	Угорщина	Чехія
<i>herit</i>	-0,295 ^{***} (-5,90)	0,232 ^{**} (2,90)	-0,536 ^{***} (-7,76)	-0,281 ^{***} (-5,64)
	Аргентина	Бразилія	Мексика	Чилі
<i>herit</i>	0,708 ^{***} (6,92)	0,508 ^{***} (4,30)	0,148 ^{***} (7,86)	0,379 [*] (1,92)
	Індонезія	Таїланд	ПАР	Туреччина
<i>herit</i>	-0,047 ^{***} (-3,71)	-0,183 [*] (-1,87)	-0,245 ^{***} (-5,14)	-0,968 ^{***} (-6,96)

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 3

Довгостроковий вплив монетарних показників на інфляцію

Змінні	Коефіцієнти			
	Польща	Румунія	Угорщина	Чехія
<i>m2</i>	0,250 ^{***} (17,45)	0,216 ^{***} (13,82)	0,358 ^{***} (11,12)	0,166 ^{***} (3,87)
<i>rcb</i>	0,016 ^{***} (3,01)	-0,019 ^{**} (-2,71)	0,095 ^{***} (7,58)	-0,002 ^{**} (-2,25)
<i>e</i>	0,299 ^{***} (8,17)	0,190 ^{***} (4,57)	0,418 ^{***} (8,17)	0,121 ^{**} (2,21)
	Аргентина	Бразилія	Мексика	Чилі
<i>m2</i>	0,357 ^{***} (4,47)	0,221 ^{***} (7,64)	0,211 ^{***} (9,57)	0,138 ^{***} (3,01)
<i>rcb</i>	-0,051 ^{***} (-3,22)	0,177 ^{***} (19,17)	0,039 ^{***} (4,72)	0,009 [*] (1,98)
<i>e</i>	0,800 ^{***} (9,88)	0,217 ^{***} (10,28)	0,239 ^{***} (8,59)	0,599 ^{***} (5,91)
	Індонезія	Таїланд	ПАР	Туреччина
<i>m2</i>	0,468 ^{***} (13,08)	0,048 (1,17)	0,239 ^{**} (2,54)	0,212 ^{***} (3,52)
<i>rcb</i>	0,028 [*] (2,01)	0,011 [*] (2,00)	0,086 (0,75)	0,041 ^{***} (4,16)
<i>e</i>	0,172 ^{**} (2,39)	0,171 ^{**} (3,60)	0,838 ^{***} (4,24)	0,341 ^{***} (12,66)

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 4

Довгостроковий вплив індексу економічної свободи на інфляцію

Змінні	Коефіцієнти			
	Польща	Румунія	Угорщина	Чехія
<i>herit</i>	-0,307 ^{***} (-3,30)	-0,116 ^{***} (-4,07)	-0,858 ^{***} (-3,24)	-0,249 ^{***} (-4,92)
	Аргентина	Бразилія	Мексика	Чилі
<i>herit</i>	-0,331 ^{***} (-3,88)	-0,338 ^{***} (-5,54)	-0,565 ^{***} (-3,78)	-0,325 ^{***} (-2,08)
	Індонезія	Таїланд	ПАР	Туреччина
<i>herit</i>	-0,799 ^{***} (-12,22)	-0,092 ^{**} (-6,32)	-0,621 [*] (-1,78)	0,234 [*] (1,97)

Джерело: власні розрахунки

Підвищення ступеня економічної свободи, що на практиці означає лібералізацію економічного середовища та поліпшення його структурних характеристик, корисне для довгострокового економічного зростання у всіх без винятку країнах Латинської Америки, а також в Румунії (табл. 2). Натомість у решті країн залежність між індексом економічної свободи і доходом є оберненою. Такий результат може означати, що рівень економічної свободи перевищує деяке рівноважне значення. Передусім таке пояснення стосується країн ЦСЄ. З іншого боку, для ПАР і Туреччини більш реалістично припустити, що обидві країни не мають можливостей для використання переваг лібералізації економіки внаслідок перешкод структурного походження. Меншою мірою це стосується Індонезії і Таїланду, де оцінені коефіцієнти значно нижчі або на нижчому рівні статистичної значущості.

Девальвація обмінного курсу має інфляційний вплив в усіх країнах, а найбільше – в ПАР, Аргентині, Чилі та Угорщині (табл. 3). Девальвація має слабший інфляційний ефект у Чехії, Індонезії і Таїланді. Натомість збільшення пропозиції грошової маси не має очікуваного інфляційного впливу лише у Таїланді. Так званий “ціновий парадокс”, коли підвищення ставки рефінансування ЦБ підвищує рівень цін, простежується у більшості країн. Більш очікуване на підставі теоретичних моделей зниження рівня споживчих цін отримано для Румунії, Чехії й Аргентини.

Для досліджуваних країн дуже виразно простежується обернений зв'язок між ступенем економічної свободи і споживчими цінами (табл. 4). Лише в Туреччині більше економічної свободи означає підвищення рівня цін. Низька значущість високого коефіцієнта для ПАР може означати нестабільність

антиінфляційного ефекту від лібералізації економіки.

З-поміж інших функціональних зв'язків простежується вага довгострокова залежність економічного зростання від доходу за кордоном та умов торгівлі, а інфляції споживчих цін – від світових цін на сирову нафту. Від доходу за кордоном найбільш залежні економіки Таїланду, ПАР, Аргентини, Бразилії, Польщі та Чехії. Подорожчання сирової нафти має вагомий інфляційний наслідок у Польщі, Румунії, Бразилії, Мексиці та Туреччині. Лише у двох країнах – Аргентині та Угорщині – дорожча нафта призводить до гальмування інфляції. Якщо у першому випадку це можна пояснити зміцненням грошової одиниці внаслідок більших надходжень від експорту енергоносіїв, то у другому – результуючим зменшенням сукупного попиту. Зростаючий довгостроковий тренд доходу простежується у країнах ЦСЄ, Індонезії, Таїланді й Туреччині, тоді як протилежне притаманно країнам Латинської Америки і ПАР. Спадний інфляційний тренд отримано для майже всіх країн (за винятком Туреччини).

Короткочасні коефіцієнти. Коригування короткочасних залежностей доходу та інфляції під впливом довгострокових тенденцій дуже виразне у країнах ЦСЄ, Аргентині, Індонезії і Туреччині. Загалом коригування споживчих цін менш відчутне порівняно з доходом (протилежне спостерігається лише у Польщі, Угорщині та Туреччині).

У короткочасному періоді збільшення грошової маси має експансійний вплив для Румунії, Аргентини та Індонезії, тоді як протилежний ефект отримано для Польщі, Чехії, Мексики, Чилі, ПАР і Туреччини; залежності між обома показниками немає в Угорщині, Бразилії і Таїланді. Коротко- і довгостроковий вплив грошової маси на дохід співпадає лише для Аргентини, а в Індонезії стає асиметричним. Окрім Румунії, у решті країн короткочасні ефекти змінюються на експансійний вплив. Зниження ставки рефінансування ЦБ має тривалий експансійний вплив лише в Аргентині та Індонезії, а також в Угорщині. В Румунії і ПАР динаміка ВВП спочатку зростає, але надалі знижується. У Чехії та Чилі вплив грошової маси і ставки рефінансування ЦБ на ВВП виглядає асиметричним.

Впливу ставки рефінансування ЦБ на дохід немає у Польщі й Туреччині (це співпадає з довгостроковими ефектами), а також у Таїланді (у цій країні довгостроковий вплив стає рестрикційним). Загалом це добре характеризує режим таргетування інфляції, але за умови, що підвищення ставки рефінансування ЦБ одночасно знижує інфляцію. Саме цього можна очікувати у Польщі й Туреччині (з лагом). У Таїланді та Мексиці впливу немає. В усіх цих випадках у довгостроковому періоді з'являється вже згаданий “ціновий парадокс”. Підвищення ставки рефінансування ЦБ має більш виразний короткочасний антиінфляційний вплив у країнах з інфляційною передісторією: Бразилії та Індонезії (втім, в обох випадках ціни зростають у довгостроковому періоді), а також в Аргентині (у цій країні коротко- і довгострокові ефекти

співпадають). Короткочасний ціновий “парадокс” помітний в Угорщині та Чилі, що співпадає з довгостроковим впливом, а також у Румунії, де цього немає.

Примітно, що переважаючий у довгостроковому періоді прямий зв'язок між грошовою масою та інфляцією для оцінок короткочасної динаміки простежується лише у Польщі та Румунії (меншою мірою). У решті країн зв'язок прямої пропорційності між грошовою масою та інфляцією незвичний або немає (Чехія, Бразилія, Мексика, ПАР, Туреччина), або простежується обернений зв'язок (Угорщина, Аргентина, Чилі, Таїланд). Таку аномалію найлегше пояснити монетарними ефектами платіжного балансу за умови переважання ефектів сукупної пропозиції.

У більшості країн довгостроковий рестрикційний вплив обмінного курсу поєднується зі стимулюючим ефектом у короткостроковому періоді. У Таїланді послідовність ефектів є протилежною, тоді як лише у Бразилії коротко- і довгострокові ефекти обмінного курсу співпадають. Інфляційний “перенос” для обмінного курсу збігається у коротко- і довгостроковому періодах лише для Польщі, Бразилії і Таїланду. В решті країн короткочасне зниження цін можливе або після деякого початкового прискорення інфляції (Аргентина, Чилі), або без цього, передусім у Румунії, Угорщині та Туреччині.

За винятком Мексики, коротко- і довгостроковий вплив економічної свободи на ВВП переважно не співпадає. Подібна асиметрія простежується щодо впливу на інфляцію у тій же Мексиці, а також у Чилі, Таїланді та Туреччині. Втім, в Аргентині лібералізація економічного середовища має коротко- і довгостроковий антиінфляційний вплив. Аналогічні ефекти спостерігаються у Польщі та Румунії, але з частковим послабленням короткочасного антиінфляційного імпульсу з лагом. В Угорщині та Індонезії маємо негайний антиінфляційний вплив, але надалі з'являється переважаючий інфляційний ефект. Короткочасного впливу економічної свободи на інфляцію немає у Чехії, Бразилії і ПАР.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведений емпіричний аналіз за даними 12 країн, що практикують політику таргетування інфляції, дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, підтверджено довгострокову сприятливу залежність доходу (ВВП) від пропозиції грошової маси (за винятком Румунії та Індонезії), але коштом підвищення рівня споживчих цін (за винятком Таїланду). Водночас наслідки підвищення ставки рефінансування ЦБ досить різноманітні у розрізі окремих країн. По-друге, девальвація грошової одиниці має виразний інфляційний вплив та знижує довгостроковий рівень доходу (окрім Таїланду), що загалом засвідчує переважання механізмів сукупної пропозиції. По-третє, залежність доходу від індексу економічної свободи досить різноманітна, тоді як антиінфляційного ефекту немає лише у Туреччині. Важливо, що короткочасні залежності для доходу та інфляції споживчих цін істотно відрізняються для окремих країн. З-поміж інших функціональних зв'язків

простежується вагома довгострокова залежність економічного зростання від доходу за кордоном та умов торгівлі, а споживчих цін – від світових цін на сиру нафту. Зростаючий довгостроковий тренд доходу простежується у країнах ЦСЄ, тоді як протилежне притаманно країнам Латинської Америки. Спадний інфляційний тренд отримано для майже всіх країн (за винятком Туреччини).

ЛІТЕРАТУРА

1. Asongu S. A. A note on the long-run neutrality of monetary policy: new empirics. *AGDI Working Paper* No. WP/13/032. Yaoundé: African Governance and Development Institute (AGDI), 2013. 16 p.
2. Bartóková L., Ďurčová J. Effectiveness of the monetary policy implementation in the context of crisis: Use of short-term interest rate in the Czech Republic and the EMU. *Ekonomie a Management / Economics and Management*. 2015. Vol. 18. No. 1. P. 4-17.
3. Calmfors L. Long-run effects of short-run stabilization policy — An introduction. *The Scandinavian Journal of Economics*. 1982. Vol. 84. No. 2. P. 133-146.
4. Cizmović M., Shachmurove Y., Vulanovic M. Real Effective Exchange Rates and Deindustrialization: Evidence from 25 Post-Communist Eastern European countries. *Post-Communist Economies*. 2021. Vol. 33. No. 7. P. 862-898.
5. Cochrane J. Do Higher Interest Rates Raise or Lower Inflation? Working Paper. Chicago: Chicago Booth School, 2016. 93 p.
6. Comunale M., Simola H. The pass-through to consumer prices in CIS economies: The role of exchange rates, commodities and other common factors. *Research in International Business and Finance*. 2018. Vol. 44C. P. 186-217.
7. Diermeier M., Goecke H. Money supply and inflation in Europe: Is there still a connection? *IW Policy Paper* No. 17/2016E. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft (IW), 2016. 20 p.
8. Kandil M. On the effects of monetary policy shocks in developing countries. *Borsa Istanbul Review*. 2014. Vol. 14. No. 2. P. 104-118.
9. Lee K. S., Werner R. Reconsidering Monetary Policy: An Empirical Examination of the Relationship Between Interest Rates and Nominal GDP Growth in the U.S., U.K., Germany and Japan. *Ecological Economics*. 2018. Vol. 146. No. 1. P. 26-34.
10. Mohanty M. S., Rishabh K. Financial intermediation and monetary policy transmission in EMEs: What has changed post-2008 crisis? *BIS Working Papers* No 546. Basle: Bank of International Settlements, 2016. 40 p.
11. Nguyen T. M. L. Output Effects of Monetary Policy in Emerging and Developing Countries: Evidence from a Meta-Analysis. *Emerging Markets Finance & Trade*. 2020. Vol. 56. No. 1. P. 68-85.
12. Nogueira R. P. Is monetary policy really neutral in the long-run? Evidence for some emerging and

developed economies. *Economics Bulletin*. 2009. Vol. 29. No. 3. P. 2432-2437.

13. Rusnak M., Havranek T., Horvath R. How to Solve the Price Puzzle? A Meta-Analysis. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2013. Vol. 45. No. 1. P. 37-70.
14. Shevchuk V. Price and output effects of long-term exchange rate changes: Central and Eastern European countries in 2002–2019. *Entrepreneurial Business and Economics Review*. 2022. Vol. 10. No. 3. P. 31-44.

REFERENCES

1. Asongu, S. A. (2013), A note on the long-run neutrality of monetary policy: new empirics, *AGDI Working Paper* No. WP/13/032, African Governance and Development Institute (AGDI), Yaoundé.
2. Bartóková L. and Ďurčová J. (2015), Effectiveness of the monetary policy implementation in the context of crisis: Use of short-term interest rate in the Czech Republic and the EMU, *Ekonomie a Management / Economics and Management*, vol. 18, no. 1, pp. 4-17.
3. Calmfors L. (1982), Long-run effects of short-run stabilization policy — An introduction, *The Scandinavian Journal of Economics*, vol. 84, no. 2, pp. 133-146.
4. Cizmović M., Shachmurove Y. and Vulanovic M. (2021), Real Effective Exchange Rates and Deindustrialization: Evidence from 25 Post-Communist Eastern European countries, *Post-Communist Economies*, vol. 33, no. 7, pp. 862-898.
5. Cochrane J. (2016), Do Higher Interest Rates Raise or Lower Inflation?, Working Paper, Chicago Booth School, Chicago.
6. Comunale M. and Simola H. (2016), The pass-through to consumer prices in CIS economies: The role of exchange rates, commodities and other common factors, *BOFIT Discussion Papers*, no. 16, Bank of Finland, Helsinki.
7. Diermeier M. and Goecke H. (2016), Money supply and inflation in Europe: Is there still a connection?, *IW Policy Paper*, no. 17/2016E, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln.
8. Kandil M. (2014), On the effects of monetary policy shocks in developing countries, *Borsa Istanbul Review*, vol. 14, no. 2, pp. 104-118.
9. Lee, K. S. and Werner, R. (2018), Reconsidering Monetary Policy: An Empirical Examination of the Relationship Between Interest Rates and Nominal GDP Growth in the U.S., U.K., Germany and Japan, *Ecological Economics*, vol. 146, no. 1, pp. 26-34.
10. Mohanty, M. S. and Rishabh, K. (2016), Financial intermediation and monetary policy transmission in EMEs: What has changed post-2008 crisis?, *BIS Working Papers*, no. 546, Bank of International Settlements, Basle.
11. Nguyen T. M. L. (2020), Output Effects of Monetary Policy in Emerging and Developing

Countries: Evidence from a Meta-Analysis, *Emerging Markets Finance & Trade*, vol. 56, no. 1, pp. 68-85.

12. Nogueira, R. P. (2009), Is monetary policy really neutral in the long-run? Evidence for some emerging and developed economies, *Economics Bulletin*, vol. 29, no. 3, pp. 2432-2437.

13. Rusnak M., Havranek T. and Horvath R. (2013), How to Solve the Price Puzzle? A Meta-Analysis, *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 45, no. 1, pp. 37-70.

14. Shevchuk V. (2022), Price and output effects of long-term exchange rate changes: Central and Eastern European countries in 2002–2019, *Entrepreneurial Business and Economics Review*, vol. 10, no. 3, pp. 31-44.

Стаття надійшла до редакції 29 листопада 2022 року

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 70

Літературний редактор – Муравицька Н. О.
Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва
Львівського торговельно-економічного університету

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

Підписано до друку 28.12.2022 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
16 др. арк. 14,9 ум. др. арк. 12,8 облік. видавн. арк.
Тираж 300 прим. Зам. 1302.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.